

HAJDANI SZÉKELY DIÁKÉLET

A FALUSI ISKOLÁTÓL A FALUSI ISKOLÁIG

ÍRTA
FÖLDES GÉZA

BUDAPEST, 1927
SYLVESTER NYOMDAI MŰINTÉZET

Az Olvasóhoz.

Egy kis könyvet indítok útjára.

Az Úrnak 1864-ik esztendőjében léptem át a falusi iskola küszöbét. És három esztendő múlva már székelyudvarhelyi kollégista voltam.

És már elmúlt annak is ötven esztendeje, hogy az érettségi bizonyítványomon a tenta megszáradt.

A még élő tanulóársak közül Gállffy Ignác, a miskolci áll. felső kereskedelmi iskola nyugalmazott igazgatója a tavasszal levelet írt, hogy ennek a fél-századnak az emlékére gyűljünk össze. Ünnepeljünk, hisz ez érdemes az ünneplésre is.

És „összegyűltünk”, hárman. A levélíró tanulóársamon és rajtam kívül Derzsi Kovács Ferenc, szentesi áll. nyugalmazott gimnáziumi tanár. Még kettő él. Ez a kettő Benedek Elek, az ismert aranytollú író és dr. Cseh Sándor, hunyadmegyében bányaorvos.

Mindaketten *megszállott* területen élnek. Nem jöhettek el. De lélekben együtt voltunk. És a magunk módján ünnepeztünk.

És ez alkalomból levelet irtunk az udvarhelyi kollégiumba. „Talán — írjuk a levélben — nekünk kellett

volna az elhagyott Alma Mater kebelére menni, hogy ott az ősi falak között keressük fel gyermek és ifjúkori emlékeinkéi. Az idők változtak s az odautazás elé óriási akadályok tornyosultak. De ha testileg nem lehetünk ott, ott vagyunk lelkileg. Képzeletünk bejárja az óeska épület minden zegét-zugát, a felejtethetlen városnak utcáit, házait. Látjuk ősz Budavár hatalmas tariszkláit. Ismerősünk ott az őstörténet valamennyi szentelt köve. És éltünk alkonyán is: csak oda tér lelkünk, mikoron elfárad . . .

Mindnyájan egy-egy küzdelmes élet, egy-egy tisztes pálya fáradt vándorai vagyunk. És ha erőnk volt a küzdelemben az akadályok legyőzésére, ha csüggedés az élet útján lelkünket soha meg nem lepte: ezt azoknak az örök pihenőre tért tanároknak, idősebb tanuló-társaknak és az iskola ősi hagyományainak köszönhetjük, melyek ennek az Alma Maternek századokon át vezető csillagai voltak.”

Elmúlt idők szép emlékei írták velünk e sorokat . . .

Ebből az időből szedtem össze ezeket az emlékeket.

A mai kor gyermeke, sőt felnőttje előtt is nagyrészen ismeretlen világ ez.

Ismeretlen és nagyrészen hihetetlen, hogy már a tízéves gyermeket sorsára bocsátották. Intézze a dolgát, fogadja meg a szülők tanácsát... ha akarja. Úgy veszi hasznát! Ennyi volt minden. No és az az erős hit, hogy minden ember a maga szerencséjének a kovácsa. Ahogy üti a vasat, aszerint formálódik.

Nem szándékoztam kultúrtörténetet írni. Ezt elévzigik erre hivatottabb emberek. Nekem csak az a tö-

rekvésem, hogy úgy írjak le mindent, ahogy láttam, ahogy átéltem.

Az olvasó is úgy lát meg mindent, ahogy azt meg tudom mutatni. Az ő dolga, hogy ezeknek a nevelő értékét mérlelje.

De amikor a mai nevelők a huszadik század nagy vívmányaként akarják feltüntetni a munkára, az önállóságra való nevelést, szükségét éreztem, hogy rámutassak arra a szép múltra, amelyben tanárnak és tanítványnak egyenlő része volt a nevelésben. Ezért nem is kellene idegenbe menni. Erre eddig sem volt szükség.

És ebben milyen fontos szerep jutott a kollégiumi diákszobáknak. Ezeknek a valóságos kis köztársaságoknak, melyben ősi szokáson nyugvó törvények biztosították a jogot, szabták meg a kötelességet.

Hát a legáció! Ma még gondolatnak is abszurdumnak találnák, hogy egy gimnazista diák kimenjen a faluba és ott egy-egy sátoros ünnepen átvegye a pap szerepét!

Pedig mi ezt cselekedtük. És ezt a kötelességet nemcsak azok vállalták, akik a papi pályára készültek. Óriási nevelő értéke volt ennek a világi pályára készülő ifjú életében is.

Vagy tekintsenek be egy-egy iskolai törvényszékbe, ahol a tanulók fegyelmi vétsége felett nem a tanító jó vagy rossz hangulata szerint mondanak ítéletet. A törvény és a méltányosság itt a vezető gondolat és a bíró higgadt megfontolása nyomán keletkezik az ítélet. — S hogy ez az ítélet még megnyugtatóbb legyen, a szedriában ott ül és szavazó jogot is gyakorol az ifjúság választott diákképviselője,

Pedig akkor még senki sem gondolt a ma oly keletmentlen hangzású bizalmiférfira!

S mikor végigéltem a diákéveket és kikerültem az életbe, sorsom a falusi tanítók közé vezetett.

És láttam, hogy a székely tanítók milyen igaz magyar lelkesedéssel adtak életet az új népoktatási törvénynek. Új iskolák keletkeztek. Új épületek épültek és a székelyföldön nem volt egyetlen falucska, melyben a népnevelés meg ne kezdette volna áldásos nemzetnevelő munkáját. Nem volt egy elrejtett hegymögi kis község, melyben ne állott volna a fejlett kultúra szimbóluma gyanánt a modern, szép iskolaépület.

Végvárai voltak ezek a magyar nemzet népnevelésének.

És ez mind, mind annak a sokat mellőzött, sokszor lenézett tanítónak volt a munkája, akinek a nemzet örök hálaival tartozik.

És elszorul a szívem, ha arra gondolok, hogy ezek a végvárok ma oláh rablók hatalmába kerültek.

Elveszett az a kincs, amit ezek az épületek képviselnek. Elveszett az a tér, ahonnan kisugárzott a magyar műveltség.

A magyar nagy kollégiumok, főiskolák, falusi iskolák letörtek. Szárnyaszegetten siratják a szép multat.

És az 1927-ik esztendőben már zárva maradtak az udvarhelyi kollégium kapui egészen. Nem írtak be új kis diákot, szétszóródtak a nagy diákok.

Egy könnycsepp szalad végig az arcomon.

Ez lenne hát a kiegészítője a mi félszázados emlékünknék?! Örömcsepp, mely megkeseríti a visszaemlékezés boldogító édességét...

Rabló oláh, vigyázz! Mert meg vagyon írva: a betű megöl. Megöl akkor is, ha te emelsz gyilkos kezét rá. S a lélek az, ami megelevenít! — De nem a rablóé.

A rabló azt hiszi, hogy ezeket a magyar nemzeti gondolat meggyilkolására is felhasználhatja.

Én azonban nem hiszem. De nem hiszi el egyetlen magyar ember sem. A bitorló, a rabló tarolhat, de lelkeket nem gyilkolhat.

Egyszer csak kinyílik a világ szeme s akkor el kell jönni az Igazságnak.

Ennek az Igazságnak útját kövezi minden igaz ember s erre az útra szántam én is ezt a kis kavicsot. És egyetlen vágyam, fogadják szívesen könyvemet kedves olvasóim.

Mátyásföld, 1927. október hó.

Földes Géza.

Kezdődik az iskola!

Falunkban ma a legszebb épület az iskola. Piros cserépteteje messze ellátszik. Szép, tiszta nagy ablakai, hófehérre meszelt falai hívják, édesgetik az ifjú sereget. Mintha mondanák: jertek, jertek keblemre, gyerekek!

S ha bemegyünk, ünnepi hangulat fog el. Mintha templomba volnánk.

Ilyen iskolába járnak ma az — unokák.

Hej, beh' másként volt ez régen! Régen, mikor én kis gyermek voltam, mikor én iskolába jártam.

Nem volt szép épület, nem volt tágas, tiszta tanulószobánk. Még csak kipadolva sem volt.

De azért olyan édes mégis az emlékezés. Innen indultam el az élet hosszú és göröngyös útjára,

Ott kalandoz most is a gondolatom az én édes falum kicsi iskolájában.

Jertek oda ti is, kik e sorokat olvassátok.

Egy esős októberi napon a falu gyűlése hivatalosan is kijelentette, hogy elrekedtünk.

Ez az „elrekedés” azt jelentette: a falvi határán többé nem legel a marha. Lejárt a pásztorok szerződése.

vége a mezei munkának és itt van a tél. És jelenti végül: kezdődik az iskola.

A megnyúlt estéken a lobogó tűz világánál a nagyok az esztendő búját-baját hányták meg. A gyermek-sereg körében azonban vegyes érzelmeket keltett a hír: kezdődik az iskola!

Úgy emlékszem rá, mintha ma történt volna. Éppen hétfő volt. Még hat óra előtt felkeltem. Édesanyám felöltöztetett a legmelegebb ruhámba. Kezembe adott egy újnak látszó Ábécés-könyvet. Nyakamba akasztott egy kis vászontarisznyát. Ebbe betett egy szelet kenyeret, kis papirosban szépen megródtalt darab szalonnát.

Egy kis darab kréta, egy gyertyavég került még a tarisznyámba.

Feltettem az új báránybőr sapkát és elbúcsúztam hazulról.

Mikor kértem az udvarra, a favágóról felvettem egy kis hasáb tűzifát.

Így indultam el abba az ismeretlen új világba, ahova az embert az iskola vezeti, de amelynek titkos utait és rémes útvezetőit előre senki sem ismeri.

A szomszédunk fia volt a vezetőm, ő már a harmadik telet járta.

Az iskola a falu közepén dombon, a templom közelében állott. Sok esztendő viharát látott rozoga épület. Oldaláról rég lehullott a tapasz. Kis kitört ablakait az üvegtáblák mellett vastagon csirizeit papiros-foltok tarkították. Ma sem tudom: e papírlapok a világosság, vagy a hideg ellen kerültek-e oda?

Ahogy megérkeztünk, a pitvarban egy rakásra rádobtuk mi is a hónunk alatt hozott kis hasábfát,

Aztán a társam kitanított, hogy mindenben kösem őt. Tegyek úgy, mint ő, köszönjek úgy, mint ő. És beléptünk a tudomány csarnokába.

Itt a társam torka szakadtából kiáltotta:

— Jó reggelt, adjon isten mestramnak, mestramné asszonyomnak!

Az utasításhoz híven én is így kiáltottam.

Mert hát tudni kell, ez a szoba nem csak a tudomány csarnoka, hanem egyúttal a mester lakószobája is volt.

A mester szobájába ugyanis becsurgott az eső s a falunak nem volt pénze a reparációra. Hát beköltözött a mester a tanuló szobába.

Ez nem is volt — a falu urai szerint — olyan rossz dolog. A mester is a mi fánkából tüzelt s aztán ... többet foglalkozhatott velünk.

Az iskolában a fiúk és lányok vegyesen ültek. Ki- nek ahol legjobban esett, oda ülhetett.

Az én vezetőm nekem a kis gyermekek között mutatott egy helyet, ő már a harmadik telet járta ,tehát a nagyok közé ült.

Mikor megérkeztünk, még sötét volt. Kivettük tehát a tarisznyából mi is a gyertya véget. A szomszéd gyertyájánál meggyújtottuk. Az égő gyertyáról egy-két csepp fagyút a padra cseppentettünk, ebbe bele nyomtuk az alsóvégét s ez menten odafagyott. Ezzel készen volt mindenkinek a saját külön világítása.

Iskolánkban asztalnak híre sem volt. Az ülőpad is négyszegre kifaragott s lábakra erősített fonyógerenda folt.

Írás alkalmával a földre ültünk s a padot használ-

tuk asztal gyanánt. Egy kicsit keskeny volt ez az alkalmatosság. S írásunkon egy-két zsírfolt számba sem vevődött.

Megérkezésünket, elhelyezkedésünket mestram alig vette észre. Kukoricát morzsolta. Egykedvűen dobálta egy kosárba a csutkákat.

Úgy gondoltam, ezt ő olyan kellemes és hasznos időtöltésnek tartotta, mint a nénik a harisnya kötést.

A kukoricamorzsolás mellett azonban rendesen ment a leckemondás. A gyermekek sorra járultak mestram elé. Mestram mellett állva, a könyvéből elolvasta mindegyik a leckéjét.

Mestram fel sem nézett. Morzsolta egykedvűen a kukoricát. Mintha nem is törődne semmi mással. De ha valamelyik leckemondó tévedett, vagy valamit rosszul olvasott, menten észrevette.

Egyszer-kétszer kisegítette, de a gyakori tévedések tisztán mutatták, hogy az ipse (így hívott minket) nem tudja a leckét.

Ilyenkor aztán egy percre megakadt a kukorciamorzsolás. És elfoglalta helyét a földi igazságszolgáltatás.

Az igazságszolgáltatásnak valami sajátos és nem éppen közönséges eszköze volt. Palágának hívták. Anyaga: jó minőségű bükkfa. Egyik végén kisebb, másik végén nagyobb kerekre faragott lapja volt s ezeket a lapokat egy fakanál nyeléhez hasonló és hosszúságú rúd kötötte össze.

Az igazságszolgáltatás abból állott, hogy aki a leckéjében kevesebb hibát ejtett, a palága kisebb, aki sem-

mit sem tudott, a nagyobb felével kapott a tenyerébe egy első minőségű csattanós ütést.

Az így kiszolgált gyermek még órák múlva is nagyon fújta a tenyerét. Ebből is láthatta mindenki, hogy a palága nagyon is hatásos eszköz vala a kultúra szolgálatában.

De nehogy azt gondolja valaki, hogy ebben az iskolában nem tanultunk eleget. Ez nagy tévedés volna.

Amíg a könyvből tanuló gyermekek rendre felmondták mestramnak a leckéjüket, minket a nagyobb fiúk a fali olvasó táblákról tanítottak.

Ezek a táblák akkor is a tiszteletreméltó régiségek közé tartoztak.

Az első táblán rajta volt piros nyomással a nagy ABC s utána fekete nyomással a kis abc.

Ezt a két színt mi azonban inkább sejtettük, mint láttuk, mert a tábla egykor fehér alapja a sok gőztől, portól és mindenféle füstös hamutól olyan volt, mintha már eredetileg csokoládé színű papírra nyomták volna rá azokat a különös színű betűket.

Palatáblánk is volt. De nem olyan, mint a mai szép fehér rámás, piros festékekkel ügyesen kivonalazott, megkockázott tábla, hanem holmi palacserép. Ki nek mekkora jutott.

Ha valakinek nem volt, letört egyik tanuló társa a magáéból egy darabot. Odaadta, hadd legyen annak is. Így gyakorolta a jószívűséget.

S ha elfogyott a „köplajbász”, letörtünk egy darabkát a palacserépből s azzal karcoltuk az ákombákombák betűket a táblára.

Akadtak így is olyanok, akik megtanultak írni és olvasni is. Íme, itt vagyok ezek közül jómagam is.

Mikor a nap az égen olyan magasra emelkedett, hogy kis ablakunkon besütött, mestram félbehagyta a kukoricamorzsolást. Felkelt és ez a rendes délelőtti szünetet jelentette. Erre mi is, mint a méhkas megbolygatott méhei, megindultunk és felugráltunk helyeinkről.

A lányok mestramné asszonynak segítettek. Egyik pityókát hámozott, a másik vizet hozott, a harmadik a katedra alatt csendesen ülő kotlós tyúknak adott enni és inni.

A nagyobb fiúk kimentek az istállóba. Kitakarították szép tisztára és megittatták a marhákat.

Mi, a kisebbek, ezalatt játszottunk az udvaron. Mert hát mestram kizavart mindenkit a tanteremből. Ekkor reggeliztek ugyanis a mesterek.

Szünet után a nagyobb tanulókra került a sor. Ezek már tudtak olvasni s most a tanításnak ugynevezett betetőzése volt a soron.

Mestramnak a pohárszék egyik fiókjában volt a könyvtára. Ebben a könyvtárban, vagy ahogy a mestram mondotta: bibliotékában egy tenyérynyi vastagságú, poros, házilag bekötött és zöldes-sárgás, vastag görgényi papirosra kézzel írott könyv volt a legtekintélyesebb.

Azt mondta mestram, hogy ezt ő udvarhelyi diák korában a professzor magyarázata után írta. Röviden így címezte: Teológia. Mi ennek alapján, közönséges nyelven csak úgy emlegettük: Tilógia.

Mestram azt mondta: aki ebből is tud olvasni, az

már ismeri a szálkás írást is. Az már elmehet a kolégiumba.

Előbb azonban egy új tárgyat is meg kell tanulni. Mestram ezt az új tárgyat így vezette be::

— Ma megkezdjük a geográfiát.

És mestram magyarázott:

— A geográfia nagy tudomány! Ez a szó: geográfia, régi görög szó. Gea magyarul azt jelenti, föld, gráfó pedig azt, hogy írok. Geagráfó tehát földet írok. Geográfia magyarul földleírás. Megértettétek?

— Meg! — kiáltották a nagy fiúk kórusban. Csak az kellett volna, hogy valaki meg ne értse ezt a világos magyarázatot!

— No úgy legyen, mert aki ezt holnap nem tudja, tudom istenem, hogy még az úton is a tenyerét fűjja!

Mestramnak arra is nagy gondja volt, hogy a jó tanítás mellett a jó nevelés is rendben folyjon. És jaj volt annak, aki nevetlenkedett!

A sapkát künn előbb le kellett venni s csak azután szabadott a belépőnek kezét a kilincsre tenni. Benn szépen meg kellett fordulni s úgy csukni be az ajtót.

Ha pedig valamelyik szerencsétlen ezt elvétette s feltett sapkával jött be, vagy pedig az ajtót a hátulsó, nem éppen a legdíszesebb felével nyomta be, mestram intett:

— Kacagjátok le!

Erre valami sajtószerű ütemű hahotázásba kezdünk. Ez a furcsa kacagás addig tartott, míg az áldozat a helyére ült.

A mi időnkben híre sem volt az iskolaszolgának. A harmadik faluban is azon mulattak volna, hogy nálunk

olyan nagy urak a gyermekek: szolgálja seprű az iskolájukat.

Nálunk ez közteher volt. A fiúk hordották be az ivóvizet a kútról. Az ivóvíz egy nagy cseberben állott. Ivóeszközzel mindenki maga gondoskodott. Elég praktikus. Pohár nem kellett, mert könnyen törik. A bádog kanna hamar rozsdásodik.

Egy másfél arasznyi nádcsővet tartott mindenki a csizmaszárban. Ezzel szoptuk a cseberből a vizet.

Aki messze lakott, ebédre nem ment haza. A nagy sár miatt nem volt érdemes a falut naponta kétszer járni végig. Ilyenkor a tarisznyánkban vittünk szalonnát, vagy füstölt húst.

A tanteremben szabad tüzelő volt. A szalonnát, vagy a húst fanyársra húztuk s megsütöttük. A lecsépegő zsírral megáztattuk a kenyeret és úgy ebédtünk, hogy a burkus király sem különben.

Hogy jól élünk, kell ezt mással is bizonyítani, mint azzal, hogy nálunk híre-helye sem volt soha semmiféle járványos betegségnek. De még csak halvány arcú nyápic gyerek sem akadt miközöttünk.

Telt-múlt eközben az idő. A tavaszi szellő engesztelni kezdte a tél fogát. A hó elment, a fű kizöldült s a libatojásból kikelt a — pipe.

Erre aztán mestram is igyekezett befejezni a tanítást. Bejött az iskolába a tiszteletes úr és kihirdette, hogy a következő vasárnap meg lesz az egzámen.

A mai diák örülni sem tud a vizsgálatnak. Ezek félnek ettől. Bezzeg örültünk mi!

Mert hát az a szó: egzámen nagy ünnepet jelentett. Először is azt jelentette, hogy többé nem kell iskolába

jöni. Másodszor pedig azt, hogy az egzámen végén mennyi minden jót. kapunk a vendégektől.

Ősi szép szokás volt ez. És mi a hagyományok alapján jól tudtuk, kitől mit várhatunk. És nem is csalódtunk.

Mikor vége volt az egzámennek, a tiszteletes úr szép szavakkal megköszönte mestramnak a jó tanítást s minket megdicsért.

A kurátorné asszonyom egy fél véka diót szétgurított a templom közepén. Utána a többiek almával, mogyoróval bélelt aszalt szilvával, rézkrajcárokkal, fényes piculákkal követték a példát.

És mi — ki bírja, marja — kalapba, zsebbe, egymást gázolva szedtük, gyűjtöttük ezt a rengeteg sok jót. Boldog volt, aki sokat gyűjthetett, de százszor boldogabb, aki valamit adott.

Még csak egy nagy dolog volt hátra: az iskolai évet bezáró tánc. Ez volt a mulatságok legjava.

Ezt már az egzámen előtt jóval elkezdtük tervezni. Az alap meg volt hozzá.

Az a tűzifa, amit naponként a hónunk alatt hoztunk az iskolába, sokkal jobban szaporodott, mint ahogy fogyott. Év végén tehát feleslegünk mutatkozott. Ez a mi közvagyonunk. Ezzel csak mi rendelkezünk.

A nagy fiúk igazi hozzáértéssel megbecsülték. És nagy fontolgatás után kijelentették, testvérek között is megér két forintot.

Mi erre rámondottuk:

— Ezen alul nem adjuk oda senki fiának.

A vevő rendesen a mester volt.

Ezen a két forinton cigányt fogadtunk. A falusi téglavetők vezetője egy szál hegedűvel s a fia a kopott cimbalmával hatalmas bandába olvadt össze.

Az iskola udvara volt a táncterem. Eljöttek a szülők is. A nagyobb testvérek is.

Fiúk és lányok járták a csárdást, s bizony isten, jobban mulattunk, mint azok a pesti urak és hölgyek, akik a Vigadó összes termeiben rúgják a charlestont.

Néha-néha megjelent arcunkon egy-egy gondterhes felhő: talán mégis olcsón vesztegettük el azt a sok fát!

S végül ez a gondolat annyira gyötört, hogy meg mertünk volna esküdni is arra: becselőink panamáztak.

Az utolsó egzámen.

Mikor valami világraszóló újítás a külső országokban gyökeret ver, rendszerint világjáró útra is indul. És ahol megjelenik, hódít. Híveket toboroz.

Ilyen újítás volt a tanításban a betűk nevét a — hangjával cserélni fel. A maga kicsinynek látszó mi-voltában is nagy dolog volt ez.

Akadtak vérmes reményű tudósok, akik azt hirdették: gyermekjáték lesz ezután a kis gyermeket írni-olvasni tanítani.

Elérkezett ez az újítás mihozzánk is. Nem állhatt ellen ennek a mi falunk sem. Divat s a divatot követni kell nemcsak a ruházatban, de a szokásokban is.

Az egyházi felsőbbség is kimondotta a nagy szentenciát: a sillabizálva tanítás a múlté.

A régi kopott Ábécés könyvek eltűntek s az új tanulók új könyvet kaptak. Ennek a címe: „*Egészen új szerkesztű abc, — írta Indaly Péter*” Közönségesen azonban a szerző neve után *Indaly ábécének* mondták.

Mestramnak is eszerint kellett tanítani. Nehezen ment, de — ment. Hiszen nem sokat változott a tanítás.

A betűk kaptak voltaképpen más nevet. Nem azt mondták: *Ká*, hanem *ke*, nem volt többé *er*, hanem *re*.

Mi így olvastunk: a-bé = ab, bé-a = ba, er-á = rá, az új diákok ezt így fűjták: i-re = ír, re-i = rí. De hát újság volt s az újság ingere hatott.

A tiszteletes úr is gyakrabban fordult meg az iskolában. Tetszett is, nem is a változás. Suttogtak is sokat a mestrammal.

Egyszer aztán mestram azt mondta..

— Nekem elég ebből ennyi.

— Mit beszél rektor úr?

— Én azt, hogy nekem ez lesz az utolsó egzamenem. öreg vagyok, ötven éve, hogy tanítgatok. Újra nem tanulok. Jöjjön ide fiatalabb tanító, aki megérti ezt az új világot.

És mi lélekzet visszafojtva hallgattuk és láttuk, ahogy a két férfi némán kezét fogott.

Elfordultak, könnyet törültek.

Bizony ötven éve múlt annak, hogy Balog Péter mestram ide került. Valahol a magyar Alföldön ringott a bölcsője.

A föld népe megszerette, rektornak választotta.

Egy árva kislány szelíd arca rabbá tette. A szegény falu ágról szakadt szegény tanítójának fészket rakott s a sovány kenyeret igazi szeretettel megédesítette.

Ma a tanító a legöregebb ember a faluban. Egyedül ő volt, aki joggal tegezhetett itt mindenkit.

Öreg Márta néni lett a híres szép menyecskéből is. Gyermekai is embernyi emberek s kit erre, kit arra elhívott a háztól a megélhetés. S most újra csendes az iskolaház.

A két öreg elmereng a múlton. Áldják az istent a szép életért.

Közel a vég, A vég, mely enyészettel fenyeget mindent. Péter bácsi is a véggel küzködik. Érzy, hogy a régi erő már csak emlék. Az egykor erős mellben meggyengült a hang. A hajdani sasszem ma okuláréval is alig látja a betűt.

S aztán... az az új világ !

Érzy, hogy az iskolától válni kell. És a szíve erre a gondolatra elszorul.

Nehéz megválni attól a helytől, ahol a falu apró népét nevelte. Fájdalmas ott hagyni azokat a gyermekeket, akiknek nagyapját, apját is ő tanítgatta s akiknek az első libatollat írotollá faragta. És... akik neki az első ákom-bákom betűket bemutatták.

Oh, ezek is ma mind öreg emberek.

A kertben most virágzik a sok gyümölcsfa. A méhek a telt kas előtt zümögnek. Emlékeztetője itt, minden a múltnak, a múlt édes napjainak.

A kertnek új tavassza fakad. A fák új virágra nyílnak. De neki többé nem lesz új tanítványa.

A természetben minden újra éled. A levelét hullatotta fa újra zöldül.

Oh, miért van, hogy csak az ember lankadó ereje nem újul meg?! . .

Az iskola udvarán még nyüzsög a sok gyermek. Egzámenre gyűltek össze. Ünneplő ruhát öltöttek.

Édes apák, édes anyák csoportokban gyülekeznek.

Néma sóhaj száll fel minden kebelből. Ennek nincsen szava, de azért a szív jól megérti.

Megérti az öreg tanító is, hiszen tőle búcsúzik ma mindenki.

Kicsiny templom kis tornyában megkondul a harang.

Márta néni leteszi az okulárét. Elolvasta már az imádságot. És elő kell szedni a Péter bácsi ünneplő ruháját.

A vén almáriumból rendre előkerül a magyarka, a rojtos nyakkendő, az új kalap. Az öreg asszony nagy kíméllettel kefélgeti ezeket.

A magyarka ritkán kerül elé. Házasságuk óta csak a keresztelőkre, meg az egzámenre vette fel Péter bácsi. A gondos kezek megkímélték s még most is jó állapotban van.

Csak a színe változott meg. Akár csak az öreg embernek. Az egykor szép fekete posztója már zöldes színt váltott.

Amint Márta néni kefélgeti, megtelik a szeme könnyel. Eszébe jut a deli szép legény, akivel elmondatta a pap előtt a holtomiglant.

Eszébe jut még sok-sok minden s e sok minden ma mind elfér e három szóban: édes jó öregem!

Péter bácsi sétálgat a szobában. Tudja isten, mi az oka, hogy ma olyan csendes, a tréfa elmarad s a sóhajlás mind sűrűbb.

Amikor aztán ráveti szemét az öreg magyarkára s

még Márta néni könnyes szemét is meglátja, elhagyja az erő s leroskad egy székre.

Márta néni ráhajol. Szeretettel simogatja, csókolgátja s a vén magyarkát ráadja.

— Édes jó öregem, éppen olyan jól áll rajtad, mint ötven évvel ezelőtt.

Elkondul a harang utolsó ütése is. Menni kell az iskolába.

Az öreg tanító megcsókolja Márta nénit és elindul.

A gyermekek már sorban állanak az iskola udvarán. Varjaik a jelt az indulásra.

Vidám, élénk, fürge valamennyi, ők még nem érzik a válás fájalmát. Rájuk még sok új tavasz, ilj virág várokozik.

A pap az esperessel a templomban várja a kis se-reget. Péter bácsi is végre megérkezik apró népével. Elrendezi őket a padokban és aztán felmegy az orgona mellé.

Régi szép szokás, hogy az egzamenen az első szó az istené. Péter bácsi keze alatt megszólal az orgona.

Mély áhítat száll a hívek lelkére. Péter bácsi elfogult, remegő Hangan kezd a hívek énekét:

„Ím, bejöttünk nagy örömmel...”

De Hát a hívek most nem énekelnek. Az orgona szelíd bűgő hangja, az öreg ember lágy éneke, a válás fájalmának andalító kiverete.

Elhallgat az ének. A pap néma csendben lépked fel a szószékre. Szívből fakadt imáját utána mondja a

hívók serege. De két kebel csendes zokogással felel: Péter bácsié és a Márta nénié.

A pap imája után az esperes veszi át a szót. Az öreg tanító a templom közepén áll tanítványai körében.

Beszél az esperes a hű sáfárról, akit megáld és elbocsát.

Jönnek a falu vénei, kezet csókolnak mind az öregnek. Ifjak és gyermekek utánuk.

Az öreg tanító csak áll, csak zokog. Szava nincsen itt senkinek. S aztán mit is mondanának¹?

Ötven esztendő történetét itt az Úristen a szívekbe írta be.

Az egzámen után az öreg tanítót a jó Márta néni kíséri be a vén iskolaházba.

Péter bácsi nem beszél, nem jő szó az ajkára. De Márta néni folyton kényezteti:

— Édes jó öregem!

#

Vége az ünnepnek. Péter bácsi leveti az ünneplő ruhát. Mikor a vén magyarkát is leteszi, megcsókolja és zokogva mondja:

— Soha többé fel nem veszek!

— Nono, édes jó öregem, hogy beszélhetsz ilyent?

— Igazad van, Márta néni. Rámadják még egyszer a . . . koporsóban.

— Édes jó öregem, hát az aranylakodalmunkra mit veszel fel?

És erre már mosolyogtak mind a ketten.

*

Egy régi kor búcsúzott az új világtól. És én e pár sorban a hála pálmáját nyújtom ama Balog Péterek egyikének, akiknek becsületes munkálkodása és a sok mellőzésben is tiszta lelkesedése volt az igazi magyar kultúra melegágya.

Higiénikus padok és tanító- képesítés.

Balog Péter helyébe új rektort választott a falu. Ez alkalommal ugyancsak kitétek magukért a falu urai: A régi iskola házat alaposan kitarozták. Egy vándor üvegessel az ablakait is berakatták.

És ez a munka első sorban Dudás János kurátor uramat dicsérte.

Kurátor uram különben is a haladás embere volt. Szeretett tanulni és megfigyelt mindent.

Ő volt az első a faluban, aki vasekével szántott, az is igaz, az ő búzatáblája az egész határon mindenkor a legszebb volt. ökre, lova sem volt különb senki-nek, mint neki.

Természetes, hogy a kurátorok sorában sem akart olyan maradni, mint a többiek. Haladni vágyott az eklézsia világi ügyeinek vezetésében is. S már az új rektort is úgy várta, hogy ez is lásson valami modern dolgot az iskolájában.

Az új mester eljövetele előtt kurátor uram egy reggel megjelent az iskolában. Vele jött az egyházi is, akít mi akkor édilis-nek címeztünk.

Az édilis magával hozott egy egész nyalább cöveket és két szál széles és vastag gyalult deszkát. Illedelmesen felállottunk és köszöntünk:

— Jó reggelt, adjon isten!

— Egy kis pauzát kérek, — mondja a harangozónak.

— Meg is van már, szolgálatára kurátor uramnak.

— Most el fogjuk készíteni a higiénikus padokat, — kezdi a beszédet kurátor uram.

A harangozó nagyot nézett. Meglátszott rajta, hogy nem tudja, mi is légyen az a higiénikus pad.

Kurátor uram ezt menten észrevette. S hogy ez a jó ember sokáig kétségben ne maradjon, elmondotta tüstént, hogy miben is áll a higiénikus pad ügye.

Ugyanis az iskola év kezdetén a tanítók nagygyűlést tartottak. Akkor az ilyen gyűlések még ünnep számba mentek s a falusi emberek színe-java is megjelent ezeken. S ha már mások is odamennek, hogy maradt volna el éppen a mi érdemes kurátorunk!

Ezen a gyűlésen arról is szó esett, hogy a gyermek testi fejlődésére nézve milyen fontos a jó iskolapad. De milyen legyen az a jó iskolapadé

Éppen ezt kérdezte kurátor uram is önmagától. Nem kellett a feleletre sokáig várakozni. Az előadó elmondotta ezt elég értelmesen. Sok, nagyon sok kellékét sorolta fel az iskolapadoknak.

Kurátor uram csupa fül volt, úgy hallgatta. S még hazamenet is ez forgott az eszében.

— Persze a gyermek lába ha nem ér le a földre s egy órahosszat, vagy még tovább is a levegőben lóg,

elzsibbad. Hogy ezt már régen ki nem találták! — No ha Isten segít, segíték én is ezen. A mi falunkban nem zsibbad el tanulás közben a gyermek lába. Nem a.

A hosszú magyarázás után oda szólt az éditelnek:

— Vidd ki fiam, ezeket a régi padokat. Tűzre valók ezek már. Új világ van. A modern haladás kora.

S míg az éditel kihordotta a régi, rozoga padokat, ő maga jobbra-balra lépésekkel felmérte a szobát. Végre megállott a baloldali sarokban. Kezébe vett egy hegyesre faragott cöveket, hegyével rátette függőlegesen a szoba agyag padlójára.

— Na, üssed, fiam!

Az egyházfi egy nagy bunkós bottal elkezdte ütni. A cövek mind beljebb-beljebb fűrődött a földbe.

Mikor gondolta, hogy már elég mélyre ment, szét-nézett a gyermekeseren. Kiválasztotta a legkisebbet s ráültette a cövekre, ő maga igazi szakértelemmel szemlélte: éri-e a gyermek lába a földet.

Érte. Tehát jól van s melléje ütötték a párját.

E munka végeztével elment a szemben levő jobboldali sarokba s ott éppen így veretett be két cöveket.

De már ezt a legnagyobb gyermek lábához mérte.

Mikor a cövekek így bekerültek a helyükre, végig nyújtotta rajtuk a deszkát. Még csak középen erősítette meg két cövekkal, hogy a teher alatt meg ne hajolhasson. A párja is így készült el s ezzel készen volt a higiénikus paci.

Kurátor uram meglegedetten nézte, hogy a tanulók hogyan Helyezkednek el az új padokon, örömmel állapította meg, Kogy minden gyermek lába éri a föl-

det. Boldogan jelentette ki a harangozónak, hogy iskolánk a mai nappal lépett a modern haladás útjára.

Arra senki sem gondolt, hogy a pad jobbról balra erősen lejtett s e miatt balra dült törzsszel, jobbra hajtott fejjel ültünk.

Kurátor uram boldog mosolygással búcsúzott el a harangozótól.

— Öcsém, elmúlt a régi világ s most a modern haladás a jelszó mindenben!

Néhány nap múlva megérkezett az új mester, iskolánkba a szent vizitáció élén az esperes úr maga vezetete be.

A tanulók szépen és büszkén ültek az új padokon. Derekuk balra hajlott, fejük jobbra állott.

Egy ideig nézte az esperes úr, nézték a vizitáció urai. De sokáig nem nézhették. Egyszerre elkezdett kacagni mindenki.

— Hát ezt ki csinálta! — szalad ki a szó az esperes úr száján.

— Én valék oly bátor, —mondja a kurátor.

— Hát nem látja, hogy lejtős?

— Igenis látom. Ezek kérem alássan, higiénikus padok.

— Nyomban ki is viszi ezeket innen! —parancsol rá az esperes.

— Meglészen. Arról azonban nem tehetek, hogy a

nagytiszteletű urak nem törődnek a modern haladással.

Kurátor uram ráért a ferde padok megegyenesítésére, mert a szent vizitációnak még sok más dolga volt. Az új tanító installálása nem megy gyorsan.

A falu joga a választás, de a beiktatás a szent vizitációt illette. Ez felette fontos, mert hát a tanító most teszi le a képesítő vizsgálatot. Akkor még nem dobálták a tanítóképzők a tanítói diplomákat.

Együtt ült a szent vizitáció a paplak tanulószobájában. A mai papok a tanulószobát irodának, dolgozószobának nevezik. De mivel a régiektől maradt ránk a közmondás: a jó pap holtig tanul, a régieknek tehát tanulószoba dukált.

Elnökölt az esperes úr, jegyzett mellette a prónótárius és balról ült a parciális direktor.

— Tres faciunt collegium. Tehát rendben vagyunk. Jöjjön be dominus Szabó Pál!

És szabó Pál, az új mester belépett. Megállt az esperes úrral szemben.

— Domine doktus Szabó Pál, kegyelmedet ez a nemes és szent eklézsia mesterré választotta. Kegyelmed itt az Úr legkedvesebb virágos kertjében a kisdedek lelkének lészen a gondozó pásztora. Ez nagy felelősséget ró nemcsak kegyelmedre, de a szent vizitációra is, aki kegyelmedet e kert pásztorságában ma installálja. Éppen ezért kegyelmed itt előttünk tanúságát adja, hogy a szép hivatásra úgy a praktikumban, valamint a teoretikumban kellőképpen előkészült. S mivelhogy egy tanítónak nagyon sokat kell tudni, mi

most kegyelmedet megcenzáljuk. A vizsgálat első része a praktikum leend. Pronotárius uram, adja fel az első kérdést.

A pronotárius kellő gondolkozás és előköhögés után, kérdi:

— Kandidátus atyámfia, tud-e kalamust aptáiní

— Tudok, — feleli rá a jelölt.

A főjegyző erre felvesz az asztalról egy szép libaszárny tollat és átadja.

— Aptálja meg!

Szabó Pál átveszi a tollat. Jobb kezének mutató- és hüvelykújját benyomja a lajbi zsebébe s kiveszi onnan a — penicillust.

Kezébe fogja a tollat, jobbról, balról bevágja, az ékalakú hegyet közepén behasítja, a toll hengeréből egy darabot hosszában levág. A penicillussal a hegyét vékonyra vakarja. A már félig kész tollat balkezének mutató- és középjúja közé fogva, — mint valami üllőre — ráteszi a hüvelykújj körmére és a végét egyenesre metszi. Ezzel készen is van. Tartott az egész művelet két-három percig.

Átadja az esperes úrnak. Esperes úr az új kalamust a kalamárisba mártja és ír vele. Pompásan szalad a papíron és kellemesen serceg.

Nagy megelégedéssel adja oda a pronotáriusnak, ez a direktornak. Mind írnek vele s végül elismeréssel jelentik ki: kitűnő penna!

— Konstatálom, — kezdi az esperes úr, — hogy domine spektábilis a praktikumból szép sikerrel állotta ki a vizsgálatot. És most következik a teoretikum.

Megvizsgáljuk ebből is. A tanítónak érteni kell sok mindenhez. Nevezetesen: a világhistóriából a külső országok fundációját, a geográfiából az országok mappáját, a természethistóriából, fizikából, aritmetikából, asztronómiából és a többi tudományokból mind sokat kell tudni. Ezek mellett legeslegfőbb, hogy anyaszentegyházunk tanításait miképpen szedte emlékezetébe. Most tehát ezekből cenzáljuk.

A jelölt tisztelettel meghajol, előbb köhög, utána illő alázattal szólásra kér engedelmet.

— Halljuk! — mondja az esperes úr.

— Nagy tiszteletű szent vizitáció! Minthogy a praktikumól kitűnően vizsgáztam, kegyes engedelmebbői bemutatom az udvarhelyi kollégiumból nyert végbizonyítványomat. Ebben ez olvasható: „Docemus ut Paulus Szabó de Széplátó ... philosophicas, juridicae theologicasque eminenter absolvit”.* Ennek alapján a theoretikus vizsgálat alól méltóztassék felmenteni.

— Erről a szent vizitáció határoz. Tárja küjnn a határozatot.

Hosszas vita után beszólították.

A szent vizitáció a praktikumból tapasztalt szép előkészületére való tekintettel, elengedi a theoretikus vizsgálatot. Azonban figyelmezteti, hogy naponként tanuljon és szorgalommal éléjen nemes hivatásának.

És Szabó Pál, az új mester, a szent vizitáció előtt megaptált új liba-kalamussal elindult azon az úton,

* Tanúsítjuk, hogy széplátói Szabó Pál... a filozófiás. jogot és a teológiát kitűnően végezte.

melyen már az új világ hajnala szórja fényes sugarait előre.

Töretlen még az út, de azért bátran és lelkesen indult el. Útravalója erős magyarsága és a gyermekek rajongó szeretete.

A fuszulykások.

A fuszulykások mi voltunk, a székelyudvarhelyi kollégium diákjai. Így különböztettek meg minket a katolikus gimnázium tanulóitól.

Nem mondhatnám, hogy valami megtisztelőnek tartottuk ezt a címet, de viselnünk kellett.

Viseltük is illő tisztességgel, hiszen megszolgáltunk érte. De megvolt emellett a természetes oka is.

A vacsoránk ugyanis mindennap fuszulyka volt, Ezért tehát méltó jogon illettek a fuszulykás névvel.

Lehetett a jog elég méltó, de mi ez ellen — ahol lehetett — tiltakoztunk. A mi ajkunkról a fuszulyka szót soha senki meg nem hallotta, mert mi ezt *szempernek* neveztük.

Éhez az elnevezéshez meg nekünk volt jogunk: ha *mindig* fuszulyka a vacsoránk s a „mindig”-et latinul *szempernek* mondjuk, miért ne mondhatnók a mindig megjelenő fuszulykát is *szempernek*?

De talán helyesebben cselekszem, ha ezt a kis árnyfoltot diákéletemből most háttérbe szorítom. Inkább elbeszélem ezt a felejthetetlen diákéletet az elejétől kezdve.

Amikor a falusi iskolában annyira jutottam, hogy még a szálkásírást is folyékonyan tudtam olvasni, mestram azt mondta édes apámnak:

— Ez a fiú kollégiumba való!

És ez nagy szó volt! Mestram ítélő képességében még senki sem csalódott.

Édes apám menten megbeszélte a dolgot édes anyámmal. Ettől kezdve epekedve vártam a szeptember elsejét.

Végre eljött ez is.

A falunkból voltak öregebb diákok, akik a kollégiumban tanultak. Ezekről kértünk tanácsot a felkészülés részleteire nézve.

Fontos dolog volt ez, amint a következőkből ki is fog tűnni.

A kollégiumban az iskolai év akkor is tíz hónapból állott. Megfelelő időközökben ezt az időt elég kiadós vakációk szakították meg.

A tanulás idejét diligenciának neveztük. Az első diligencia október 16-áig, vagyis Gál napjáig tartott. Ekkor mentünk haza a szüreti vakációra. És ez éppen három hétig tartott.

Igaz ugyan, hogy a legtöbben olyan vidékről valók valánk, ahol híre-helye sem volt a szőlőművelésnek, de azért nem tiltakoztunk a szünet ellen.

Eszerint az első diligencia hat hétig tartott. Éppen elég hosszú idő a szülői háztól első ízben elszakadt gyermeknek.

És erre a hat hétre alaposan fel kellett pakolni. A későbbi utánpótlásra nem lehetett számítani, mert a

kétnapi járás távolságra nem igen akadt alkalmi fuvaros.

Tehát magunkkal kellett vinni, a szükséges dolgokat. Személyenként vittünk a hat hétre: 1. hat félvéka búzalisztet (egy véka — 25 liter). 2. hat félkupa fuszulykát (1 kupa = 1 ½ liter). 3. egy-két fazék szilvalekvárt, mézet, szalonnát, gyümölcsöt. Kinek hogy telt. Kellett ez a reggelire, vacsorára. Ezen kívül vittünk fehérneműt, egy abroszt, két törülközőt, négy lepedőt, egy paplant, egy vánkost, szalmazsákot és ünneplő ruhát stb.

Pontosan szeptember első napján elindultunk. Az utazás is kissé körülményes volt, mert hát mi éppen két napi járóföldre laktunk Udvarhelytől.

Ekkora útra senki sem szívesen indult — ha volt is — saját fogatán. Akkor még vasúton errefelé nem járhattunk. Tehát többedmagunkkal fogadtunk egy szekereset. Hat-hét diák éppen elég volt a cók-mókjával egy szelkérré.

A szekeresnek egyenként egy forint ötven krajcárt fizettünk s hogy a szekeres is — amint ma a budapestiek mondják — megtalálja a számadását, visszajövet Parajáról egy fuvar sőt hozott valamelyik boltosnak.

Ha nem volt a falunkban annyi diák, hozzánk csatlakozott egyik-másik a szomszéd faluból is.

Ekkor nem divatozott, hogy a szülő maga vigye el kis csemetéjét az iskolai beiratkozásra. Tudtuk mi is, hol és mikor születtünk? Apánk neve, foglalkozása sem volt titok.

Ezeket elmondottuk a rektor-professzor úrnak. És eszébe sem jutott senkinek, hogy stemplis okmányokkal kelljen igazolni. Ahogy mondtuk, elhitték s az iskola elvégzése után ezek az adatok kerültek he az érettségi bizonyítványba.

Nem olyan világ volt akkor, hogy a születésem is csak akkor higyjék el, ha ezt okirattal igazolom.

S ha valamiben tanácsra szorultunk, ott voltak az idősebb diákok. Talán még a professzoroknál is jobban tudták ezek a rendet.

És mi ezt nyugodtan el is hittük, mert a tanácsuk és utasításuk alapján minden dolgunkat rendesen végeztük el.

Ilyen tanácsra, indultam el én is, hogy gazdaszszonyt fogadjak.

Gazdasszony! — Ez a kollégiumi nevelésnek éppen olyan kiegészítő kelléke volt, mint a tanár.

Egy vézna szűcsmesternek jól megtermett feleségét fogadtam én meg gazdasszonynak. Én, a tíz éves gyermek!

A gazdasszony szokásos évi fizetése 36 forint volt. De már a következő évben megtörtént a királykoronázás. Hosszadalmas dolog volna ennek és a kiegyezésnek gazdasági hatását részletezni, e^lég annyi, hogy a font hús ára 6 krajcárról egyszerre 12 krajcárra szökött fel s ehez mérten drágultak a közszükségleti cikkek is.

Nagy volt tehát a városi nép között a panasz és az elkeseredés a drágaság miatt. A mai világ elkeseredése gyenge zúgolódás volt csak éhez képest.

Ennek a következése volt, hogy a gazdasszonyok is az évi fizetést 40 forintra és ezen felül karácsonykor fizetendő egy köből búzára emelték.

És most elmondom, hogy ezért a fizetésért mivel tartozott a gazdasszony?

Köteles volt minden héten egyszer, a megállapított napon két font marhahúsból tíz diák részére ebédre levest főzni. A leveshez való dolgokat ő adta. A leveshús mellé egy jó bögre mártást készíteni s az nap vacsorára a félkupa fuszulykát megfőzni.

A két font húsrá a pénzt az én napomon én adtam s ezenkívül még két krajcárt adtam zsírozónak a fuszulykára is.

És különös előjogom volt az nap a fuszulykába főzött szalonna-bőrére. Röviden ezt így fejeztük ki:

— Enyém a garas!

Garasnak neveztük az éppen egy garas ára szalonna bőrét.

Akadtt ugyan néha élelmes imposztor, aki a szalonnabórt a fazékból kilopta s ő ette meg. Helyébe egy darabot dobott a nadrágszíjából. Ilyenkor a becsapott diák rághatta a garast, mi pedig pukkadoztunk a nevetéstől.

Ugyancsak a gazdaasszony kötelessége volt, hogy a hétre kiszabott félvéka lisztből három szép verthajú kenyeret süssön; a fehérenemünket megmossa, ágyne-münket tisztán tartsa.

Emellett az a diszkrét kötelesség is terhelte, hogy lyukas nadrágunkat, kabátunkat megfoldja és testi tisztaságunkat is gondozza. Jó szóval biztasson, sőt — ha úgy esik, — meg is feddjen. Hej, be jó asszony volt!

Minden szombaton délután el kellett hozzá menni.

Egy gazdasszony hét diáknál többet nem vállalhatott. Hogy miért, a következőkből ezt is megtudjuk.

A kollégiumban benn laktunk. A lakószobák a nagy épület három folyosóján voltak. Tájékozódás céljából ezek a szobák különféle városneveket viseltek.

Fenn a padlásszobák ókori városok valának. Az első emelet elegánsabb szobái az újkor városai nevével tüntettek: Paris, London stb. A földszinten a középkort találtuk, ezek között a híres egyetemi városokat: Heidelberg, Ultrajektum, Wittenberga stb.

Minden szoba egy-egy külön kis köztársaság volt, melyben tízen laktunk. Ebből hét olyan, akit hazulról elláttak s hetenként az ebédhez húst vettek. Ezeket tanítványoknak nevezték.

A három tanuló szegényebb sorsú gyermek volt. Ezek semmiféle iskolai díjat nem fizettek, s a hetünk élelméből láttuk el. Ezért ezek a szobában is szolgáltatott teljesítettek.

Szolgatanulók voltak a hivatalos megállapítás szerint. A valóságban éppen olyan tanulók, mint mi, a többiek.

Mikor az életbe kikerültünk, sokszor fordult úgy a világ, hogy a hajdani szolgatanuló volt a főnök, s a régi tanítvány az alantas.

A hét diák és három szolgálka alkotta együtt az ekszpót. Ezt az elnevezést az ősök az expositio latin szóból alkották s a mi értelmezésünk szerint közös asztaltársaság volt.

A lényege, hogy a hét diák és a hét gazdasszony maguk között felosztotta a hét napjait. Mindenik gaz-

dasszony az így megállapított napon a két font húsból megfőzte az ebédet.

A három szolgatanuló nem fizetett és nem is főzött, de velünk és a mi kenyereinkből evett.

Ezért — amint mondtam — elvégezték a közszolgálatot. A legnagyobb szolga, rendszeren ötödik-hatodik gimnazista, volt a főzetőszolga. Ennek adta a soros diák a két font húsrá a pénzt és a fuszulykára a garast. Korán reggel elment a mézárszékre, megvette a húst és szalonnát, elvitte az illető gazdasszonyához. Délben elment az ételért és elhozta.

A második szolga címe: a vízfordó. Ez gondoskodott naponta a friss ivóvízről s a fűtés idejében ő volt a kaléfaktor. A harmadik — rendszeren a legkisebbik — szolga naponként kisöpörte többször is a szobát, ebéd után a gazdasszonyhoz megmosni levitte a tányérokat, ebéd előtt meg visszahozta ezeket tisztán.

A szolgák összesége tartotta tisztán a kollégium udvarát, folyosóit. Éjjel is őrködtek, hogy senki se vétessen a tisztaság ellen.

Ez okból minden folyosón éjjelenként felváltva éjfélig három, éjfél után szintén három őrködött. Ilyen szolgálatra a szolgák felügyelő diákja, akit mi pápának neveztünk, a megfelelő sorrendben osztotta be a szolgatanulókat.

A tisztaság mintaszerű volt. Pedig a mi kollégiumunkban azt sem tudtuk, mi fán terem az iskolaszolga, vagy a pedellus. A harminckét szoba három-három szolgatanulója elvégzett mindent pontosan.

A hivatalos küldönccszolgálatot már nem szolgálta-

nulók, hanem ötödik-hatodik osztályos tanulók végezték. Ezek voltak a kurzorok.

Naponként a két kurzort a kontra rendelte ki. Ezek azon a napon nem mentek tanórára.

Kétóránként felváltva, egyik a kapuban állott, a másik ezalatt a tanárok rendelkezését várta. Ha postára, vagy máshová kellett menni, a kurzort küldözték.

Még egy közszolgálat volt: az apparitorság. Apparitor csak filozófus diák lehetett. Ezek olyan diákok voltak, kik a hatodik osztály elvégzése után szubszkribáltak.

A szubszkribálás azt jelentette, hogy elvégezve a gimnáziumot, már a főtanoda polgárai, s egyelőre filozófusok. Kezükbé adták az iskolai törvénykönyvet s aláírással kötelezték magukat, hogy ezt meg is tartják. Körülbelül hasonlatos volt a helyzetük a mai egyetemi hallgatókéhoz.

Ezeknek többé nem volt tilos nyilvánosan a dohányzás, a tanárok és a kisebb tanulók úrnak címezték, az osztályban ülve feleltek. Úri családokhoz látogatóba mehettek, bálokban, összejöveteleken részt vehettek stb.

Az esti csengetés után azonban csak előleges bejelentésre maradhattak ki. Ezt ellenőrizte az apparitor. Este kilenc órakor, a kapuzárás után sorra járta a szobákat és számba vették, ki hiányzik? A hiányzókat jegyzékbe foglalták s ezt a kontrának átadták. Ezt lustrálásnak neveztük.

A kapu felett volt az Őrszoba. Az éjszakát egy filozófus diák éjfélig és egy éjfélután itt töltötte. A kinmaradtak csengettek, az őr, kinek vigil volt a hiva-

talos neve, felment a kontra szobájába, elvette a kapukulcsot, beeresztette és a kulcsot helyére vissza tette.

Reggel aztán ezekről jelentést írt s a kimaradotaknak igazolni kellett kimaradásukat.

A lakószobában a rendet a primárius tartotta fenn. Ez rendesen másodéves filozófus diák, vagy jogász volt. (A teológia pár évvel azelőtt szűnt meg s 1868-ban követte ezt a jogi osztály is.)

A primárius helyettese volt a szekundárius, utána következett a terciarius és így tovább. A tekintélyt ezek a rangok képviselték.

Harminckét szobában ugyanannyi primárius volt. Az év kezdetén ezek sorrendben választották a szobát. S azután ők választották a szekundáriust és a terciáriust. A többi lakót és a szolgatanulókat az iskola szeniora osztotta be.

S amint a szoba lakói együtt voltak, meg volt más az ekszpó is. És nyomban hozzáláttunk a „háztartás” berendezéséhez.

Ez volt a nagy bevásárlás. Vettünk, t. i. akinek még nem volt, ágyat, széket.

Ezek úgynevezett szabványdarabok voltak. Olcsó deszka alkotmányok.

Az ágyak helyét a szobában a diák rangja szabta meg. Hat ágy fért el a falak mellett s a hetedik a szoba közepére került. Erre az ágyra közköltségen csináltattunk egy nagy fedelet. Ez volt az ebédlő asztal és e mellett tanultunk este és írtunk.

Ekkor még faggyugyertyával világítottunk. Vettünk közösen egy gyertyatartót és koppantót. (Vájjon a mai nemzedék ismeri-e ezt?)

A koppantóval vágtuk le a gyertya megnövekedett kanóciát.

A legközelebbi heti vásáron megvásároltuk a vi-
zes edényeket s ezzel be is fejeztük a közös vásárt.

Egyidejűleg folyt a magánfelszerelés. Szüksé-
günk volt egy porcellán tányérra. S mintha összebe-
széltünk volna, valamennyien jó mélyet választottunk,
hogy sok leves férjen el benne. Kanalat, villát, kést
hoztunk hazulról s már másnap együtt ült a nagy asz-
tálnál az ekszpó.

A soros gazdasszony igyekezett kitenni magáért s
olyan leveseket főztek, hogy lakodalmi ebédre is beil-
lettek volna.

A két font húsból elég szép darabka jutott min-
denkinek. Azért azt gondolom, ebéd végén még akármi
jót meg tudtunk volna enni. Az ekszpó krónikásai
mégis azt jegyezték fel, hogy a mi kollégiumunkban
vézna, sápadt diák egy se volt.

De még ma is olyan megbotránkoztató érzés fut át
rajtam, ha arra gondolok, hogy ezt a vékony ebédet e-
lőbb mi, ugynevezett tanítványok fogyasztottuk el s a
szolgtatanulók csak utánunk következtek.

A szolgtatanulók része ott maradt a levesből is, a
húsból is a fazékban.

Mindenkor demokraták voltunk. S íme, mégis volt
valami arisztokrata érzés bennünk.

Köztünk és a szolgtatanulók között csak vagyoni
különbséget láthatott mindenki. Otthon szüleink teljes

egyenlőségben és egyedértésben éltek. És minket itt az asztalnál elválasztott mégis a vagyon.

De milyen vagyon?

Akinek az apja megtudta fizetni hetenként a két font hús árát; akinek az apja a fiának tudott minden hétre három kenyeret süttetni s a kiért megfizette azt a három-négy forint évi tandíjat, az már tanítvány s aki ezekre nem képes, az csak szolgál.

Édes emlékeim között is pirulva gondolok erre.

Hiszen otthon a „cseléd” velünk evett egy asztalnál. És itt a „tanulótárs” részesült a lenézésben.

De felejtjük el e kis sötét foltot. Talán csak az én érzékeny lelkemet bántotta ez, senki másét. Hiszen még az érdekeltek részéről sem hallottam soha e miatt zúgó-lódást.

Az ekszpónak nagy híre volt mindenfelé. Öreg diákok beszéltek, hogy egyszer az osztrák elnyomatás idejében kollégiumunkat meglátogatta Thun, a hatalmas osztrák miniszter is. A tanárok megmutogattak neki mindent. Elvégre a vendéget, még ha osztrák volt is, tiszteséggel szokták fogadni.

És mondták neki, hogy a diákok itt ekszpón élnek. Ez nagyon érdekelte s a rektor professzort megkérdezte — persze németül. —

— Was ist das?

A rektorprofesszorunk tudós férfiú volt. Összejárta gyalog ifjú korában az egész Keletet. Konstantinápolyban a török szultánt törökül üdvözölte, a jeruzsálemi pátriárkával arabusul beszélt s a főrabbi elcsudálkozott a tökéletes héber beszédén, de az akkori ma-

gyar virtusnak megfelelőleg csak törte a német nyelvet. A hatalmas miniszter kérdésére tehát csak ennyit felelt:

— Ekszpó — ekszpositio — grossartisr! Hájte kockt az egyik s morgen kockt a másik. Érti most!

Ebből megérthette a német, hogy mi itten hogyan élünk.

Azt azonban nem tudom, hallotta-e, hogy a magyar hazának hány jeles és hány igazi büszkesége került ki a világba az udvarhelyi kollégium ekszpója mellől!!

Báró Eötvös József látogatása

Az udvarhelyi ősi kollégiumnak lelke van. Ez a lélek magyar lélek és ott lebeg az elhagyott falak felett. És megeleveníti ez a letiport magyar lelket, melynek fel kell támadni! — És fel fog támadni!

Udvarhelyi kis diákkoromban országos nagy dolgok történtek. Kiegyezett a nemzet királyával és megtörtént a királykoronázás. Nagy fény, nagy pompa s nagy lelkesedés az egész országban.

Ma is csodálattal gondolok a kivilágított városra. Istenem, ha elgondolom, hogy a város minden ablakában négy-négy szál faggyuyagyertya égett, még most az örömtől *úgy* repes a szívem, mintha kicsi kollégista volnék.

Éreztük, megéreztük, hogy új világ kezdetén állunk. Hiszen a posta, a bíróság, a dohányárusok mind, mind új táblát festettek. S az új tábláról elrepült a kétfejű sas, eltűnt a fekete-sárga szín s a cifra gótnémet betűket magyar felírás és magyar címer váltotta fel.

A járó-keelő emberek is mind mosolyogtak, örvendeztek. S mi gyerekek is tudtuk, hogy vége már az idegen uralmának és most magyar minden.

A nagy diákok egymásközt erről beszéltek s mi csak úgy lestük, faltuk ezeket a beszédeket.

Felelős kormány, miniszterek, magyar élet, nemzeti önállóság! Ezeket emlegette mindenki. Nagy problémák ezek. S ha valami pedagógus bácsit kérdeznének: mit tudhat erről egy 10—12 éves gyermek! — egyszerűen azt válaszolná: semmit.

És nem szólhatnánk ellene, mert rendes körülmények között ezek bizony felülmúlják a gyermeki értelem felfogó képességét.

De mi ezeket megelőzőleg éreztük a nemzeti elnyomást. Hallottuk a panaszokat és most részesei lettünk a nemzeti örömnak.

Diákok beszéltek, diákok tárgyalták és ezek bár érettebbek voltak, mint mi, közös sorsúaknak tartottuk.

És jött a híre, hogy báró Eötvös József az új közoktatásügyi miniszter. Előkerültek a verses füzetek. Az iskolában mind, mind olvastuk, szavaltuk „*A vár és kunyhó*”, a „*Végrendelet*”, a „*Búcsú*” című örökszép verseket. Az Eötvös József verseit.

És jött a híre, hogy az új miniszter beutazza az országot s meglátogatja a nevezetesebb iskolákat.

Ettől kezdve folyton takarítottunk, tisztogattunk. Mint ahogy szokták ezt mindenütt, ahol vendéget várnak.

Iskolánk századok viharát látott épület volt. Ebben bizony a modern élet sok kifogásolni valót talált. A tanuló szobák egyrésze hátul egy külön udvaron volt. Az udvar talán a nagyobb igényeket is kitudta volna elégíteni, de a tanulószobák nagyon, de nagyon szegényesek valának.

Ezek a hátulsó osztályok körülbelül egy negyven méter hosszú faépületben voltak. Olyan forma épület volt ez, mint amilyeneket a székely faluk végén a pásztorok számára szoktak építeni. Mi közönségesen fakollé-giumnak neveztük.

Minden szoba egy „tanterem”. Ajtója a szabadból közvetlen nyílt s a küszöb előtt két durva kőből rakott lépcső. Barna, rozoga padok. Keskeny ülőhelyek s még keskenyebb asztalt helyettesítő támlával. S a sok rend diákgyerek mind otthagya emlékét annak, hogy éles bicskája is volt. Befaragott nevek, kicsipkézett padszélek. És ezek olyan rendszertelen fantáziával készültek, hogyha ma egy barlangban valaki ilyen deszkadarabot találna, nagy értekezést írna: milyen volt az őskorszak emberének a művészi tehetsége?

Elvásott, kopott s hellyel-közzel hiányos deszkapdló, melyet felmosni nem is lehetett. De erre nem is gondolt volna senki.

És mi vártuk a minisztert! Eszünkbe sem jutott, hogy ő mit láthat. Nekünk elég volt a gondolat, hogy mi látjuk őt.

Erről beszéltünk mindig. És már az élettörténetét úgy tudtuk, mintha játszó társai lettünk volna.

Tudtuk, hogy az apja a császár hü embere, a magyar nemzeti törekvéseknek ellensége. Tudtuk, hogy az apja egy durvának vélt köztársasági gondolkozású embert fogadott kis fia mellé nevelőnek, hogy így gyűlölje meg a szabad gondolkozást. Ez a nevelő Pruzsinszy volt. Rézsese a Martinovich féle összeesküvésnek s ezért őt is halálraítélték, de kegyelmet kapott.

És tudtuk, hogy az öreg nevelője nem szerette a

nagy urakat. Egyszer meghalt az öreg bácsi. Nagy úr volt. Nagy temetést rendeztek. Sokat sírtak.

Néhány hét múlva az öreg nevelő azt kérdezte a kis Eötvöstől:

— Beszélnek-e még a drága halotról?

— Még csak a nevét sem emlegetik.

— Pedig okos gazember volt s íme három hét elég, hogy elfelejtsék.

Még aznap sétálni mentek. Az öreg nevelő a Vérmezőre szeretett menni. És mikor elértek oda, ahol két ösvény keresztezi egymást, megállott.

— No, fiú, ide nézz! Öt becsületes hazafit végeztek ki ezen a helyen.* Senki sem állított ezeknek emléket. De nézd, a járókelők keresztet tapostak ide és mindenki tudja, kiknek a vére öntözte ezt a helyet.

És tudtuk, hogy amikor Eötvös Józsefet az apja beíratta a budai gimnáziumba, s a tanár beültette az első padba, a többi fiú mind más padba ült. És a gyermek a szünet alatt megkérdezte egyik tanuló társát:

— Miért ültetek el mellőlem!

— Mert pecsovics unokájával nem akarunk egy padban ülni.

Alig várta, hogy hazamenjen s a nevelőjét megkérdezze:

— Igaz-e, hogy nagyapám pecsovics volt!

— Igaz biz az. Az apád is az. Te is annak készülsz, hisz még magyarul sem tudsz.

Másnap a gyermek az óra előtt felment a katedrára s onnan mondta a fiúknak:

* Martinovichot és társait.

— Nagyapám a császárt szolgálta, őt szolgálja az apám is. De én itt esküszöm előttetek: csak hazámnak leszek rabszolgája.

A fiuk a kis pajtást vállukra kapták és úgy hordozták körül. A jó barátság helyre állt, megszilárdult. S az új barátok? A nagy nemzeti felbuzdulásról az iskolai karcserben elmélkedhettek.

Ilyen ismeretek birtokában vártuk tehát a mi lelkünkhöz forrt miniszterünket.

És el is jött. A tantermekben olyan csendben ültünk, hogy a légy dongását is jól lehetett hallani.

Mély meghatottsággal és áhítattal néztük, hogy a tanári kar élén jön.

Vézna kis ember közeledett. Arca sovány, Kossuthszakáll, hosszú bajusza fekete. Fején Kossuth-kalap, magyar szabású, hosszú fekete kabát, fekete mellény, rojtos nyakkendő, fekete nadrág, magyar csizma. De ennek a szára olyan bő, hogy a vékony lába meg sem tölti.

Az ablakunkon betekintget s mikor az ajtónk elé ér, fellép a lépcsőre. Várják a tanárok, hogy lépjen is be.

A miniszter benéz hozzánk és halljuk a megjegyzést:

— Rossz levegő! Lovat sem kötnék ilyen helyre!

És ettől kezdve a mi véleményünk is nagyon megváltozott a — fakollégiumról.

Ja, a mélyen alvó embert mindig más ébreszti fel!

Fát veszünk.

A mai diák nem is sejt, hogy az iskola háztartása milyen, ő, vagy az apja megfizeti a tandíjat s a többi igazán nem érdekli.

A mi diákéletünk több gonddal járt. Az iskola nekünk adott egy-egy expo számára egy üres szobát, tantermet. Ennél tovább nem ment.

Ha elromlott az iskolapad, a tanterem ajtó, vagy bedúlt a kályha, nekünk kellett kijavításáról, vagy újról gondoskodni.

S ha a lakószobát, tantermet fűteni kellett, megint csak a mi gondunk volt a fűtőanyag beszerzése.

Ezek mind közköltségek voltak, de ha még csak a költség lett volna! A beszerzés, az utánjárás, a mesteremberekkel való alkudozás is a mi kötelességünk volt..

Minden ősszel diákoknak kellett kimenni valamegyik erdőalji faluba fát vásárolni. Rendszerint Lövétére, Zetelakára jártunk.

Nem csak a fa megvásárlása, de a felvágása is a mi nyakunkba szakadt.

Nagy teher volt ez így nézve a dolgot, de mi ezért nemcsak nem panaszkodtunk, hanem még örültünk is.

Hiszen az a négy öt nap, amit az ifjúság megbízottai a falun töltöttek, kellemes élvezetekkel, mulatságokkal kínálkozott.

Aztán az egyhangú város után falura mehettünk, — már aki mehetett.

És ha ezt a dolgot a mai komoly pedagógusok szemüvegén vizsgálják, alig hiszem, a huszadik század nevelői fel ne fedeznék az önállóságra nevelés nagy értékét ebben.

Tehát kezdjük ezt is a legelején.

Már szeptember második felében előtérbe lépett a téli fűtés ügye. A lakószobák és tantermek részére kellett az egész fűtési időszakra a fát beszerezni.

Összeírtuk, hogy hány öl fára van szükségünk. Mi ennek a napi ára? Mi esik ebből egy-egy fizető tanulóra¹? Ezt azonban külön kellett megállapítani a tantermek szükségleténél és külön a lakószobáknál.

Amott a szükséglet kevesebb volt, s a költséget az osztály létszáma szerint kellett elosztani. A lakószobákba több fa kellett s ezt csak az expo hét tanítványa fizette.

Mindezekon kívül a nagy auditorium és más közös termek: olvasó és könyvtárszobák szükséglete az iskola összes fizető növendékét terhelte.

És e három címen kirótt összegből meg kellett alapítani: mennyi az egyes fizetőre eső végösszeg!

Nem lehet azt mondani, hogy ez valami egyszerű számítás és mi mégis ezt mindig közmegelegedésre intéztük el. És ezt csak a legnagyobb nyilvánosságnak köszönhetjük.

Hányszor gondoltam erre az életben, mikor közösségi s más költségek ügye izgatta az embereket!

Ebben a költségmegállapításban már benne volt minden. A kiküldöttek egy-egy forint napidíja is.

A kiküldöttek elég nagy felelősséget vállaltak magukra, mert hát azért mentek, hogy jó fát és kellően megmértet vegyenek. S hogy ehezértésüket mennyire igazolták, mi bizonyíthatná jobban, hogy tanárok is adtak külön megbízást a saját részükre szállítandó fára.

A beszerzendő famennyiség minden évben felül volt a kétszáz ölön. Tehát elég nagy mennyiség.

És gondoljuk el, ma amelyik intézetnek ekkora a faszükséglete, mekkora körültekintéssel, mekkora ellenőrzéssel s mindenekfelett mekkora adminisztrációval és adminisztrációs költséggel terheltlen oldanak meg egy ilyen beszerzést. Isten ments, hogy ezt pláne diákokra hízzák! Mi lenne akkor a sok — protekciós szállítóval!!

Mi efféle nem gondoltunk. Még az sem jutott eszünkbe, hogy meg is gyanúsíthatnak. Így ment ez Isten tudja mióta. Soha senki sem látott veszedelmet ebben.

Én ma sem látok. De azt a felemelő tudatot, amit az ilyen megbízás nyújtott, ma is érzem.

Hát még az a néhány nap, amit a falun töltöttünk!

Az előző évi kiküldöttektől tudtuk, hová és kikhez kell menni. Falusi ifjak voltunk és tudtuk, milyen a jó tűzifa.

A falusi emberek is úgy fogadtak, mint várva-várt vendégeket.

Az asszonyok levetették a konyhát, az ifjúság ösz-

szegyült a tiszteletünkre. Versenyeztek, hogy kihez kerülhessünk éjjeli nyugovóra.

Zetelakán az én házigazdám Demeter András volt. Középkorú, kellemes beszédű székely ember.

Idekünn, Magyarországon parasztnak mondanák. Ott azonban nagy baj lenne, ha valaki ezeket az embereket parasztnak titulálná. Ez nagy sértés lenne, mert ott a paraszt szó durvaságot, műveletlenséget jelent. Ezt a szabad székely senkitől el nem tűrné.

A szabad székely — ha bocskorban jár is — nemes ember. A nemességére éppen annyit ad, akár a királybíró.

És igazi úrnak csak azt tartja, akit még nem tettek gróffá vagy báróvá.

Pedig ezek nem olvasták a krónikákat. Sőt azt mondhatjuk, néhai Cserei Mihály uram is annak az őszékely hangulatnak a hatása alatt írta egyik-másik nagy úrról „grófságot kapa a nyavalyás”.

Rendesen még az első nap megvettük a fát. De azért hazamenni még nem lehetett. Nem eresztettek el a székelyek. Meg kellett várni az áldomást is.

A faluban erre az alkalomra a cigány félbehagyta a patkószegkészítést. Elévette a hegedűt.

Bíró uram portáján gyülekeztünk. Ott már nótával fogadtak a cigányok.

A nótára odajöttek a fiúk, a fiúk után ott termettek a lányok s a szép holdvilágos estén táncra kerekedtünk a szép tiszta, gyepes udvaron.

Az anyák kalácsot, sült csirkét, malacot hoztak. Elékerültek a hatalmas kulacsok s kész volt a nagy lakoma.

A mulatságnak a hajnali csillag vetett véget. Ahogy jöttek a vendégek, úgy el is tűntek mind egy szálíg s minket a szállásunkra kísért a házigazdánk.

Házigazdám felesége a „nagy házban” (nagyobb szoba) vetett ágyat. De milyen ágyat!

Minden székely házban van „vetett ágy”. Ez a vetett ágy rejti magában a ház felesleges és finom ágyneműjét. A férjhez menő lánynak is ebből kerül ki a — parafernuma.

A „vetett ágyban” a derékaljak, párnák a mennyezetheg érnek, A „vetett ágy” előtt egy hosszú lóca van, hogy a gazdasszony ráálhasson, mikor megveti.

Ebben az ágyban a háziak közül nem alszik soha senki. Csak ritka kedves vendégnek bontják ezt el.

Ilyen vendég voltam én is. Az ágy maga is tiszta új volt. Ebben még eddig senki sem aludt.

Legalább is négy derékalj volt alattam. Három párna a fejem alatt. Egy rengeteg nagy, hosszú gyapjas bágyi cserge a takaróm.

Lefekvés előtt a gazda és a gazdasszony valóságos szemlét tartottak, hogy minden rendben van-e? Csak akkor maradhattam magamra.

A sok tánc és virrasztás elbágyasztott. Álmos voltam. Levetkőztem hamar. Felléptem a lócára, a lócáról az ágyba. S mint a tollba melegedni tett csirke, elhelyezkedtem a dunyhák toll-birodalmában.

Rendes szokása mindenkinek, hogy mielőtt elaludna, egyszer-kétszer megfordul. Keresi a helyét.

Kerestem én is. Egyszer aztán . . . zsupsz! A fejemnél az ágy deszkáit tartó keresztléc leesett s én a magasból fejfel beestem a sok ágynemű közé.

Nagyon mélyre estem, mert lábaim az ég felé állottak. A sok ágynemű betemetett egészen. Mozdulni sem tudtam.

Kiabáltam. De ez a kitűnő hangfogó tollhalomból be nem hallatszott a hátulsó szobába.

Felfelé menekülni nem lehetett. Lefelé próbáltam. Addig-addig kaparásztam, hogy végre az ágy alól kibújhattam. Bele is izadtam.

És ilyenkor mit tehet egy álmos diák? Felmásztam mégegyszer. Egyenesre tapodtam a sok tollat, az ágy más vége felé feküdtem és elaludtam, mint a bunda.

Reggel aztán törhette a fejét Demeter András uram, hogy mi is történhetett velem.

Az ébredésem nem volt az a szokásos dolog, mely bekövetkezik, ha az ember kialussza magát. Aludni én mindenkor jól tudtam. Ez alkalommal kora reggel mégis felpattant a szemem.

Valami különös szagot éreztem. Hasonlatos volt ez az égetett olajhoz. Kellemes illatnak nem mondhatom, de éppen rossznak sem találtam.

Felkeltem s kimentem a benyílóba, hogy lássam, mit csinálnak ott.

Hát Demeterné asszonyom valami különös dolgot süt. A nagy szabad kemence alatt a tűz előtt egy lapos kő van. Négy szöglete alatt téglák állanak, hogy alája parazsat lehessen húzni.

Ez a kő forró. Ezt a követ a néni bekente olajjal. Ennek volt az az erős illata. A kőre a híg palacsinta tésztájához hasonló keveréket öntötte. Ez sisteregve végig folyt s pár perc alatt pirosra sült.

A kíváncsiság ösztönzött, hogy megkérdezzem:

— Mi ez, néném asszonyt

— Ez körelepcent.

— Körelepcent! — Mi az!

— Ilyent csak akkor sütünk, mikor kedves vendég tiszteli meg szegény házunkat. Ilyent sütött a nagyanyám is, aki — ugymondta — szintén a nagyanyjától tanulta.

A reggelihez tehát körelepcentet kaptunk. Forralt édes tejjel ettük.

— No, még ilyent nem ettem én! — mondám én.

— Hogy tetszett! — kérdi ő.

— Nagyszerű! — de hát szeretném tudni, mi nem nagyszerű egy jóétvágyu diáknak!

Elmúlt az áldomás s mi a jól elvégzett munka után hazajöttünk. Úgy, ahogy elmentünk: gyalog.

Egy hét sem telt el, elhozták a székelyek is a fát. Mint megbolygatott hangyaboly, úgy állott talpra e hírre az egész kollégium ...

Kinyitották a hátulsó udvar kapuját s a sok szekér behajtott.

A szétosztás feladata miránk várt.

A hátsó udvar szerén kereken épültek a fatartók. A hosszú, deszka alkotmányban a harminckét lakószobának és az osztályoknak mind külön fülkéje volt.

A szobák lakói már ott állottak s ők rakták be saját fájukat a fatartóba.

A napidíjainkat mi elkölteni nem tudtuk. Tehát ez mind megmaradt.

Ez bőven elég volt arra, hogy a székely gazdákat most mi vendégeljük meg.

Elvégre néhány kupa bor nem a világ. Élelmet

pedig hoztak annyit, hogy ebből minket is ők kínáltak meg. A szíves vendéglátást ilyenformán mi is úgy viszonzottuk, ahogy tudtuk.

A szobákban, sőt az osztályokban is szabad tüzelők voltak. A rövid ölre vágott hasábfá éppen elért hosszában. Tehát nem is kellett derékba vágni el a fát. Csupán felhasogattuk.

Milyen nagyszerű tűz volt ez így!

Fanyárson ennél füstölt húst sütni, nagy gyönyörűségek közé tartozott. Hát a papírba göngyölt s forró hamuval és parázssal betakart füstölt kolbász micsoda gurman falat volt!

A mai hústalan világban nem is merek beszélni róla . . .

A romantika kihalófélben volt. Á civilizáció elkezdte a mi iskolánk romantikáját is.

Új tanárok jöttek. Ifjak. Az öregek maradiakká váltak. Az új emberek új reformokat hoztak hozzánk is.

A lakószobákban a szabad kemencét parasztosnak találták. Azt is mondták: nagy helyet foglalnak, sok fűtőanyagot pazarolunk. Nem mondom, hogy igazuk nem volt.

Kimondották hát a nagy szentenciát: ki kell cserélni a szabad tüzelőket modern fűtő készülékkel.

Az a modern fűtőkészülék közönséges vaskályha volt. A szentkeresztbanyai vashámorban készültek ezek.

Az iskolai gondnokság tehát megrendelte ezeket, persze a tanulók kontójára. Azt az öt-hat forintot, amibe egy-egy kályha került — úgy emlékszem — két év alatt fizettük meg és minket egyen-egyen félévenként

hús egész krajcárral terhelt meg.

Annyi igaz, hogy a vaskályhák jobban melegítettek, de többé szobánkat esténként a tűz halvány világa nem árasztotta el. Vége volt a különös bájú félhomálynak — örökre.

Pedig a tűz világa mellett otthon éreztük magunkat s a „messze idegenben” olyan édesen elbeszélgettünk az otthoniakról, ahogy ők beszélhettek — talán éppen abban az órában — a fiúkról.

Azt hiszem, ekkor váltunk el igazán a falutól.

A mi nevelőnk.

Édes az emlékezet. Jól esik, ha visszagondolok hajdani diák életem színhelyére.

Érzem, hogy édes apám és édes anyám után legtöbb hálával annak az iskolának tartozom, mely lelke-
met nem engedte át a rideg betű uralmának, de megtöltötte a társasélet legnemesebb gyönyöreivel.

S ha látom, hogy a mai ifjú nemzedék a komoly szabályok és szigorú törvények bilincseiben éli le diák éveit s amikor kikerül az életbe, csak a szabadságot érzi és kellemesen nem tud visszaemlékezni a tanuló életre, keserűség fog el: hova tűnt el a mi régi iskolánk családi nevelése?

Nekünk is voltak írott törvényeink, de ezek mind-egy szálig régi szokásokon alapultak. Tudtuk, hogy apáink és professzoraink is a régi szokástörvények útmutatása szerint nőttek fel. Ez a tudat a törvénytisztelet mellett felébresztette lelkünkben a kegyeletet is.

Tanítóinknak ugynevezett pedagógiai tudását megmosolyogja a mai nemzedék. De mutassák a párját e mosolygók közül akármelyik régi tanárunknak, aki a jellemképzést első sorban saját példaadásával végzi?

Históriai professzorunk elég részletesen elmondotta a történeti eseményeket, de a mikor például Nagy Lajos király Aversában egy napi rablást engedélyezett, tanárunk a magyar ezres kapitánnyal ezt úgy hirdetteti ki:

— Szabad rabolni, szabad mindent elvenni. Mehet, aki akar! — Aztán egyet köp s úgy a foga közül utána mormolja:

— Ezt azonban becsületes magyar ember nem cselekszi.

És ott marad háttal az embereinek. Emberei pedig a sorban. Egy sem mozdult. Egy sem ment rabolni, mert ezt

— Magyar ember nem teszi! ...

A mi lelkünkben pedig örökre ott maradt a tiszta lélekkel kipécézett szentencia:

— Magyar ember nem teszi.

Ez a szellem bevonult a lakószobánkba. Ott is ezen a szemüvegen néztünk mindent.

— Becsületes magyar ember megteheti-e!

És mikor e régi szép világról felemelem a leplet, azt szeretném, hogy az én kedves olvasó népem is az ősök emlékét megillető kegyelettel olvassa e sorokat.

A kollégiumban hét *tanítvány* és három *szolga* alkotta az expót. Hogy a *tanítvány* és *szolga* szót miért nyomtatták *dült* betűkkel, megérti, aki az előző lapokat is olvasta.

Voltaképpen ezt a két kategóriát csak a vagyoni állapot különböztette meg. Lényegben az iskolának egyenlő tanítványa, egyenlő édes gyermeke volt mind

a kettő. S az életben sokszor megesett, hogy a szolgából külömb ember vált, mint a tanítványból.

Úgy érzem, egy kis felvilágosítással még adós vagyok. A mai ember előtt tanuló és diák egy fogalom. A mi korunkban ez nem így volt. Tanuló volt a diák is, de minden tanuló nem volt diák.

A mi iskolánk három tagozatból állott. Első tagozata a *cella* volt. A cella voltaképpen a mai elemi osztályokat foglalta magában.

A tanítás középső foka volt a gimnázium. Ennek hat osztálya volt. Az osztályok régi elnevezése az osztályban tanulandó tantárgyak fontossága után igazodott. Az első, második és harmadik osztályban a latinnyelvi alapismeretek megszerzése volt a fő. Ezért ezek a gramatikai osztályok voltak.

A negyedik osztályban már a szónoklattan emelkedett ki s ezért minket ebben az osztályban a rétor cím illetett, ötödik osztályban magyar költészettant tanulták és poéták voltunk. Logika volt az új tárgy a hatodik osztályban s ez avatott minket logikusokká.

És a hatodik osztállyal be is fejeztük a gimnáziumot. Eddig tehát csak osztályosok valánk.

Az évvégi vizsgálatunk sokkal ünnepélyesebb volt az eddigiéknél. Jelen volt ezen a rektor professzor vezetése alatt az egész tanári testület.

A vizsgálat végén a rektor beszédet intézett hozzánk s jelezte, hogy a középtanodát befejeztük s a mai napon már *diákok* lettünk.

Az asztalon előre elkészítve ott állott az iskolai törvénykönyvnek annyi nyomtatott példánya, ahányan voltunk.

Névsor szerint rendre mentünk az asztalhoz, ahol egy ív papír állott, melynek fején ezt a pár sort olvastuk: „Az iskola törvényeit és szabályait megtartom s ígérem, hogy tanuló társaimmal szemben példaadólag viselkedem”.

Kezünkbe adták a tollat, aláírtuk és ezzel szubskribált diákok lettünk. A tanárokkal kezét fogtunk s ezzel vége volt a felavató aktusnak.

Ezután már filozófus-diákok voltunk.

*

De hát hogyan nevelt minket az iskola? Erre szeretnék rávilágítani e néhány sorral.

Az expónk ahogy megalakult, egy hét sem telt el s én már ismertem a hajdani spártaiak életét. Azt a csodálatos életmódot, ahol a közélet férfiai külön-külön asztaltársaságokat alkottak.

A nagyobb diákok sokat beszéltek ezekről. S mi a beszélgetésekből észrevettük, hogy a mi expónk sem új alakulat. Jó pár ezer esztendővel előztek meg minket a görögök.

Ők ugyan az ilyen asztaltársaságot nem expónak, hanem fidiciának nevezték.

És e beszélgetés alatt úgy tekintettünk a primariusunkra, a szekundariusra, meg a terciariusra, mint valami nagy tekintélyű eforra.

Ezek a diákok voltak valójában a mi nevelőink, mívelőink.

Szándékosan írtam: mívelőink, mert ezek vezettek be mindnyájunkat a mindennapi életbe. Ezek váltották a tudományt a közönséges élet aprópénzére.

A tanárok ? . . . mesze voltak és nem ültek a mi asztalunknál. Mi ezeket olyan földfeletti lényeknek tartottuk, mint a Homérosz ősi görög hőseit, akik — a költő szerint — az Olimpus hegyén ülnek s ott a főemberekkel isszák az isteni „ragyogó bort.”

Reggel korán keltünk. Akkor volt az elme a tanulásra legfogékonyabb. A korai felkelésnek a főzető szolgálta az őre. Az ő hivatásával ugyanis együtt járt a korai kelés, hiszen neki kellett a mézárszékre s a hússal a gazdaasszonyhoz menni. Még” pedig hét óra előtt. Tehát ő keltett fel minket.

Öt órakor keltünk. Hatkor már hangzott a primárius-diák figyelmeztetése: Circa mensam, pueri! (Asztal köré, gyermekek!)

S mi nyomban ott is ültünk és tanultunk.

Egy szál faggyugyertya halvány fénye szórta a világosságot. Csodálatos, hogy e világításnál mind a tízen jól láttunk és gyenge szemű tanulóra nem emlékszem.

A következő esztendőben olyan expóba kerültem, amelyikben két úrfi tanítvány is volt. Ezek testvérek valának.

A polgári életben még nagy újdonság volt a petróleum lámpa. A két úrfi-tanítvány édes apja megajándékozott minket egy petróleum függő lámpával. Olyan volt ez a lámpás, amilyent a későbbi időkben másfél koronáért akármelyik boltban meg lehetett venni.

Nagylelkű adományát azzal is tetézte, hogy egész évre ellátott petróleummal. Kell-e mondanom, hogy a mi szobánk — nem hiába nevezték Parisnak — felfogá-

sunk szerint, valóságos fényárban úszott. A többi szoba lakói csodájára jártak.

Hét óráig tanultunk reggel. Éppen elég idő a máimegtanult leckék elismétlésére. Héttől-nyolcig szünet volt, hogy elkölthessük a reggelinket.

Elég változatos volt ez is. Kinek, ahogy telt. A ládából előkerült a kenyér s ha volt egy kis hazai, melléje tettük. Ha nem volt, vettünk a piacon négy krajcárért kofapecsenyét, vagy egy bögre tejet, vagy friss vaját és irigylésre méltó étvággal fogyasztottuk el.

Nyolc órakor osztályba mentünk. Kilenc órakor negyed óra szünet és tíztől-tizenegyig pihentünk. Tizenegyedtől tizenkettőig újra tanóra.

Délután kettőtől-négyig volt óránk és öttől-hatig privátóra. Szerda és szombat délután szünet.

Ez a privát óra amolyan fiók iskola volt. Az elemi és alsó gimnáziuma (1—4 oszt.) tanulóira volt kötelező.

A priváttanító valamelyik diák volt, rendszeren a Primarius s a szobában tanultunk. Ezért a priváttanítónak az egész évre minden tanítvány négy forintot fizetett, a szolgatanulók semmit.

A privátóra arra való volt, hogy ezen a másnapi leckére készüljenek elé. Fődolgozó volt a latin fordítás és az elemzés. S ha megesett, hogy valamelyikünk másnap nem tudta a leckéjét, kérdőre vonták azért a priváttanítót is.

*

Este hat és nyolc óra között vacsoráztunk és — társalogtunk.

Ezen ne tessék elmosolyodni. Társalogtunk úgy, ahogy ez a jótársaságbeli emberekhez illik.

Beszélggettünk az otthon maradiakról. Akadt, aki élményeit mondta el. Némelyek arról adtak számot, amit olvastak. Beszéltünk régi diákokról, régi diákok nagy cselekedeteiről.

Áhítattal hallgattuk Körösi Csorna Sándor nagy ősmagyar kutató utazásait. Körösi ugyan a nagyenyedi kollégiumból indult el vándorútjára, de büszkék voltunk rá, mert ő is háromszéki székely volt.

Tudtuk milyen kicsi házban lakott Kőrösön az apja s milyen szegényesen tanult Nagyenyeden. Milyen jól tudott latinul, görögül s a maga erején tanult meg zsidóul, törökül, perzsául, arabul ... S aztán egy vándorbottal elindult a nagy világszáró útra.

Egyik diák Csíksomlyón a barátok gimnáziumában tanult előzőleg. Ez meg Bálint Gábornak, a másik világszáró székelynek életét tárta elénk.

S mi éreztük, hogy ezeknek a nagy vállalkozásra, a kitartó szorgalom, a sok tudás és az erős magyar lélek adott erőt és bátorságot.

Valósággal ösztönzött ezek példája minket is a tanulásra, mert láttuk, hogy igazi értéke csak annak a tudásnak volt ezek lelkében is, amit az iskolai kötelességen felül önszorgalmúlag szereztek.

A rektor-professzor úr is erre ösztönzött. Azt mondta, a tanár olyan mint keresztúton az útmutatófa. Megmutatja merre, hová vezet az út. De az útmutatófa még senkit a célhoz el nem vezetett.

Aki tehette, közöttünk is igyekezett sok olyan dolgot tanulni, amit tőle az iskola nem követelt. A primáriusunk szorgalmasan tanulta a francia nyelvet. Készült a *privát-stúdium* pályázatra.

Az iskola egyik nagynevű patrónusa ugyanis egy tekintélyes alapítványt tett, melynek kamatját minden évben az a tanuló kapta, aki saját külön szorgalmából valami nagy dolgot tanult meg.

*

Egy reggel osztályunkat meglátogatta a pedagógárcha, akit mi már magyarosan tanvezető tanárnak neveztünk. Nagy tekintélyű tudós professzor volt. Rendre nézegette az új tanulókat Az arcáról megismerte, ki hová való. Sőt egyik-másik arcáról azt is kitalálta, kinek a fia.

— Apádat is én tanítottam!' — mondta az ilyenek. Itt ült ő is ebben az osztályban s ha jól megkeresed, megtalálod a befáragott nevét valamelyik padban.

És mi éreztük, hogy itt a levegő is az apák és ősök szellemét őrzi. Ez a szellem adott a nagyobbak olyan nagy tekintélyt, hogy abban az igazi mentort, a védőt, a vezetőt láttuk. És ennek a szellemnek köszönhattuk, hogy mi egyen-egyen ebben az iskolában még kiskorunkban is önállóknak éreztük magunkat.

Érezhettük is, mert a felnőtt nagy diák felett már sem tanár, sem igazgató önkényüleg nem ítékezhetett. Ez a *szedria* joga volt. A *szedria* amolyan iskolai törvényészék, melyben helyett foglalt a tanárok mellett az ifjúság válaszott képviselője is.

Mikor sátoros ünnep következett, a szobákban nem annyira a várva-várt vakációról, mint a legációról folyt a beszéd.

Nagy dolog volt ez! A nagy diákok kimentek a fa-

lukba legátusnak s ott a három ünnep napon*) a legátus végzi a templomban a papi szolgálatot.

A legációra jó előre készül mindenki. Őt prédikációt kell megtanulnia. Könyvekből, kéziratokból kiválasztja a szép hatást ígérő beszédeket. Ezeket leírja, betanulja. Bizalmas barátai előtt el is szónokolja. A bíráló megjegyzéseket meghallgatja és megszívleli.

Emellett azt sem szabad elfeledni, hogy a legátusdiák az ünnepen első ember a faluban. Őt nézi, őt figyeli mindenki. Uri házak vendégül fogadják, ebédre hívják.

Lányos házak vacsorára várják. Társaság verődik össze mindenütt, ahol ő van. Ez alatt ő az ifjúság vezére. Dalolás, tánc, szavalás, társasjáték mindenütt s ezekben a kezdeményező, a vezető, az újdonság bevezető a legátus.

Csoda-e hát, ha a szobákban belekkel előre izgottan beszélnek erről?

Mindenki megtudakolja az előtte ott járt diáktól az ő falúja viszonyait s ezekhez alkalmazkodik. Tudtuk, hogy Torján kilencvenkilenc leány van. Ezek mind hamisak és ugyancsak próbára teszik a legátus tudását, ügyességét. Ide akárki nem is mert elmenni.

A más faluban a pap nagy tudós, kitűnően beszél latinul! S ha szégyent vallani nem akar a legátus, jól kell vigyázni minden szavára. Telek — a világ közepe. Ide csak az menjen, aki jól ért a tréfához. Zágomban ötven forint a legátum. Ide se juthat el akárki,

*) Erdélyben a karácsonyt, húsvétot és pünkösdöt három-három napon ünnepelek.

mert az elsők elválasztják. Szacsva — parva pekunif kevés pénz. Ezt már az utolsók is megkaphatják.

A terep ilyen ismerete után megkezdődött a komolyabb előkészülés. Mindenekelőtt az új dalok betanulása foglalta el a diákokat. Aki ügyesen tudott táncolni, megtanította a többit is. Ide nem kellett táncmester, nem is divatozott ez az ... *izé nálunk*.

Még társasjátékot is játszottunk.

Ebben már résztvettek a kisebb tanulók is. í; olyan komolyan vettük, akárcsak valamelyik szalonba játszottunk volna.

Arról sem feledkeztünk meg, hogy az úri asztalolnál hogyan illik ülni, enni. Az exponál is úgy ültüii] mintha királyi ebéden lettünk volna. Kanalat, villa kést sikkesen kezeltünk.

S mikor kikerültünk az életbe, mirajtunk meg rú látszott, hogy édes apánk, anyánk a föld egyszer gyermekei.

De a legátusról sem merte volna valaki azt mondani, hogy nem az előkelő úri házak parkettjén nőtt fel.

Óh, ezekről már nem is kell nekem referálni. De bizonyoságot tehetnek azok a boldog házasságok, melyekben a legátus-járás közben találtak a szerető szívek egymásra.

Ja, a legátus-járás nem csak nekünk okozott lámpalázat!

A nagy jubileum.

Ha az ember nagy hegyre megy fel, a megérkezés pillanatában visszafordul és lenéz a völgybe. Megnézi a magasból is, hogy milyen volt az út, melyen olyan nagy fáradtsággal haladott fel a hegyre.

De így van ez az ember életében is. Napi, többé-kevésbé változatos életünkben telnek, múlnak a napok, az ek. S ha elérünk egy-egy magasabb évet, megpihenünk és ünnepelünk. — Jubilálunk.

A székelyudvarhelyi kollégium is 1873-ban mérte fenállásának kétszázadik esztendőjét.

Kétszáz esztendő!

És ez csak egy iskolának az élete. Akkor még csak a reménységek között emlegettük magyar hazánk ezer éves múltját. Hiszen az ezer esztendőből egy fél emberfőnél is több hiányzott. S íme, a mi iskolánk ennek az ezer esztendőnek egy ötödrészét mérte meg.

És elvonult lelki szemeink előtt ez a sok megpróbáltatásokon átsurranó kétszáz esztendő. Megelevenedtek ti sok és nagy küzdelmek, melyeket elődeink a Habsburgokkal s ezek mellett az uralkodó pápai egy-

házzal polgári és lelkiismereti szabadságunkért folytattak.

A vallási villongások kora vonult fel emlékeztünkben. De mi a tanáraink előadásából ezekben nem a felekezeti, hanem a lelkiismereti szabadság küzdelmét láttuk.

És büszkeségünk nem abban nyilvánult meg, hogy a protestantizmus kivívta a katolikusokkal szemben az egyenlőséget, hanem a felekezeti békók bilincseiből felszabadult lélek volt az, ami felemelte szívünket.

S a diadalt mindenkor a híres tordai országgyűlés végzésében láttuk. Hízelt mindnyájunk hiúságának hogy a kis Erdélyország volt az első az egész mívelt világon, amelyik a vallási és lelkiismereti szabadságot a törvénykönyvbe is beírta.

És láttuk azokat a férfiakat, akik a nagy munkának részesei voltak. Nagy emberek, nagy jellemek.

Erdélyi papok, tanárok, tudósok, áldották jószívüket, hiszen ezeknek szívük és zsebük rendelkezésére állt mindig és mindenkor a tanulni, a világot látni szerető szegény ifjúságnak.

Gazdagságuk soha sem volt olyan nagy, mint a testvérháza nagyjainak. Egyszerű polgári életet éltek. Papokkal, tudósokkal barátkoztak. Gyermekük együtt faragák az iskolapadot az ország tanulni vágyó ifjú népével.

És valamennyien maguk is kiválóan képzett, tanult emberek voltak.

És megjelent képzeletünkben a nagyok közül ik-tári Bethlen János.

Bethlen János, az édes apa.. Az az édes apa, aki nagy boldogsággal készült szeretett leánya menyegzőjére. És láttuk a megtört szülőket, amint ott állanak a letört liliom ravatalánál.

És Bethlen János rettenetes nagy fájdalmát azzal enyhítette, hogy azt a háromezer aranyat, amit angyali leánya lakodalmára gombostüpenznek szánt, iskolaalapításra fordította.

Hűséges segítőtársa vala a szép munkában unoka öccse Bethlen Miklós és ketten megalapították 1673-ban a székelyudvarhelyi református kollégiumot.

S mert a letört liliom ártatlan lelke adott életet ennek az iskolának, az egész Székelyföld ifjúsága előtt innék a leánynak emléke volt mindenekfelett áldott

És az alapító főurak boldogan élvezték szeretett anyuk lelkének halhatatlanságát.

Ezt a múltat méltó volt ünnepelni.

De hát volt még más is, ami szívünket ünneplésre lángolta.

Iskolánk alapítói között ott volt Kiss Gergely s atána Kis József.

Az első a száz esztendő emlékére adott egy nagy alapítványt, melynek kamatjából — ha jól emlékszem — negyven jó tanuló diák kapott évenként hatvan váltó forintot (25 pengő forintot). S a második ehhez hasonlóan helyezett el újabb alapítványokat s e mellett közreműködött, hogy az iskola teljes főiskolává fejlődhesék.

Kiss József élete már közelebb állott a mi ünne-

pünkhöz. Tanáraink között még éltek, akik ismerték ezt a derék embert. Ismerhették, hiszen 1830-ban hagyta itt a földi életet.

Backamadarasi Kiss József alsófejmegyeyi birto-
kos és a megye alispánja volt. Erdélyben általánosan is-
mert és nagyműveltségű ember.

Ennek a nagy embernek óhajtotta mindenki, hogy
iskolánkban legalább az arcképét láthassuk.

És ez a vágyakozás már régóta élt a kollégium nö-
vendékei és tanárai között egyaránt.

A múlt század derekán állott művészete magasla-
tán Barabás Miklós nagynevű festőnk. Művészi hírne-
vét tetézte még az a köztudat, hogy Barabás Miklós,
akit ismert, annak a képmását emlékezetből is el tudja
készíteni.

Barabás Miklós gyermekkorában a nagyenyedi
kollégiumnak volt a növendéke. És ez engem e pilla-
natban arra ösztönöz, hogy az ő tanuló éveire kitérjek.

Így legalább bepillantást nyerhetünk az enyedi
iskola belső életébe is. És ezt érdemes is figyelemre méltatni.

Míg a székely-udvarhelyi diákokat az expo egy
igazi köztársasággá forrasztotta össze, enyeden a sze-
génység és a jómód elválasztotta a diákokat.

Barabás Miklós a szegények során éledélt.

Szülei elég jómódú és elég előkellő emberek valá-
nak, de áldatlan családi életük miatt meglehetősen ma-
gára marad a kis gyermek.

Már a dalnoki falusi iskolában kitűnt éles eszével.
Pedig ez a falusi iskola is a mindennapi szegénységgel
küzködött.

Egy kis hársfatáblát vittek a gyermekek az iskolába. Ezen tanultak írni. S ha tele írták a tábla mindkét oldalát, este otthon üvegdarabbal levakarták s hogy a tenta bele ne ivódjék, gyengén viasszal megdörzsölték.

A tentáát is maguk készítették. A fekete gyűrűfa liéjját megfőzték, ebbe egy kis gálickövet keverték s kész volt a tenta. De a szegényebbek ennél is olcsóbban jutottak hozzá. Az üstnek kormos fenekéről levakarták a kormot, ezt összekeverték tejjel s ezzel szép fekete betűket lehetett írni.

A mai tanítók, hogy ne mosolyogják meg ezt a régi nyomorúságos iskolát. Ide írom, hogy Barabás Miklós *hat éves korában* már jól tudta a latin deklinációt. (B. M. Emlékiratai, 7. old.)

1816 őszén ennyi tudománnyal már nagyenyedi diák lett. Tizenöt éves koráig még túrhető volt a sorsa, mert a nagyapja támogatta. De amikor az öreg a gazdaságot átadta a fiának, megírta, hogy tőle többé egy garast se várjon. Ő már öreg, tehetelen ember, Miklós pedig elég nagy, keresse meg a mindennapiját.

Az iskolától megkapta a mindennapi cipót és ezen élt egész éven át. És ezért is a kollégiumban szolgálai teendőket kellett végezni.

S ha valamiképpen hozzájutott egy-két garashoz, kiment a piacra s kofapecsenyét vásárolt a száraz kenyere mellé.

Elég ritkán került azonban ez is. A piacon egy éltesebb kofa is árult pecsenyét. Ez, amikor látta, hogy ott ögyelegve rágja a száraz cipót, némelykor odahívta,

elvette kenyérét, késével meghasította s egy kanál forró zsírt öntött bele.

Így jobban csúszott.

A vakációkat egyik-másik tanulótársánál töltötte. Mikor hazulról eljött, a nagyanyjától kapott ruhát. Egy spencer és egy nadrág volt az egész ruhatár. Ez is mindennap viselésben.

A figyelmes nagyanya a nadrágot az ülőhelyen duplán bélelte, hogy ha esetleg megverik, kevésbé fájjon ...

Ezek a ruhák bizony a viselésben nagyon megkoptak. Ha a nadrág szakadt, ezen tudott segíteni, mert foltnak valót vágott ki a szár alsó végéből. Ezt úgy is eltakarta a csizma. De a spenceren támad lyukak foltjai sehoggy sem állhattak atyafiségbe az eredeti posztóval.

Császár Zsigmond ifjú tanár szíve megesett a szegény fiún. Másoló munkát adott neki s ezért a szüleinél kapott ebédet és vacsorát.

Négy hónapig tartott ez a boldog állapot. A fiú jobban szeretett rajzolni, festegeni, mint írást másolni.

Kitelt a tanárnál tehát a szolgálata. És kezdte nyomorúságot ott, ahol elhagyta.

De még sem. Módosabb tanulótársai, hogy szüleit szebb levélben üdvözölhessék a név-, vagy születéslapokon, Barabás Miklóst kérték meg, hogy a levélpapirosra szép koszorút, virágot rajzoljon. Ebbe aztán a fiúk a köszöntő verset írhatták.

Ezért már vagy pénzben, vagy természetben kapott mindig valamit.

A fotográfia akkor még ismeretlen volt. Barabásnak híre ment, hogy elefántcsontra szép kis arcképeket tud rajzolni természet után.

Ilyeneket rendeltek a szerelmes ifjak, lányok, sőt a családapák és anyák is. És ha szerényen is, de telt ruhára és élelemre is ezután.

Az 1826. évben Imecs László meghívta Diódra, hogy töltsen náluk a vakációt. Persze azért, hogy ezalatt készítsen a családtagjairól képeket.

És ennél a háznál találkozott backamadarasi Kiss József alispánnal.

Kiss József a következő vakációra meghívta, hogy lakásában a billiard szobában fessen freskó képeket. Így ismerkedett meg Kiss Józseffel.

A Barabás Miklós neve hovatovább mind ismerőbb lett. S különösen azon bámultak mind, hogy emlékezetből is le tudta festeni azt, akit jól megnézett.

A következő évben Enyeclen átutazott Katona Zsigmond fő kormányszéki tanácsos. A kollégium vendéglőjébe szállt és ide meghívta vacsorára a tanárokat. Katona a szépművészetek iránt mindenkor érdeklődött s tudakozta, hogy a tanulók között akad-e olyan, akinek valamelyes művészi hajlama volna.

A tanárok elmondták, hogy van egy diák, aki jól megnézi az embert emlékezetből lerajzolja a tökéletes hasonmását.

— No, ezt szeretném látni!

És a tanárok rögtön kihívták Barabás Miklóst

A konzilárius úr kedvesen elbeszélgetett vele Buzdította s megjutalmazta.

Másnap a fiú már elkészítette a képét. A fotogra-

fus munkája sem lehetett volna különb. Hegedűs tanár azt a képet azonnal elvitte báró Kemény Simonnénak.

A báróné ámult-bámult a tökéletes hasonlóságon s nyomban tíz forintot küldött Barabásnak ajándékkul a képért.

Ennek aztán híre ment az egész országban.

Barabás Miklós már hírneves festő volt és Pesten lakott, mikor eljutott ennek a híre a székely udvarhelyi kollégiumba is.

S míg az udvarhelyi kollégium készülődött a nagy ünnepre, Barabás Miklósnál megjelent négy udvarhelyi diák. A diákok vezetője egykori udvarhelyi diák akkor pesti református gimnáziumi tanár volt.

A diákok azt kérdezték:

— Megtudná-e festeni Kiss József arcképét?

Barabás Miklós egy kissé elgondolkozott. Talán végig gondolta, hogy 1827-ben látta utoljára Kiss Józsefet azóta 34 esztendő telt el.

A csendesen várakozó diákoknak azt felelte:

— Meg tudom.

És Barabás amit ígért, meg is tette. Elkészült az életnagyságú mellkép. Erről tizenkét példányban fényképmásolatot készített. (Akkor már tudtak fotografálni.) Ezeket elküldötte olyan uraknak, akik jól ismerték Kiss Józsefet.

Vadady László szolgabíró volt Kiss József alispán volt. Ő is kapott ezekből egyet. A felesége és a vénkisasszony lánya örömmel kiáltott fel:

— Ni, a Kiss Józsi bácsi képe!

A szolgabíró a magyar igeni vásáron megmutatta a paraszt oláhnak, aki jobbágya volt az alispánnak.

— Ez a dommu Kiss József!

És így ment a levél mindenünnen Barabáshoz hogy teljesen hű képet festett a kollégiumnak.

És mi ezalatt jártuk a falukat, gyűjtöttük a virágot. Fűztük a lombszalagot, kötöttük a koszorút.

Virággal vettük körül a nagy alapítók képeit, virágból raktuk ki halhatatlan nevüket.

És végre elérkezett az ünnep napja.

Megszólalt az ifjúság harmóniás éneke. Felállva hallgatta az előkelő nagy közönség. Emlékbeszédet mondott a rektor-professzor és beszélt az a Szakács Mózes, most udvarhelyi tanár is, aki nem is olyan régen a négy diákot Barabáshoz vezette. Diákok szavaltak, zenekarunk búgó dalokat játszott s a lelkünk ott volt a megdicsőültek zsámolyánál.

Kiss Gergely emlékét egy hatalmas obeliszk hirdette a kollégium udvarán.

Ezen egy angyal tartotta a lobogó fáklyáját.

Ez az angyal ez alkalommal azt az Égbe szállt kisasszonyt mutatta, akinek háromezer aranya a bibliai hű sáfár kincsét sokszorozta —

A tanárok levelet írtak Barabás Miklósnak, hogy azokat a leveleket, melyeket a Kiss József képére kapott válaszul, tegye le örök emlékezetre az udvarhelyi kollégium levéltárába. Hadd hirdessék e levelek, hogy a kép egy igazi művész látomása és nem pusztán fá tázia.

És a levelek ott vannak ma is.

Legátus.

— Elbeszélés a diákszobában. —

Lelkemben mindég él emléked, Bartók Ábel, jó öreg papom! S bár rég pihensz az édes anyaföldben, sírod felett mindig virul a virág s koszorúval övezi a téli zöld.

Akik téged szerettek, ma is kijárnak sírod mellé s az édes emlékezés könnye most is végig szalad arcukon. Mint amikor még friss volt a hant feletted.

Ím, rád emlékszem ma én is. Megújul lelkemben a múlt és látlak újra.

Ott vagyok a szegényes papiházban és hallom, amint szánakozó szómra még vigasztalsz is..

— Ne sajnálj, nem szerencsétlen, akit így szeretnek!.

*

A jó Isten Bertók Ábelt ugyancsak meglátogatta.

Hogy szegény eklézsiát kapott s a sovány kenyérből naponként négy leánynak és két fiúnak kellett széles karéjt vágni, nem bántotta. Épek voltak és egészsé-

gesek. Ez neki elég volt s többet kívánni nm is mert volna.

Nem is ez volt az Isten látogatása, hanem az, hogy még javakorában elveszett a szeme világa.

Az embernek talán a szemevilága a legdrágább kincse. Még gondolatnak is borzasztó, hogy valakire ráborul az örök sötétség, s ne lásson többé napot eget. Ne lássa, akiket szeret.

Bertók Ábel sem látta a napot, eget és nem látta, a kiket szeret.

Dehát a sorsával könnyen kibékülő ember volt. Meg tudott nyugodni az Úr akaratában.

Mikor tisztán állott előtte a szörnyű szerencsétlenség, megadta magát a sorsnak és békével tűrte a csapást.

Lelke tele volt szeretettel, feje tudással s ami a kis falu egyszerű embereinek lelki táplálására kellett elég volt ez a kincs bőven.

Felesége, az áldott lelkű jó asszony azonban nem bírta el ezt a nagy csapást. Sírba vitte a bánat.

Ott maradtak árván leányai. Fiait a sors erre-arra elhányta. A szülői háztól távol rakták fészkeiket és csak a távolból sirathatták szerencsétlen apjukat.

Sirathatták? — Nem! — Bertók Ábel nem érezte a szerencsétlenséget. Bertók Ábel boldog ember, mert négy angyal, négy leánygyermek örökdik mellette. Testi és lelki táplálékkal ezek gondozzák.

Ha írás jött a parókhiára, felolvasták az édes apának. Ha válaszolni kellett rá, édes apa megdiktálta, Iluska szépen leírta, összehajtogatta, borítékba zárta. Bertuska postára vitte.

Az öreg megyebíró (gondnok) minden vasárnap érte jött a harangozáskor. Elvezette a templomba, felsegítette a szószékbe s a hívek áhítattal hallgatták a szent tanítást.

A haldokló betegek is megnyugvással fogadták vigasztaló szavát.

Úgy érezte mindenki, hogy Isten e férfitól szemére azért adta a földi sötétséget, hogy annál jobban lássa az égi világosságot, a jövő boldogságát és az üdvösség igazi útját.

Csak egyetlen-egyszer szomorodott el az egész paplak. Ez akkor esett, amikor a szent vizitáció nagy urai azt tanácsolták, mondjon le, mert így nem lehet szolgálni.

Bertók Ábel belenyugodott ebbe is, de leányai nagyon elszomorodtak.

— Lelkem édes apám, mi lesz veled, ha nem maradhatsz meg itt, ahol úgy szeretted, s ahol téged is úgy szeretnek!

A hírre jöttek a falu emberei. Kérges tenyerű, de lágyszívű emberek. Kérve-kérték, ne hagyja el őket. Még üdvözülni sem kívánnak, ha papjuktól válni kell.

— Bertók Ábel vakon is többet lát, mint akárhány ép szemmel! — mondotta az egyik.

— Halálig választottuk! — szólalt meg a másik...

— Innen csak erővel vihetik el! — kiáltották a harcosabbak.

— Ki lesz a mi vigasztalónk, ha elviszik! — sóhajtoztak a templomjáró vénasszonyok.

És ennek a sok beszédnek az lett a vége, hogy Bertók Ábel vakon is papja maradt a falunak.

Így telt el még néhány esztendő.

Rendre a lányok is felnőttek. Iluska már anyányi. Bertuska, Etelka és Birike is szépen fejlődött. Négyöt esztendő és nagy lány valamennyi.

Iluska volt a — káplán. — így becézte az édes apja.

Ő olvasta fel a Szentírásból az édes apának a szent leckét. Az édes apa a szent igéket megjegyezte, emlékezetébe véste, s gondolatban elrendezte a szentbeszéd egyes részeit.

Ezalatt Bertuska a gazdasághoz látott. Etelka az édes apa pipáit gondozta, Birike takarított.

S ha csendes estén kiültek a tornácra, ének és vídám tréfa édesítette a vak ember életét.

Pünkösd szombatja volt. Még délelőtt megérkezett a legátus. A konyhában Bertuska fogadta. A bemutatkozás után a tanuló szobába vezette.

A tanulószoba minden papi házban egyforma. Ablaka a kertre nyílik. A kert virágai megtöltik édes illattal. A bútorok kopottak, de azért felette barátságos itt minden.

Iluska a karosszékben az asztal előtt ült. Az édes apja az ócska kanapén helyezkedett el.

Olvasta a Bibliából a pünkösdi tanítás szent leckéjét.

Mikor a diák belépett, a tiszteletes úr éppen ismételte a felolvasott igéket: „Arról ismerik meg, hogy tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.”

— Így csak Jézus beszélhet! — mondja a gondolatokba merült pap. Mekkora igazság! — Olvasd tovább, édes lányom!

A lány olvasta. A vak ember hallgatta. A diák úgy állott ott, mintha gyökeret vert volna a lába.

Egy angyalt látott, akit a jó Isten az égből küldött, hogy ezt az embert gyámolítsa.

A szegényes papiház tanulószobája a Mennysországon egy kis darabjának tetszett.

És amint nézte a lányt s hallgatta a tanítást, lelke megtelt a titkos jövőendő édes sejtelseivel.

A leány elvégezte dolgát. Letette a szent könyvet. Felkelt, hogy távozzék.

Ebben a pillanatban észrevette az ifjút. Mintha álmából riadt volna fel, hangosan kiáltott:

— Jaj, valaki jött!

Az ifjú elébb lépett s magát bemutatta.

— Telkes Mihály legátus vagyok!

— Isten hozta, — mondja a pap. — Iluska adj széket. Üljön le öcsémuram.

Iluska elhozta a széket.

— Iluska leányom, — mutatta be lányát a pap.

— Nagyon örvendek, — sa lány előtt meghajtotta magát a legátus.

Iluska kezét nyújtotta. Az ifjú elfogadta.

A kézfogás alatt egy pillanatra egymás szemébe néztek. Mit láthattak ott! Ki tudná ezt megmondani!

Hisz nem is nézhették sokáig azt a bűbajos valamit, ami a szemek mögött rejtőzködik, mert mindkettő hirtelen elpirulva, sütötte le a szemét.

— Oh, jószágos isten, csak te tudod miért kell le-

sütni sokszor a szemet s miért kell elpirulni olyanoknak, akik sohasem vétettek, bűnt el nem követtek! És azt is csak te tudod, hogy miért elég egy ilyen röpké pillanat a boldogság egész várának felépítésére.

A vak ember tanulószobájában ezúttal ennél több nem történt.

A legátus elvégezte kötelességét. Az ünnep első napján a papéknál ebédelt. Másodnapra a megyebíró hívta meg. A harmadik napot a rektornál töltötte.

Mikor búcsúzásra került a sor, Iluska az ifjúval újra kezét fogott és újra elpirult.

A diák a búcsúhoz csak annyit toldott:

— Két esztendő múlva eljöhettek-e?

— Hozza Isten, — felelte Iluska és most még pirossabb lett.

*

Csak úgy repült az idő. A két esztendő hamar elmúlt.

A legátusból férfi s Iluskából szépen fejlett nagy leány lett.

Egy szép nyári délután megérkezett Telkes Mihály. De most nem legátus, nem is diák. Papjelölt. Zsebében a papi oklevél. Foglalhat eklézsziát is.

Mint régi ismerőst, úgy fogadták. Azt is tudta mindenki, kiért jött. Pedig erről soha senki sem beszélt.

Iluska éppen a kertből jött. A nyári meleg és a munka kipirosította az arcát.

Az ifjak üdvözlés után kezét fogtak, egymás szemébe néztek. És oh, csodák csodája, most egyik sem sütötte le a szemét.

— Iluska, el jöttem, várt-e?

— Vártam-e! Oh, ha a kertben a bokor, a virág, a hold világa és a dalos madárka szólni tudna, megmondanák, milyen igaz szívvel vártam. És hittem is, hogy nem felejt el és eljön.

— Elfelejteni az angyalt, akit az isten az égből küldött a földre? Elfelejteni azt, aki fényességet, derűt tudott a vak édes apa lelkére is árasztani? Oh, Iluska, ezt nem lehet elfelejteni! A szívem itt maradt s most utána jöttem.

—Édes fiam, — szólalt meg a háta mögött az ideotyogó vak ember — én is vártalak. Hogy ti szívet cseréltetek akkor, én azt éreztem, ha nem is láttam. Úgy-e, most itt maradsz?

— Ha elfogadnak ...

— Elfogadunk, elfogadunk, maradj itt! — zúgta az egész kórus.

#

És folytassam-e tovább?

Jöttek a falú emberei, presbiterei. Kérték Telkes Mihályt, hogy vegye át az ekléziát s az öreg tiszteletes urat mentse fel a terhes szolgálattól.

Nem lesz felette fehér az a kenyér, amit adnak, de édes lesz, mert tiszta szeretettel adják.

A kis faluban most mindenki az új papról, az új pap boldogságáról beszél.

A vén pap ott ül a papház tornácán és bámul a nagy semmiségbe.

A lányokat, amint nőttek, elvitték a háztól. A pap-
ház csendjét azonban felveri a kis unokák lármája.

A nagyapa gyöngéden simogatja a szőke fejecské-
ket s csak úgy susogja:

— Boldog vagyok, mert van kit szeressek.

Iparpártolás és diákbál.

Még kijártunk a rétre tanulni. De már a Küküllő vize olyan tiszta volt, hogy mélyebb helyeken is lehetett a víz fenekét látni.

Ilyenkor a folyóvíz már alkalmasabb ivásra, mint fürdésre. Észrevétlen haladtunk a nyárból a hűvös ősze s a hideg télbe.

A világon talán sehol sem olyan szép az ősz, mint Erdélyben s ott is a felejthetetlen Székelyföldön.

Minden lehulló falevél eszünkbe juttatta Tompa. gyönyörű versét:

Itt a végharc ismeretlen.

Lehet-e meghalni szebben?

Lelkünk tele volt a romantikával s a romantika szentimentálizmusával.

S csoda-e, ha ennek a romantikának öntudatlan gondolatával vártuk a farsangot, a farsangban a — diákbált!

Nem tudom, mit érez a mai fiatalság, ha a medikus vagy jurista-bálra gondol. Bizonyosan komor kérdőjel ként áll előtte: hol veszi a frakkot, klakkot! Hát a pénze hogyan futja!

Minket ilyen gondok nem bántottak. Nekünk az iskolai törvény, no, meg az ősi szokás előírta a ruházatot. Hétköznapiokon sötét színű magyar ruhát viseltünk s az ünnepnapokra szép fekete péruvien posztó ruhánk volt.

A hosszú magyarka, vagy ahogy már az „új divat” szerint mondták, Attila, a fekete, végig felgombolható mellény, testhez álló magyar nadrág, rojtos fekete nyakkendő. Kossuth-kalap, ráncos szárú, finom zergebőr csizma ott állott mindenkinek aládájában.

A báli ruha tehát gondot nem okozott. És ennél szebb báli ruhát nem is ismert az akkori fiatalság.

Pénz? No, ebből sem kellett olyan sok, hogy azt előteremteni ne tudtuk volna. A belépő díj egy forint volt, Ezen felül kellett egy pár fehér keztyű s boldog volt, kinek még annyi pénze maradt, hogy kedveltebb táncosnőjének egy-két szelet fagyalittal, vagy más valami csemegével kedveskedjék.

A többi nem az ő gondja volt.

De azért mégis már az ősz derekán a bálról folyt a beszéd a diákszobákban. Ennek a rendezése egészen a mi vállunkra nehezedett. Ebben nekünk nem segített senki.

Pedig ezek a bálók ős idők óta híresek valának! Az egész Székelyföld előkelő közönsége adott itt találkát egymásnak.

A város nagytermében volt a diákbál. Csak ez a terem volt elég nagy, hogy e díszes közönség jól elférjen és jól érezze magát.

A hivatalos urak írószobái is átalakultak ez alkalmammá] vacsorázó, kvaterkázó helyékké.

A nagy termet ez alkalommal fel kellett díszíteni. s hogy a díszítés és az egész bál jól sikerülhessen, ügyes rendező bizottságot kellett összeállítani.

Heteken át csináltuk a rendező-bizottság névsorát. Mértékre tettük valamennyi tanuló társunkat s ha valakiben bármilyen ügyességet, rátermettséget találtunk, odaállítottuk.

Pátrónusokat, védőket, firmának való cicomás című urakat nem kértünk kölcsön. Még csak tanár sem volt a rendező-bizottságban.

De a város vezető családai közül egy-egy lányos anyát mindig fölkerítettünk bálanyának. Ez volt minden.

És hozzáfogtunk a készülődéshez. A meghívókat jóelőre kinyomattuk. A tömeg címezte ezeket s kiváló gondunk volt, hogy mindenki, aki erre igényt formálhat, kapjon belőle, de azt is kellő tapintattal megfontoltuk, hogy illetéktelen kezekbe ne kerüljön meghívó.

S amint közeledett a bál napja, az utolsó néhány napot a terem díszítése foglalta le.

Ez is nagy feladat volt! Hiszen a városház nagy terme egy nagy üres gránáriumnak inkább megfelelt, mint bálteremnek. A négy kopasz fal úgy nem maradhatott.

Felvettük tehát ünneplő ruhánkat és elindultunk a város uri házához.

Innen képet, onnan tükröt, amonnan kanapét, nagy karosszéket, szőnyeget, s az isten tudná elszámolni, még micsoda dísz tárgyakat kéregettünk össze.

Virágot, zöldgallyat, fenyőlombot szekérszámra hoztak s ezekből a kisebb tanulók csokrokat, koszorú-

kat, girlandokat kötöttek. Kellettek ezek a falak díszítésére. Az ablakokra is szép függönyök kerültek.

A terem padlója közönséges deszkapadló volt. Ezt tüstént felmossattuk, viaszkos masszával beeresztettük, fényesre felkefáltettük, hogy tánc közben por ne szálljon fel.

Nyomattunk díszes picike táncrendet is, melyet a táncos nők kaptak a belépéskor.

Eközben a diákszobák az esti órákban a tánciskola képét mutatták. Ügyes táncú diák elég volt közöttünk. Ezek a többi is megtanították a divatos táncokra.

Házizenészünk is akadt bőven. Hegedű, fuvola, s uram bocsa! — trombita is s ezekhez ügyes muzsikus! majdnem minden szobában akadt. És mi tanultunk szorgalmasan.

Beszélték ezt künn a városon is. Voltak, akik nevettek ezen, voltak, akik sajnálkoztak rajtunk, hogy szegény diákoknak így kell a táncot megtanulni.

És ez egy kicsi, élelmes bádogos mestert arra ösztönzött, hogy a sok pléhtölcsér, tormareszelő s mi egymás fabrikálását cserélje fel a táncmester hangzatos címével.

És felcsapott táncmesternek. Prospektust nyomattott. Ezen elmondotta, hogy mi minden tudnivaló szükséges egy művelt ifjúnak.

És nem elég, hogy a lába járja jól a figurákat, illemtant is tanulni kell. Különben azt sem tudja, hogy kell megállani egy úri hölgy előtt. Ezeket csak az tudhatja, aki az ő tanfolyamát elvégzi!

Mindössze néhány hétig kell hozzá járni s ezeket mind meg lehet tanulni. És az egész tudományért sze-

mélyenként csak négy forintot kell fizetni.

Illő tisztelettel írta alá ezt a prospektust: Preisz Mihály tánc és illemtanár.

Nem mondhatnám, hogy nekünk nem tetszett ez a vállalkozás. Elmentünk tehát az illemtanár úr első estéjére.

Jól is ment volna minden, ha az illemtanár úr el nem szólja magát. De hát elszólta.

Az történt ugyanis, hogy az első este köréje állva, elmondta a programját:

— Új divat van a táncban is. A csárdást már a mívelt körökben nem táncolják. Ez csak a kocsisok és mesterlegények tánca. A körmagyar, a lassú magyar is lejárta magát. Francia négyes és a kottilion sokkal kedveltebb ezeknél. Mazurka, nagy mazur, valcer, rezgőpolga, gyorspolka a divatos táncok és ő ezeknek lesz itt az apostola.

Egymásra nézegettünk és hallgattunk egy ideig, Végre is az egyik diák közbeszólt:

— A Csokonai szentenciája: „Mért nem táncol magyart az ánglius, francia? Csak a magyarnak kell más nemzet módija¹?”

— De kérem alássan ...

— Ne kérje alássan! „Így vesztiük hazánkat a magunk kárával. Külső táncsal, nyelvvel, szokással, ruhával.”

— De kérem alássan, — s a zajban elvész a hangja — kérem alássan ... én vagyok itt a tanár!

— Meglehet, ha akad számár. „Nemzeti táncunknak légyen első jussa. Magyar! ilyenadta Jebuzeussa!”

— Éljen Erdős Aladár! — kiáltók egy szívvel-
lélekkel.

A kis bádogosmester még sokáig törhette a fejét, hogy ki legyen az a Csokonai, aki ilyen erős szentenciákkal tapogatott a fejére.

Mi pedig ott hagytuk a tánc- és illemtanár urat. — Hogyne hagytuk volna ott, mikor a szép magyar táncot ócsárolni merte.

A kis német megjárta. Ott hagyta valamennyi tanítványa. Illemtanár maradt továbbra is, így címezték őt mindenütt, hiába tért vissza a tisztos bádogosmesterséghez.

Mi pedig a diákszobában gyakoroltuk tovább és annál hűségesebben a magyar táncokat.

Hej, beh szépen jártuk a csárdást, a körmagyart, a lassúmagyart. Hát még a magyarszólót!

Az idegen táncokat sem hanyagoltuk el. Azt már szégyelltük volna, hogy azt mondják: azért szidjuk, mert nem tudjuk. Haladtunk tehát a korrallal is. Hiszen a francia négyes már rég ott volt minden fényes bál táncrendjén.

Ebben az időben a magyar nemzeti érdekekről máskülönben is sok szó esett. Különösen a magyar ipar terjesztése és pártolása volt akkor a jelszó.

Ezeknek a hatása alatt egyik rendezőbizottsági ülésén azt találta mondani egyik rendező:

— Csináljunk igazi magyar bált.

— Hát eddig nem azt csináltuk¹? — kérdi a másik.

— Dehogyan nem. De ezt úgy értem, csak magyar földön font-szótt vászonból készüljön mindenki ru-

hája. Mi, diákok egytől-egyik menjünk házi szöttesben.

— Helyes! — mondtuk rá egyhangúan.

— A lányokat szólítsuk fel, hogyha házi szöttesben nem jöhetnek, öltözzenek egyszerű kartonruhába.

— Éljen a kartonbál! — kiáltoztak mindnyájan.

Minekünk eddig is háziszöttes volt a viselő ruhánk. Ezt otthon készítették. A szövőszékre fehér pamutfonalat vetettek fel s ebbe indigókék fonalat vertek be. A ruha szürkés sötét kék volt. Az ilyen ruhát olcsósága miatt tréfásan szegénységi bizonyítványnak neveztek.

S íme, a szegénységi bizonyítvány most hódító útra indul.

Alig hogy ezt elhatároztuk, már tudta és helyeselte mindenki. Az apák és a mamák is egyaránt lelkesedtek érte.

Ja, a selyem vigánó akkor is drága volt!

A magyar iparpártolás egyszerre tért hódított s mi méltán éreztünk büszkeséget e szerény kezdésért.

Már a meghívókat is így nyomattuk ki s a mi diákbálunk ezúttal „kartonbál” nevet viselt.

*

A farsang első szombatján volt a bál. Mi — a rendezők — már kora délután vártuk az érkező vendégeket.

Egymás után érkeztek minden irányból a hintók, ekhós szekerek, könnyű bricskák.

Fogadtuk a vendégeket illő módon s az előre kije-

lött, vagy már bejelentett szálásra kísértük. Itt a vendégek megpihentek, aztán átöltözködtek.

Pontosan nyolc órakor a terem előtt vártuk a közönséget. És mi, a nép egyszerű gyermekei olyan gavalléros módon vezettük be a hölgyeket, hogy ezt a kastélyok úrfiai sem végezheték volna különben.

Még azt sem vétettük el, hogy kit hova ültessünk, hogy érzékenységet ne sértsünk.

Sok volt a vendégek között régi ismerősünk. A legátus-járás alatt sok vidéki úri háznál megfordultunk.

A helyét elfoglalt kisasszonynak átadtuk a díszes táncrendet s nyomban fel is kértük valamelyik táncra. Ezt a kisasszony be is írta azonnal a táncrendbe.

Ismertük már a táncok jelentőségét is. Arra a hagyományos második négyesre majdnem valamennyiünknek meg volt a jelöltje.

Aztán egymásután mutattuk be tanulóársainkat s alig telt el egy óra, mindenki ismerős volt. A lányok a táncrendekbe sorra jegyezték az új neveket, úgy hogy néhány perc alatt már mindenki biztos volt, hogy petrezselymet nem árul.

A terem zsúfolásig megtelt. Az új divat: a karton* bál a lehető legszebben sikerült. A kedélyesség is az egyszerű honi iparhoz idomult. Egy kedves házi mulatság képét mutatta az egész bál és a mi a fő: jól mulattunk.

Az első táncok után már nemcsak jóismerősök, de megszínuek is lettünk valamennyien.

Az új háziszóttos ruha bizony festett. Ettől megkülönböztelt először a fehér keztyű, aztán a fehér ruha. És aki

elandalogva táncosa vállára hajtotta a fejét, kékké vált az arca is.

Ez azonban a jókedvet nem zavarta és reggelre mind kékek lettünk egészen.

Nem bántott ez senkit. A jó kedv általánossá vált és a szépelgésbe egészen bele melegedtünk.

A táncok között levő szünetben sétáltunk, társalogtunk. Itt is, ott is felhangzott egy-egy szép dal. A szép bariton diákhangok lelket öntöttek az idősebbekbe is s az apák is beleszóltak.

... No de sebjaj, több is veszett Mohácsnál!

Az éneket a cigány halkán kísérte, a diákok hangja szólamokra oszladozott és a terem megtelt igazi magyar levegővel.

Mi ki-ki néztünk a „kredencbe”, hogy mi jót lehet itt találni? Volt itt a cukrászsüteménytől elkezdve a legközönségesebb cukorkáig mindenféle nyalánkság.

A pincér is ott állott. Várta a rendelkezést. Ezek a jó fiuk voltak ebben a bálban fekete ruhában és ezek nem voltak diákok. Könnyű volt tehát őket megismerni.

Egymásután vitték be a kisasszonyoknak a fagyaltot és más ínycségeket. Lelkükre kötöttük, hogy meg ne mondják, ki küldi. És csodálatos, mégis tudta mindenki, hogy kitől jön ez a kedveskedés.

A harmadik négyes után a főrendező elkiáltotta:
— Szünet!

Erre aztán kitódult az egész közönség vacsorázni. Az apák már előre helyet biztosítottak a családnak

és a lány körül forgolódó egy-két diáknak. A mulattató innen sem hiányozhatott.

A diák a kisasszony mellett, vagy vele szemben talált helyet. Az apa vendége volt. Anekdoták, mulatságos történetek raktáron állottak, sőt a kollégiumi szobákban még a jó ötletek is sűrűn röpködtek. A mi diákunk éppen ezért elég ügyes társalgó volt.

A mamák nagyon jól tudták, hogy egyikünk bölcsője sem készült paliszander fából, de azért szívesen nézték, ha a leányaik körül forgolódtunk.

Tudták, hogy a diák olyan valami, akiből minden lehet. Talán még méltóságos úr is.

A vacsora közben bor is fogyott bőven. S mikor a cigány rázendített újra a csárdásra, már útban volt a terem felé minden asztal mellől a diák a lánnyal.

A tánc sem olyan volt, mint a bál kezdetén. Volt most valami szilajság s a szilajsággal több melegség.

A párok már régi esmerősök s a jelszó!

— Soha se halunk meg!

Öreg fejjel írom e sorokat s íme a könny csillog a szememben. És a lábam, mintha a néhai Kozák Márton bandája most is húzná, taktust ver az íróasztal alatt.

Feledek kort, közbe eső nagy időt és úgy érzem, még most is járom azzal az észbontó barna lánnyal...

Apák, anyák körülállják táncunkat. Bízgatnak, dicsérnek s felhangzik a nagy szó: ezt a kettőt az isten is egymásnak teremtette ...

Egyszer aztán vállamra üt az öreg rektor-professzor úr.

— Fiam, ezt jól csinálta! Ne féljen, a lába még mindenkit feljebb vitt, mint a feje!

*

Elmúlt a bál. Kezünk, arcunk még napok múlva is kék volt. Erről azonban nem beszélt senki.

A vendégek a szállásaikon pihenték ki magukat, Alhatott mindenki egy perc alatt egy csomót — ha lehetett.

Mi részint egy-két szál cigánnyal, részint külön-külön kis társaságba verődve a még hajnalnak vélt késő reggelen megjelentünk a kedves ablaka alatt s” *éjjeli* zenét rögtönöztünk.

Ez is hozzátartozik a diákbálhoz. De az is járuléka volt, hogy az alvásból semmi sem lett. Behívták a társaságot, elékerült a hazuról hozott nagy bütykös, sült liba, borsos csirke, күrtös kalács. S hogy az édes apa, a meglepetést annál jobban kimutassa pár perc alatt az asztalon párologott az előre megrendelt korhelyleves is.

Csak a késő délutáni órákban szakadt vége ennek a pótmulatságnak.

A búcsú egy meleg kézszorítás a kisasszonytól. És elpirulva kérdezte:

— Mikor látjuk újra egymást.

Erre már a mama is megszólalt:

— Keressen fel minket, szívesen látjuk otthon is.

— Húsvétkor oda megyek legációba, — jelentette a diák.

És ha az emberek sorsát az égben intézik, a jó Isten is megtudná mondani, hány szerető szívet kötött össze a diákkal — örökre.

A huszárpap.

vagy hogyan tanultak németül a székely fiuk?

Megesett, hogy a diákszobákban sokszor merültünk el nagy vitatkozásokban.

A nagy könyvtár — az ifjúsági könyvtár öt nagy szekrényét nem is számítva — sok-sok ezer kötet könyvével rendelkezésünkre állott,

Akadtt közöttünk sok olyan könyvmoly, aki összevissza elolvasott mindent. Fejébe is szedte ezeket, jót, rosszat, ahogy jött.

Nem ártott meg egyik se.

De ha valami szép dolgot találtunk, amiért büszkélkedhettünk a magyarságunkkal is, megjegyeztük s alkalom adtán az ilyen szobai beszélgetéseken szőnyegre is terítettük.

Hogy ez voltaképpen oktató szándékkal történt-e, vagy pedig hencegni akartunk a nagy tudománnyal, nem tudnám eldönteni.

Az azonban bizonyos, hogy ha valamelyikünk valami

érdekes dologra bukkant, mindnyájunk vágya az volt: még érdekesebbel múlni felül őt.

Egy alkalommal kezembe került egy jezsuita tudós könyve. A címlap után ez az ajánlás volt rajta: „Ad majorem Dei gloriam pro *emolumento* Patriae.” (Isten nagyobb dicsőségére a haza javára.)

Több jezsuita tudós könyvét megnéztem s ezt az ajánlást mindeniken megtaláltam. A jezsuitákról a mi református iskoláinkban kevés jó vélemény hangzott el s éppen ezért elolvastam ezeket a könyveket, hogy lássam, csakugyan a haza javára dolgoznak-e!

Egyik esti beszélgetésünk alkalmával ebből a könyvből citáltam, hogy a nagyváradi katolikus gimnáziumnak 1776-ban nyugalomba vonult igazgatója, Rier X. Ferenc kanonok fiatal korában a Károly főherceg lovas ezredében vitéz őrmeser volt. — S mikor jól kivitézkedte magát, akkor cserélte fel a kardot a breváriummal.

Beeszik ebbe egyik pajtásunk, aki az előző évben a csiksomlyói barátok szemináriumában tanult:

— Ma is van ilyen katolikus pap. — Engem is tanított.

— Ki az? — kérdeztük egyszerre.

— Márkusnak hívják.

— Beszélj róla! — Halljuk.

És a diák csendesen belefogott a beszédbe. Mi hallgattuk. — Azt mondhatnám, áhítattal hallgattuk.

*

Öreg ember volt már, — kezdette a beszédet — de még mindig daliás pap. — A szabadságharcot, mint vitéz Kossuth huszár harcolta végig.

Az volt a közhiedelem, hogy a reverenda alatt most

is vörös nadrágot visel. Viselné a sarkantyút is, de annak a pengése felzavarná a szeminárium csendjét.

Történelmet tanított. A hősök megelevenedtek előadása közben s mintha előttünk járkáltak, vagy mi lettünk Volna közöttük, úgy éreztük, úgy láttuk őket.

Ha ez az ember egy ilyen pillanatban zászlóval a kezében azt kiáltotta volna:

— Utánam, fiúk! — Vakon, a legmagasabb fokú hatzafias örületben rohantunk volna utána.

Az ő lelkében a magyar nemzet legyőzhetetlen volt. — Ellenség előtt soha meg nem hátrált.

Mohácsnál ! ... no ott egy kis pechje volt a magyarnak. De hogy seregünket megverte a török, el nem ismerte soha.

Ebben az időben a bécsi kamarilla mindent elkövetett, hogy Magyarországot elgermanizálja, — Elrendelték, hogy az iskolákban a német nyelvet tanítani kell.

Tanították. De olyan magyart nem látott a világ, akit ezzel elgermanizáltak volna.

Tanították a somlyói barátok is. — Akadt valami német s erre bízták az új tantárgy tanítását,

Ez a német azonban időközben meghalt. Az iskolai év utolsó harmadára nem akartak új embert fogadni.

A németet azonban tanítani kellett. Az igazgató azt mondta: Van a tanári testületben két tanár, aki jól tud németül, ezeknek kell vállalni.

Az egyik Adorján tanár volt s a másik Márkus fő-tisztelendő.

De hát ez a két professzor végigharcolta a szabad-

ságbarcot s vitéz magyarságuknak azzal is megadták az árát, hogy évekig raboskodtak az osztrák várakban. Adorján kijelentette:

— Fogságomban megfogadtam, hogy soha német szót a szájamon ki nem eresztek, német könyvet a kezem be nem veszek.

És nem vállalta. Pedig az igazgató minden áron igyekezett rábeszélni.

Következett hát a főtisztelendő. — Márkus is elmondta azokat a kifogásokat, amiket Adorján már elmondott. — De hát az igazgató most nem tágított.

Mikor a kérés, sőt a kunyorálás sem használt, azt mondta:

— Azt csak nem engedjük, hogy ide német tanárt küldjenek! — Ezzel megjárnók, még komolyan is vehetné a dolgát, pedig . . .

Végre is a sok kérésnek s különösen ennek az utolsó érvelésnek a főtisztelendő engedett és elveinek, de legfőképpen fogadalmának sérelme nélkül vállalta.

Persze, hogy furá egy tanítás volt ez. Ha a német órára szólott a csengettyű, megjelent pontosan a főtisztelendő. — A tanulók is illő tisztelettel várták.

— Vegyétek elé azt az . . . izét, azt a . . . hitvány könyvel, — rendelte.

A tanulók jól tudták, miről van szó és elévették a német gramatikát.

Hosszú szeges botjával az elől ülő egyik diák könyvében hol előre, hol hátra fordított. Végre kiválasztott egy olvasmányt.

— No olvasd!

És a diák olvasta. — Olvasta, ahogy tudta. Majd-

nem beletörött a nyelve s a lány német szavakat igazi magyar módon ropogtatta.

A főtisztelendő úrnak egy arcizma sem mozdult meg. — Hallgatta figyelemmel az olvasást.

A diák a pontnál megállott.

— Fordítsd magyarra!

A fiú fordított. — Ha a német szónak magyar jelentését nem tudta, segített neki. De ha a magyar szót akarta németül mondani, ne adj Isten, hogy ezt megmondta volna.

— Ott a szótár, keresd meg!

Ezeket a fiúkat ezzel a tanítással el nem germanizálták. Ez bizonyos.

De hát így ment a német nyelv tanítása akkor mindenütt.

Végre eltelt az iskolai esztendő. — A német nyelv tanítását a néhai német egy évre száz forintért vállalta. — Ebből ő már fel is vett két harmadrészt, az egy harmadrészt Márkus főtisztelendő szolgálta meg. Tehát őt illette.

Az igazgató ezt pontosan le is számlálta Márkus elé.

— Itt van. Téged illet ebből harminchárom forint harminchárom krajcár. — Vedd el.

Márkus főtisztelendő úr a reverendájának hátul lévő zsebet előre húzta, az asztal széle mellé nyomta.

— Seperd be ebbe a zsebbe, — mondta az igazgatónak.

Az igazgató beseperte. Márkus nyugtázta s ezzel az ügyet elintézték a szabályoknak megfelelő módon.

*

Pont délben otthon volt a főtisztelendő úr.

Sára, az öreg gazdasszony a terített asztallal várta. A főtisztelendő leült, mint rendesen, hogy az ebédet elfogyassa. — Ebéd után beszólította Sárát.

— Sára asszony, arra kérem, hívja ide azonnal Mihályt, az öcsémet. — A föld alól is előkeresse őt! — Érti?”

Az öreg asszony keresztet vetett!

—Jézus, Mária, szent József!

Ennek pedig az a magyarázata, hogy ez a bizonyos Mihály úr egy részeges, lump ember volt. — El tudta volna inni a Dárius kincsét is. A dolgot azonban minden formájában kerülte. — E miatt a főtisztelendő úrhoz belépnie sem volt szabad.

— No ne bámuljon, hívja hamar!

A vén asszony sírni kezdett. Azt hitte, a főtisztelendő úrnak valami nagy baja van. Ki akar békülni az emberekkel, mielőtt itt hagyná ezt az árnyék-világot, ezt a siralom völgyét. — Talán végrendelkezni is szeretne.

Ment tehát gyorsan, hogy előkeresse Mihályt.

Nem kellett messze mennie. Hamar megtalálta. Ott ült korhely cimborái között az első korcsmában.

Sára mondja az izenetet. Mihály is megdöbbsent. Rosszat sejtett. Mi lelhetette a bátyját, hogy most hívatja. — Ment tehát gyorsan.

Az ajtón halkán s bizonyos elfogódottsággal kopogtatott.

— Jöhetsz! — hangzott a nyers s barátságosnak éppen nem mondható hang.

Mihály benyitott. Nagy alázatosan közeledett a főtisztelendő úrhoz.

— Ne jöjj felém! — Menj oda a ruhafogashoz!
Mihály gyanúsán nézett a bátyjára. Mi lelhet.

Nem értette. Talán csak nem az elméjében hibázott meg.

De azért a fogashoz ment.

— Látod azt a reverendát?

— Látom.

— Keresd meg rajta a zsebet.

Mihály megkereste.

— Nyúlj bele s amit ott találsz, vedd ki. Az a tied!

Mihály belenyúlt és kivett egy marok bankót.

— Keresd, van ott még több is.

Mihály keresett és megtalálta az apró pénzt is. Kivette hát azt is.

A pénz láttára felderült az arca. Mosolygó ábrázattal közeledett a főtisztelendő úrhoz.

— Ne jöjj felém. Ne köszönd meg. Vigyed, — hangzott a parancs.

Mihály pedig csak állott és nem tudta elképzelni, hogy mi történik vele most.

— De ez a pénz . . .

— Ez a pénz — piszok pénz. Piszok embernek való. Ebben az országban nem merném más ember markába adni. Ez csak a tied lehet. És most takarodj!

Elfordult és többé rá se nézett Mihályra.

Emlékezés Udvarhelyre.

Megértem én is, hogy filozófus diák lettem. — Szubskribáltam s ezzel megszűnt a tanárok atyáskodó hatalma felettem. — Meglazult fejünk felett az iskola fegyelmi hatalma s ezzel birtokába jutottunk az egyéni szabadságnak.

De amíg *gimnazisták* valánk, csak engedelemmel mehettünk a városba ide-oda, most, hogy *deákok* vagyunk, miénk a világ!*

Gyermekkorban is szívesen mászkáltunk Budvár szédítően magas és meredek kopár szikláin, de akkor mindenk felett a bagoly fészkek felkutatása s az árvalányhaj gyűjtése izgatott.

Diák korunkban már ezek. nem érdekelték. De annál jobban érdekelt: kik voltak lakói ennek a várnak¹?! A iégi daliás idők felkeltették lelkünkben a hősök emlékét. És lelki szemünk előtt elvonultak Zandirhám, hős, vitéz daliái, amint megjelennek a nagy Attila örök-

* Az erdélyi református kollégiumok beosztása: 1—4 elemi osztály, ez a *cella*; 1—6 gimnáziumi osztály, ez a *középtanoda*; 1—2 filozófiai osztály, ennek a tanulói csak a *diákok*, akik nagyrészen egyetemi szabadságot élveztek.

ségét kutató magyarok előtt, kik jövének Árpád apánk vezetése alatt.

S a két tábor, mint egymásra néző szerelmesek, ölelik, csókolják egymást. — örömkönnnybon ázik a két testvérnép arca.

Öreg Álmos mérhetetlen nagy örömben nézi az egymásra lelt testvér-népet s így száll el a lelke a — Napmezejére ...

Oh, szentelt kavicsok, melyek lelkeket örökre megtöltöttek a régi dicsőség, az aranyos múlt édes emlékeivel! — Isten veletek! — Lelkem vissza-vissza száll feleitek . . .

Az öreg kuvar, a dombos Csicsér, a Szarkakő mind egy-egy pont, ahol az ifjúi ábrándokat szőttük.

Hiszen valamikor nagy és hatalmas volt a székely. — A székely, mely ősi jussát, szabadságát, féltékenyen megőrizte.

És meddig tudta megőrizni! — Amíg egyet értett, amíg egymást testvérnek tekintette, amíg egyesek nem váltak ki, hogy mások felett uralkodjanak.

A kollégium könyvtárában láttam egy régi könyvet, melyben kérdések és feleletek alakjában találatik meg mindaz, amit egy törvénytudó székelynek tudnia kell.

Ebben a könyvben az első kérdés: Milyen nemzet a székely nemzet? — Felelet: A székely nemzet nemes nemzet, mely nemességét a honfoglalással nyerte.

És ezt a székely soha sem felejtette el. Ha verejtékkel maga áztatta is kicsi földjét, kisebbnek magát másnál sohasem érezte.

És ha sétánk elvezetett a romokban heverő Székely-

támadás vár romjaihoz, ifjú lelkünk felháborodott ennek omladozó, maradék falai között!

Ósi székely törvény rendelte, hogy a Székelyföldön várat építeni nem szabad. — S íme, itt egy vár, melyet e törvény ellenére s mi több: a székelyek megfékezésére építettek.

Miért építették!

... II. Ulászló uralkodása alatt szomorú volt az ország sorsa. Mintha felbomlásnak indult volna minden. A magyar urak harácsolásaikkal akarták jövőjüket biztosítani.— A nép szenvedett, nyögött az önkény alatt. Nem remélte senki a közélet jobbra fordulását.— A nemzet jobbjai kimondották a nagy szót: nem kell többé idegen király! — Vérünkől való vért választunk! . . .

És megszületett nemsokára II. Lajos. — Ez egy kissé megzavarta a nagy elvet. — Az ország nagyjai is behódoltak s hogy az üres kincstárt megtöltsék, a székelyekre is kivetették az ökoradót!

Ökoradó! — Furcsa adó volt ez. — A székelyek tudvalevőleg soha semmiféle adót nem fizettek. De ha a király trónra lépett, házasodott, vagy ha fia született, ökörral adóztak. Voltaképpen ez olyan adó volt, melyet eredetileg a nép szabad ajándékának tekintettek. A latin elnevezése szerint libera oblatio. És ennek a köznépnél *ökör-sütés* volt a neve.

Ilyenkor a székely valamennyi ökrét a Maros mellett lévő vásárhelyre hajtotta. Négyenként vezette ki-kí az ökrét az adószedő elé, hogy királyának hódolatát bemutatassa. Kinek nem volt négy ökre, társult hasonló sorsú felebarátjával.

Az adószedő utasítására előbb a székely választott

a négy közül egyet, azután az adószedő. Erre ott nyomban rásütötték a bélyeget. A többi a székelyé maradt. Ezért kapta ez az egész eljárás az *ökörsütés* nevet.

Tekintélyes adó lehetett, mert némelykor negyven-ezer ökör is összegyűlt a király számára. Ezt a sok ökröt ott nyomban áruba is bocsátották, sőt a székelyek is eladóvá szánták a megmaradottak nagyobb részét.

Erre jöttek vevők, kupeczek messze vidékekről, külső országokból s rendesen hatalmas vásárok valának. Erről kapta Maros-Vásárhely a nevét.

II. Lajos születése alkalmával tehát a székelyekre kivetették ezt az adót. Dehát se V. Lászlónak, se Mátyásnak nem volt fia és a székelyek már beleélték magukat a gondolatba, hogy ez az adó ki is ment a divatból. De a hatalom Tomori Pált Budáról leküldé, hogy a székelyeket kényszerítse az ököradóra. A székelyek visszakergették sergével együtt Tomorit.

1551-ben János királynak született fia. Újból megjelent az ököradó réme. Ennek is lázadás volt a folytatása. Ez azonban szomorúan végződött.

1556-ig a Székelytámadás vára kolostor volt. Ekkor azonban az erdélyi országgyűlés szekularizálta a rendházakat. És ebből a kolostorból épült Udvarhely vára. Ugyancsak ekkor épült Háromszéken Várhegy vára. S a fejedelem udvarába ezt így mondták, ha *székely támad, székely bánja*. És ezt a két várat azóta így is nevezték. Sőt azt is mondták: Udvarhelyen kész már a székelynek az állazó s egy ideig éppen azért Zabolavárnak is nevezték.

Készen lehetett a zabola. Hatalmas is lehetett. De a

székely őserő mégis csak erősebb volt. Lerombolta ezt a két várat és megvédelmezte szabadságát.

Sőt amikor I. Ferdinánd Izabellától Erdélyt elfoglalta, a székelyek nemzeti törvényeiket nyolcvannyolc pontba összefoglalva, a vajdákkal megerősítették. Ezek a törvények már mind magyar nyelven születtek újra.

Hallod világ! A székelyföldön nemzeti volt a törvényhozás nyelve akkor, mikor a művelt világon mindennütt a latin nyelv uralkodott.

A mi lelkünket ez büszkeséggel töltötte el már a diák korban. Vájjon ezzel merne-e dicsekedni akár a francia, akár az angol, aki Trianonban éppen a nemzetiségi alapon vette kezébe térképünk feldarabolása céljából a butaság ollóját!

S mikor mi el-elmerengve néztük a múltat, fel-fel sóhajtottunk: mennyi kincs hever a múltban.

De jött a múlt század hetvenes éveiben egy új kor szele. Szép hazánkban egyre-másra épültek várai a tudománynak.

Egy gyergyói székely minden vagyonát egy Udvarhelyen létesítendő reáliskolára hagyta. És hogy ez a hagyomány ne heverjen sokáig, az állam állított fel itt főreáliskolát.

Ezt az iskolát a régi Székelytámad vár helyére a romokból építették fel.

És ma ősz fejjel azt gondolom: azért üldöz ott a Székelyföldön a mai bitorló annyi iskolát, mert ez ott mindenkoron Székely támad. De ennek a megfelelője az oláh bánja lesz!

Ahogy én ismerem a székelyt, ez nem is lehet másként”!

Búcsú a cipótól

Ez a cipó, amitől most búcsúzom, olyan friss kenyér, melyet a diákok számára sütöttek s azon melegében fogyasztottuk igazi diák étvággyal.

Ilyent sütni csak Nagyenyeden tudnak s ott is csak a nagy kollégiumban.

Sorsom úgy rendelte, hogy a kollégiumi diákságom utolsó esztendejét a nagyenyedi kollégiumban töltssem el.

Ma is előttem állanak e szent falak. Egy nagy, kétemeletes épület a Varcagás-utca felől (a másik oldalt sokkal később építették ki), két kisebb ócska ház az udvarán. Egyik a szőlős kert mellett s a másik az udvar közepén.

Ezeket az ócska házakat még Apafy Mihály fejedelem építtette s ezért ezeket Apafy kollégiumnak nevezték.

Itt laktam én is jó többet magammal a szőlőskertre nyíló egyik szobában.

A nagyenyedi kollégiumnak Bethlen Gábor fejedelem az alapítója 1627-ben.

Ezt a fejedelmet minden dolgában a magyar faj-

szeretet vezérelte s a magyar jövő legbiztosabb alapjának a művelt ifjúságot tartotta.

A nagy fejedelem eredetileg ezt a kollégiumot Gyulafehérváron alapította. S hogy ez mégis Nagyenyedre került, annak az a nagy nemzeti szerencsétlenség az oka, hogy a tatárok Erdélyt s ebben a gyulafehérvári iskolát is elpusztították,

Apafy Mihály, az utolsó erdélyi fejedelem aztán 1662-ben tehát ezt az iskolát az alapítványhoz tartozó Nagyenyedre, a kollégium birtokára helyezte át.

Ebből a birtokból került ki főképpen a kollégium költsége. Ennek a jövedelméből kapták a tanárok a fizetésüket és a diákok a cipójukat.

Ezen a cipón éltem én is diákságom utolsó évében.

A régi diákok nem voltak kényesek. Megélték azok — ha nem telt többre — a száraz kenyéren is. Dehát a Nagyenyedieknek jó népe mindig szerette a diákokat.

Akadtak úri családok, akik asztaluknál vendégül fogadtak egy-két diákot. Mások meg ebédet küldöttek a szegény tanulóknak.

Voltak, akik kis fiaikat nagyobb diákok gondozására bízták. Ezek rendszeren vidéki urak voltak. Gyermeüknek úgy fogadták a kosztot, hogy a fiúval a tanító-diák is együtt egyék.

Az ilyen fiúkat kosztos tanítványoknak neveztük s akinek a jó sorsa ilyent adott, bizony boldognak érezhette magát. Az iskolai év kezdetén volt is az ilyenekért nagy versengés!

A szülő rendszeren a rektor professzortól kért ilyen privát tanítót. S mit szépítgessem a dolgot, akkor is úgy

volt, hogy a rektor professzor jóakarata többet nyomott a latban, mint a diák érdeme.

Nem lehet tehát azt mondani, hogy mindig a leg-érdemesebbre esett a választás. A diák apja, családi összekötése nagyon fontos tényező volt.

Ja, a protekció nem az újkor találmánya.

Én is kértem kosztos tanítványt. De amint a rektor professzor mondotta — kissé elkéstem a jelentkezéssel. — Mindazonáltal megígérte, és határtalan jóakarataról biztosított, hogy mihelyt alkalom kínálkozik, én leszek az első.

— Csak álljon a résen!

Teltek a napok, múltak a hónapok és én kitartással, de mind kevesebb reménységgel álltam a résen.

Elég az hozzá, én kosztos tanítványt nem kaptam. Tehát nekem csak az maradt, amit a nagy fejedelem igazi jussban biztosított: a cipó.

Az iskola számára naponta a iskola malmában, az iskola terméséből — a mai mértékkel mérve — tizennégy hektoliter búzát őröltek. A kollégium sütőházában abból sütötték mindennap a cipót.

Pont délben szedték ki a kemencéből s nyomban ki is osztották.

Tizenkét órákor, ahogy kijöttünk a leckeóráról, a principista szolgatanulók már kiáltották:

— Cipóra!

És a cipóosztó helyen szétoztották a cipót. Kettőt kapott mindenki. Vitték is az ebédhez. Kinek milyen volt.

S hányan voltak, akiknek ez volt mindenük!

Emlékszem egy tanulóársamra. Egyike volt a leg-

tehetségesebb diákoknak. Tanulásban első. Már akkor nagyon szép költeményeket írt s ezeket szívesen közölték a kolozsvári lapok is. De . . . de ... a Parnasszuson nem kedvelték.

Ez a diák ősztől tavaszig csak a cipón élt. Egyebet nem evett. Nem panaszkodott soha. Erre már büszke volt.

Tavasszal azonban nagy dolog történt,

A nagy fejedelem és még sok bőkezű utóda ugyanis sok különleges alapítványt tett. És a diákok ezek kamatjából kitűzött különféle pályadíjakért versenyezhettek.

Volt olyan alapítvány, melyért tudományos, vagy nyelvi munkákkal lehetett versenyezni. Versekre, elbeszélésekre, szindarabokra tűztek pályadíjakat. Továbbá szépírás, rajz, festés mind-mind alkalom volt a versengésre, melyen a tudás, a tehetség, a szorgalom jutalmat remélhessen.

A pályadíjat rendszeren csengő aranyakban fizették ki a nyerteseknek.

Említett tanulótársam — a többek között — négy ilyen pályázaton nyerte el a pálmát. Aranya egyszerre annyi került, amennyit ő addig soha együtt nem látott.

Azt hittük addig, hogy a száraz cipón is jól érzi magát.

De amikor ezt a sok pénzt a markában érezte, farkas étvágya támadt. A vendéglőbe rohant s a déli étlapon ami étel fel volt írva, rendre mind megrendelte, mind megette.

Ettől sem lett semmi baja, Ezt is csak diákgyomor bírhatta el.

Jó magam hűségesen „állottam a résen.” Állottam,

de már nem reménykedtem, hogy kosztos tanítványt kaphatok.

Belenyugodtam, hogy hiába „állok a résen.” Örömmel ragadtam meg az alkalmat, mikor a kollégium gondnoka magához hívott.

A kollégium gondnoka egy egyszerű ácsmester volt. S mivel neki elég bonyolult ügyei voltak, ezeknek rendben tartására engem kért fel, mint aki a betűvetésben és számadásban járatosabb voltam, mint ő.

Ezt a hivatalt ma úgy mondanák: könyvvezető. Én azonban ennél több voltam, mert holmi levelezéssel és más ügyes-bajos dolgokkal is megbízott.

Vezettem a számadásait s közbe tervezeteit írásba foglaltam, terveit megrajzoltam. És e hivatalért elég szép fizetést élveztem. Havonként tíz forintom volt és a gondnokéknál ebédeltem, vacsoráltam.

Jött a tavasz. A tavasz nemcsak „virágot ápol”, hanem gyümölcsöt is érlel.

A kollégiumnak volt egy nagy kertje. Aki vasúton Nagyenyed mellett halad el, láthatja a vasúti állomás mögött ezt a gyümölcsös kertet. Ezt mi principista kertnek neveztük. Ez a kert a diákoké volt.

A diákok választottak egy kezelőt. Rendszerint egy negyedik éves teológust, aki kora tavasszal kiköltözött a kertben lévő kis házba. Onnan járt be az iskolába.

Vele lakott az első principista szolgatanuló is, de kijártak dolgozni a többi szolgatanulók is.

S bár a diákok kezelték, diákok ültették a fákat, olyan volt ez a kert, hogy ahol igazi kertész ember kezeli, az sem lehetett különb.

A kezelő diák jutalma ezért a fáradságért a fákról

lehullott gyümölcs volt. Ezt ő értékesítette s évenként ez olyan jövedelem volt, hogy következő évben elmehegett valamelyik külföldi egyetemre, hogy onnan tudománnyal és ismeretekkel megrakodva, valamelyik nagy eklézsiának lehessen érdemes és tudós papja.

Mi, a többi diák ebbe a kertbe jártunk tanulni. A gyümölcsből ehettünk mi is eleget. Jutott bőven. Senki fel nem panaszkolt.

Volt, aki a cipó mellett ebbe járt ebédelni, vacsorálni. Asztali áldás helyett a nagy fejedelem emlékét áldotta.

Az iskolának utolsó hónapja a június. Június elején a gondnoknak is le kellett számolni évi sáfárkodásáról.

A feljegyzésekből tehát összeállítottam a rendes évi számadást. S a gondnok kívánságára magam vittem el a főgondnokhoz, báró Kemény Istvánhoz.

Öreg úr volt a báró. Csombordon lakott. Ez a kis falu Nagyenyeddel szemben, a Maros partján fekszik. A báró kastélyából egész Enyedet lehet látni.

A báró úr azonnal fogadott. Bemutattam és elrefe-ráltam az egész számadást. Meghallgatott mindent s a végén kifejezte megelégedését és engem ott marasztott ebédre.

Minek írjam le ennek a puritán magyar úrnak egyszerűségében is fényes ebédjét. Olyan volt ez, mint minden igazi erdélyi magyar úré. A fényesség helyett a magyar konyhaművészet remekelt. És a bor? Ez valódi csombordi rizling volt.

A csombordi rizling már akkor világhíres bor volt, Londonban, Parisban, Bécsben a viláagiállításon első díjakat, ezüst és aranyérmeket nyert.

Büszke is volt erre a báró s minden kocintásnál megkérdezte:

— No hogy ízlik!

Ebéd után elbúcsúztam. De amint a tisztartó lakása előtt elhaladtam, a házból kiszólt a tisztartó:

— Diák uram, hát illik a tisztartót elkerülni?

Erre már be kellett nézni oda is. Hiszen régi jó ismerős volt. Jó világ volt ott is!

A tisztartóné aznap éppen csörögét sütött. Magyar szokás szerint ezt a süteményt nem tálba, nem is tálcára, hanem felfordított szitára szokták kiszedni.

Egész halom állott abból az asztalon. Képzelmek, ilyent látva, még egy bárói ebéd után is, mit érez egy jó-étvágyú diák!

— Milyen bort ittak a báró asztalán! — kérdi a tisztartó.

— Csombordon csak csombordit, — feleltem a kérdésre.

— Hát kedves öcsémuram, azzal kínálom meg én is. Hadd lássuk, mit szól a tisztartó csombordijához?

Felhozott a pincéből egy kis üveg bort. Éppen úgy volt vignettázva, mint a bárónál. Töltött belőle s hát — Istenem — ez egészen más bor!

— No, öcsémuram, ez az igazi csombordi rizling. Ez bizony sokkal finomabb volt, mint amilyent a báró asztalán ittunk.

A tisztartó az ablakhoz vezetett. Innen éppen a szőlőhegyre lehetett látni.

— Nézze, velünk szemben a hegynek jobbra és balra egy kis hajlása van. Az él körülbelül három lépés széles. Itt a föld sokkal meszesebb, mint a többi részen. A nap-

sugarak is függőlegesen érik. Ezen a keskeny élen fel végig mindig édesebb szőlő terem s ennek a bora is kiadósabb. Ennek a termését mindig külön szedetem, külön sajtolom, külön hordóba szűröm. Lehet az egész egy öt vedres hordócskával. A kiállításokra ebből küldök s a többit én iszom meg.

— S a báró?

— Sajnos, a báró ebből nem kap. Jól ismerem a báró urat! — Ha ezt megkóstolná, azt kívánná, az egész hegy ilyent adjon. S mert a vágya nem teljesülne, talán még engem is elcsapna.. Elég haszna van belőle így is. Borunknak a világhírt ez szerezte meg.

Sokáig elbeszélgettünk még a tisztartóval. A nap is lemenőben volt s a csőröge-halom is folyton haladt lejobb-lejobb. Illő volt tehát hazamenni.

Még csak pár hét, s a nyakunkon az érettségi.

Az érettségi vizsga sohasem tartozott a kellemes élvezetek közé. De akkor még sem volt olyan félelmetes valami, mint most.

Nem okvetetlenkedett ezen holmi bakafántos miniszteri biztos, mindössze az egyházkerületi főgondnok jött el elnökölni.

Ez az oka annak, hogy többet emlegettük s többet is törődtünk a vizsgálatot követő pótussal. — A pótus t. i. annak a mulatságnak a neve, amely az érettségi után elmaradhatatlan volt.

Az ilyent ma bankettnek nevezik. A miénk azonban olyan barátságos összejövetel volt, melyen a tanár búcsúzott a tanítványtól. És az ifjú ember a diákélet nagyobb felétől.

Ünnepélyes és bensőséges volt a mi pólusunk is.

Az iskolában elválasztotta a tanárt a tanítványtól a katedra és az iskolapad.

A pótuson lebomlott ez a korlát s a tanároktól úgy búcsúztunk, hogy a baráti kézszorítást is vittük magunkkal.

És amikor nagyon belemelegedtünk a búcsúzásba, egyik *öreg* professzorunk a búcsú poharát felemelte:

— Valamit még elfeledtem a lelketekre kötni: A túlságos udvarias emberektől óvakodjatok. Az ilyenek ritkán őszinték s mindig takar valamit a mézes-mázás viselkedésük. És még egyet: okos ember a névaláírását és a saját arcképét soha el nem változtatja. Attól fél, hogy az emberek azt hiszik, szüksége van a mások megtevéstésére.

Ez volt voltaképpen a legértékesebb útravalónk. Egész életemben éreztem ebben a tanácsban azt a kálvinista büszkeséget, amit sokan tán darabosságnak is bélyegezhetnek.

A pótusról egyenesen a hajnali vonatra készültünk. Kinek jutna eszébe ilyenkor lefeküdni.

A rektor professzorunk ugyan az éjfélt sem várta meg, haza ment és lefeküdt.

S amikor a hajnal pírja elborította az eget, felkerekedtünk mi is.

— No, fiúk, még egy kötelesség várakozik reám!

Vettem a kalapomat, elmentem egyenesen a rektor professzor úr lakására.

Felmentem az emeletre s bezörgettem az ajtón. Maga a rektor professzor úr nyitott ajtót. Barátságosan kérdi:

— No, mi baj, kedves fiam?

— Éppen semmi, kedves rektor professzor úr. De

a vonatom mindjárt indul Háromszékre s mielőtt elmen-
nék, ide jöttem kérni: már én tovább nem állhatok a
résen, állítson mást oda! . . .

A tréfán jót nevetett. Kezet fogtunk s szememben
egy fájó könnyel gondoltam magamban:

— Tovább . . . tovább . . .

Aranyos szép idők, Isten veletek! Éltem alkonyán
is édes a rátok emlékezés.

Pályaválasztás.

Elmúltak a diákévek. Mi legyek! Hol fogjam meg a megélhetés vezető fonalát? — Ez volt most a nagykérdés.

Boldogult nagyanyámnak az volt a legfőbb óhaj-tása, hogy pap legyek. Erre biztatott a nagyenyedi kollégium új rektora is.

Elmondotta, hogy gazdag prókátort eleget látott, de éhezőt, nyomorgót még többet. Gazdag papot ugyan még soha sem látott, de éhező pap sem került még soha senki szeme elé.

Magam is szerettem volna pap lenni, de éppen eleget láttam abból a protekciós világból, amit én megemészteni nem tudtam.

Mert hát úgy volt, hogy Erdélyben az eklézsiákat a papi jövedelem nagysága szerint osztályozták. Az első osztályú eklézsiába csak tiszta kitűnő diplomával és egy évi külföldi egyetemi hallgatás után pályázhatott fiatal ember.

S csodálatos dolog, ezt a minősítést a legbiztosabban csak nagyon befolyásos emberek fiai, rokonai nyer-

hették el. A közönséges közhalandó ezt el nem érhetette.

Ifjú voltam, tele ábránddal. Szerettem a falut, szerettem a szüleimet. Minden vágyam, hogy közelükben maradhassak.

És éppen kapóra jött, hogy a falunkban megürült a községi iskolánkban «i vezető tanítói állás. A falu emberei ezt felajánlották.

— Lépjen itthon kenyérre, — bíztattak ezek a jó emberek.

A tanító sorsa szegénység. Ez nem bántott, hiszen szegény volt a népem is.

De azért ma is édesen emlékszem, mikor az első havi huszonöt forint fizetésemet hazavihettem. Boldogan mutattam édesanyámnak.

— Tanítóságom első jutalma! — mondtam nagy örömmel.

— Ne örvendjen ennek a pénznek, — szólt bele az éppen édesanyámhoz egy kis tereferére jött szomszéd zsidóné.

— Miért? — kérdeztem elbámulva.

— Miért? Hát azért, mert ez számlált pénz. Ennek soha sincsen szaporája. Mert, tetszik tudni, ezt sohasem azért számlálják, hogy elég-e, hanem azért, vájjon nem adtak-e többet. Ezért olyan szaporátlan a hivatalnok pénze.

Nem értettem meg akkor. Hej, beh megértettem később!

Hányszor jutott eszembe ez a bölcs asszony!

De nemcsak azért gondolok ma is háálával rá. Sok okos dolgot tanultam tőle, amire az iskola senkit sem tud megtanítani.

Nélküle talán én is olyan tucat ember lettem volna, aki tudja, hogy a diplomás embernek hivatalos címe van és úr s már azért is tiszteletet érdemel.

A vén zsidóné azonban oktatott.

— A megboldogult rektor úr kemény szárnya kalapot viselt.

— Én a puha kalapot szeretem.

— Pedig keménnyel könnyebb köszönni.

Nagyot néztem. Igazán nem értettem.

— Nem is tudja, a tiszteletadás a falusi emberek előtt mekkora tekintélyt szerez. Akinek az ifjú tanító előre köszön, azt többé ebben ő megelőzni nem tudja. Az már messziről leveszi kalapját, úgy köszönti.

— Ez nem nagy dolog, — mondám rá.

— Így volt a néhai rektor úr is. Ebben a faluban minden szavát úgy fogadták, mintha a Szentírásból olvasta volna.

Sokszor gondolkoztam azon, honnan szedi ez az asszony ezt a sok életbölcseiséget!

Megköszöntem a jó tanácsot. Követtem is. És emlékének áldozok, midőn kijelentem: soha sem bántam meg.

Milyen a magyar ember?

Pályám kezdete arra az időre esik, mikor a nagy Eötvös báró miniszter törvénye áldásos munkáját már kezdette éreztetni is.

Ekkor lépett a régi Magyarország át az új Magyarországra.

Ne csodálkozzék senki, ha ez az átlépés kissé nehézkes volt. A nép nehezen tudott alkalmazkodni.

Azelőtt az iskolában — például — a tanítás az első hóhullással kezdődött, az első kisliba kikelésével végződött. Ez már ősi szokás volt.

Nehezen ment tehát, hogy a gyermek tíz hónapon át pontosan járjon az iskolába.

A kántor a kántori fizetés mellett tanított is. De most a legtöbb helyen az iskola is községivé alakult. A tanítónak tehát külön fizetést kell adni.

A község kivetette az ötszázalékos pótdót. Ez pláne nem tetszett, hiszen még a nép vérében ott volt a régi világ jelszava: nem adózunk!

Nagy volt még a konzervativizmus. Erdélynek az anyaországgal való egyesülése is még mindig újság volt

s mikor ezt az adót is kivetették, az aggodalmaskodók menten meg is mondták: íme az *uniószín* már minket is megfestett.

A székely ember még ma is, ha a Rikán túl megy, azt mondja: külföldön jár. És amikor én is felkerültem a fővárosba, felejthetetlen édesanyám haláláig búsulta, hogy fia Magyarországra távozott tőle.

Első hivatalos utam a tanfelügyelőhöz vezetett. Illőitek találtam, hogy bemutatkozzam.

Kedves öreg úr és igazi régi módi táblabíró volt a tanfelügyelő.

Nagyon kellett vigyáznom, hogy ezt a jó embert „kedves urambátyámnak” ne szólítsam, ő azonban engemet „öcsémuramnak” titulált.

Nagyon jó néven vette a látogatásomat s megígérte, hogy ő is meglátogat engem az iskolámban.

— Csak okosan mindent, — adta a tanácsot — nem szabad erőszakolni semmit. Lehet a falusi néppel boldogulni így is. Aztán nagy fába sohase vágja a fejszét! De ha talán mégis beletalálná vágni, egykönnyen meg ne retiráljon. Az óvatosság szükséges, de a gyávaság csúnya dolog!

*

A tanfelügyelőm amit ígért, meg is tartotta. Még a fél derekán meglátogatta az iskolámat.

Minek dicsekedjek, hogy velem meg volt elégedve, de amúgy sok panasza volt.

— Az iskola-épület rossz, rozoga, alacsony és sötét. Az eső becsurog, a szél befúj, — mondotta.

*Uniószín: magyar nemzeti szín. Erdélynek ugyanis külön címere és másszínű zászlója volt.

— Ide bizony új épület kellene, — feleltem rá,

— Bizony kellene.

— Tessék elrendelni, hogy építsenek, elég gazdag ez a falu, — javasoltam én.

— Elrendelni? — Hej, öcsémuram, ezt én is tudnám, de a rendelkezés nem szokásom. S aztán ha nem engedelmesskednek, mi lesz! Mert hát megtörténhet ez is. S ha kénytelen-kelletlen fogadnak szót, még rosszabb.

— Így nekünk sohasem lesz új iskolánk, — feleltem én szomorúan.

— Az is meglehet, öcsémuram, de ellensége sem lesz. Jobban szeretem a csendes munkát rossz épületben, mint az egymásra fenekedő életet a palotában.

— De valamit mégis lehetne tenni, — vetem közbe.

— Hogyne. Kell is. De rá kell várni az alkalomra, — fejezte be a beszélgetést.

Eközben híre szaladt a faluban, hogy itt van a tanfelügyelő. Jött a pap, jött a bíró. Mind mentegetőztek, hogy későn értesültek.

És jött a méltóságos úr, falunk legnagyobb ura.

Minálunk ugyanis a régi primor székelyt méltóságos cím illeti *csak*, mert a nagyságos cím egyedül a fejedelemnek járt ki — hajdanában.

A méltóságos úr régi jó barátja a tanfelügyelőnek. Menten meghívta ebédre. Holtig tartó haraggal fenyegette meg, ha elkerüli házát.

— Dehogy kerülöm, kedves barátom, de most én az öcsémuram vendége vagyok — s rám mutatott.

— No ott a legény koszton hamar felkopik az állad!

— Segítsünk magunkon: ketten megyünk hozzád.

— Ez már okos beszéd!

És ketten mentünk. Még pedig a tanfelügyelővel karonfogva.

Mit mondjak a vendéglátásról? Szíves volt, magyaros volt s a méltóságos úr engem külön is meghívott magához.

Mindennapos vendég voltam ezután ennél az úri háznál. — Ha elmaradtam néha, annak rendje-módja szerint ki kellett magam menteni.

E látogatások alkalmával ennek a régi szabású igaz magyar embernek elég mélyen nézhettem a lelkébe.

Igazi demokrata gondolkozású úr volt. Ősi jogait híven őrizte, de szívesebben hajlott a pátriárka, mint az oligárka szerepére.

Megbámultam nagy tudását, klasszikus műveltségét. Horáciust és a többi római poétát biztosabban recitálta, mint én Petőfit. Mindamellett a magyar irodalomban is elég jártas volt.

A hízelgőket nem szerette, de ha valaki okos dolgot mondott, az előtt nyomban meghódolt.

Figyeltem folyton és lestem az alkalmat, hogy az iskolaépítést mikor hozhatnám szóba. Tudtam, hogy ez csak tőle függ.

Sokáig nem kellett ezen törni a fejem. Megkönnyítette π dolgot maga a tanfelügyelő.

Nem rendelkezett. A közigazgatáshoz sem folyamodott, sőt a méltóságos úr protekcióját sem kereste.

Egy hivatalos írásban elmondotta, hogy látogatása alkalmával mit tapasztalt. És azt kérdezte a képviselőtestülettől, nem lehetne-e a község költségén új iskolát építeni?

Egyúttal arra kérte, hogy amikor ezt tárgyaljak, hallgassák meg a tanítót is.

Tehát meghívtak engem is erre a gyűlésre. Falugyűlés volt ez is. Olyan mint a többi. Előterjesztették az ügyet s mindenki azt várja, hogy a vezető uraság szóljon hozzá.

És amit ez mond, az a közvélemény.

Itt is éppen így történt. — Szólt a méltóságos úr.

— Apáink is ebben a régi iskolaházban tanultak. Mind derék emberek voltak. Mi is ott faragtuk a padot. Emberek lettünk! (*Igaz, úgy van!*) Mit akarnak! Palotát építeni a gyermekek számára! Minek ez a fényűzés! (*Helyeslés.*) Elég a jó tanító, tud ő tanítani a régi házban is. Nem kell ide palota!

— Iskola nélkül nem sokat ér a tanítás, — szóltam közbe.

— Dehogy nem! — folytatta tovább a méltóságos úr. — Volt-e a világon különb mester az Úr Jézusnál!

— Soha, — zúgott a kórus.

— Ő mindig tanított s mégsem kellett néki palota, Igaz!

— Hát akkor mi miért építsünk!

— Nem építünk!

Hát Árpád apánk milyen iskolában tanult! És mégis hazát foglalt minekünk!!

Leült és győzelmes arccal tekintett végig a gyülekezeten.

A tanfelügyelő úr utasított, — mondta a bíró, — hogy a tanító úr véleményét is hallgassuk meg. Ezért hívtuk meg őt a mai gyűlésre.

— Halljuk! — felelték rá.

Én szerényen felálltam. Halkan és némi elfogódottsággal kezdtem beszélni. Nem reméltem semmit, hiszen a méltóságos úr felszólalása már úgylis eldöntötte a csatát.

A méltóságos úr kimondotta a szentenciái. Itt már nem változtat az én beszédem. De azért beszéltem.

Beszéltem a népnevelés nagy fontosságáról, a tanítás kellékeiről, a törvény világos rendelkezéseiről.

Csendesen hallgattak. Éreztem, hogy beszédemmel semmiféle hatást nem tudok elérni.

Most a méltóságos úr felé fordultam. A magas pedagógiából kiléptem s úgy lelkem szerint szóltam hozzá.

— Méltóságos uram, Árpád apánk büszke lehet, hogy emlékét ilyen urak őrzik. Elismerem, hogy Árpád apánk sohasem járt iskolába s azt is tudom, hogy sem a klasszikusokat, sem a Korpus Jurist nem ismerte.

— De az ő bölcsesége mégis csak azt hirdeti, hogy nemzetünk nagyjai mind művelt és sokat tanult emberek. A kard kevés lett volna a hazát megtartani. Ész és műveltség kellett ehhez. E nélkül egy kis falut sem lehet kormányozni.

— Itt a példa, mi lenne, ha a mi falunkat is nem a méltóságos úr nagy tudása irányítaná?

— Igaz, úgy van, — zúgott a gyülekezet.

— Dehát méltóságos uram tudná-e azt a munkát végezni, ha csak annyit tanult volna, mennyivel Árpád apánk ide hozta a nemzetet?

— Hát . . . nem, — szólt bele a nagy úr.

— A régi daliás idők elmúltak. Ma csak az boldogul, aki tanul.

— Ez is igaz, — hagyta rá a méltóságos úr.

— Az iskola mindenütt a tudomány vára. Ilyen vár

kell nekünk is. Én azt soha el nem hiszem, hogy ennek éppen a méltóságos úr lenne az akadályá.

Ezzel be is akartam hiábavalónak látszó beszédemet fejezni, de a méltóságos úr beleszólt:

— Árpád apánk — így kezdve akart valamit mondani. Én már benne voltam a hangulatban s a közbeszólásra ki vettem a szót a szájából:

— Úgy van. Árpád apánk ha ma felkelne a sírjából, ismeretlenül ide bejönne és leülne a méltóságos úr mellé, én mondom, rákiáltana: mit keres kend itt, — sült paraszt!

Mély csend. Az emberek elsápadtak. Mi lesz most?

Egy pillanatra engem is megzavart nagy mondásom hatása. Már kezdtem magam rosszul érezni. Bántam, hogy így elragadott a hevem.

De csak pillanatig tartott ez a kínos állapot.

A méltóságos úr felugrott a helyéről, egyenesen elélem áll. Hirtelen megölel.

— Öcsém, szívem szerint beszéltél! Meg lesz az iskola! Megszavazzuk rá a költséget.

És nyomban meg is szavazták.

Így jutott a falunk a mai szép iskolájához..

S a méltóságos úr ezeket — közbe-közbe jókat nevetve — a tanfelügyelőmnek maga beszélte! el. A tanfelügyelő kezét fogott velem s örömkönnyes szemmel mondotta:

— Látod öcsém, ilyen a magyar ember!

A példa ragadós.

Az én falum megkapta az új iskoláját. És egyszerre megolvadt a konzervativizmus kemény jege.

A felekezetek szegények voltak. Nagyobb áldozatot ezektől várni nem lehetett.

A törvényalkotók úgy segítettek ezen, hogy ilyen helyen a politikai községet kötelezték iskola állítására.

A felekezeteknek tetszett is, nem is ez a változás. De ahol a község lakói majdnem mind egy felekezethez tartoztak, hamar belátták, hogy az iskola feladásával ők nem veszítenek semmit.

És megszervezték a községi iskolát, melynek költségeiről a politikai községnek kellett gondoskodni.

A lakósok állami adója után kivetették az ötszázalékos pótdát. Ez azonban sehol sem volt elég. A tanító fizetését sem futotta, akármilyen soknak is tetszett az.

És ha más községi jövedelem nem volt, segített az állam. És ezt igénybe is vették a legtöbb faluban.

Az épületek is rozogák voltak, sőt sokhelyt még ilyen sem volt. Ez sem nagy baj. Építtetett az állam, ahol a község nem bírta,

Tíz esztendő sem telt el, alig akadt falu, amelyiknek szép, díszes iskolája ne lett volna.

Most már nem kellett a falukat biztatni. Maguk lóttak-futottak, hogy rendes és szép iskolához jussanak.

Valóságos szégyenszámba ment, ha a falunak nem volt új iskolája.

És ha mégis megesett, hogy az állam pénzén nem tudtak építeni, építettek a község költségén. Építettek közérővel, közmunkával.

A falu lakói kivonultak ásóval, kapával, szekerekkel. Követ hordottak, téglát vetettek, az erdőből fát hordottak. Ács és kőműves ingyen dolgozott, a gazdag ember pénzt adott. És az iskola felépült.

Az iskolába új tanító került és minden faluba bevonult az új — Magyarország.

Akadtak jó lelkek, akik jóságuknak emléket állítottak. És akadtak tanítók, akik e jótékonyásra sokat tudtak buzdítani.

És csodálatos: ezek az iskolák a mi vármegyénkben a legszebbek közé tartoztak.

Szeretnék világra szóló emléket állítani az ilyeneknek. Megérdemelnék, hogy mindenki tudomást szerezzen róluk.

Én e sorok között két ilyen iskola építésről mondok el egy-egy történetet.

Egyszerű emberek emléke. De egy-egy falunak a dicsősége valamennyi.

És mekkora dicsősége!

Ím, hallgassák csak.

Az aranyos betűk

Egerháton áll egy régi iskola, Ötven évvel ezelőtt épült s ma is a legszebb épület a faluban.

Ebben a faluban hajdanában Bimbó Márton volt a tanító.

Mikor ide került árnyéket adó fa is alig akadt a házak körül s a falu népe az erdei vadkörténél jobb gyümölcsöt nem ismert.

Aki pedig akkor is látta ezt a falut, mikor Bimbó Márton már huszonöt esztendőtt itt töltött, elcsudátkozhatott a nagy változáson.

A gyümölcsös kertekből barátságosan kandikálnak ki a szép falusi házak s a házakban boldogság, megelégedés honol. Olyan ez a falu, mintha sűrű erdő árnyékolná. Utcáit is fák árnyékolják. De nem holmi haszontalan fák!

Tervszerűen került ide is minden fa. Tavasztól késő őszig virágillattal töltik meg a fák a falut. És a fák tavasztól őszig osztják a nektárt a szorgalmas méhek számára.

Mily varázslatos átalakulás! És ez egyedül Bimbó

Márton munkája. És ezt a munkát egyetlenegy oltókéssel végezte el.

Amint az első tavaszi szellő meglebbent, Bimbó Márton elindult.

Ide is, oda is benézett. Beszélgetett a gazdával az időjárásról, háromtételesről. Beszélgetett a gazdaszszonnyal a libák tojásáról, tyükköltésről, kerti vetemény ezésről.

És így természetesen szóba került a kert is mindeütt. Ezt már meg is kellett nézni.

Ha valahol vad fácskát látott, beszéd közben beoltotta S hogyha a kertben még fácska sem volt, másnap maga hozott egyet-kettőt ajándékba. Elültette s a háziak gondjaiba ajánlotta.

Ha már ott volt a fácska, a gazda sem vetette ki. Ápolgatta, kapálgatta, öntözgette.

A következő tavasszal szép sudárba nőtt, koronácskát nevelt. Rákövetkező évben kóstolót termett.

És aki az ilyen gyümölcsöt megkóstolta, bizony mondom, a fáját megszerette.

Kezdetben csak gyönyörködött a család a fában. De mikor az érett gyümölcs földig húzta a hajló ágat, hasznát is látta.

Évről-évre nagyobbodott a felesleg s ezzel évről-évre több pénz került a házhoz.

És ime Bimbó Márton apostolkodásának az első huszonöt esztendője még el sem telt, Egerháton a munkásember verejtékét a sok értékes gyümölcs gazdagon jutalmazta.

*

Daru Istvánné asszonyom a Felszegben lakik. Övé

Egerháton a legszebb gyümölcsöskert. Ezt is Bimbó Márton varázsolta oda.

A szérűskertben ezen a portán volt a legtöbb búzasztag. Egész hosszú sor. Volt a cséplőgépnek elég munkája.

Daru Istvánné jókedvében sokszor elmondta, hogy ez a sok búza voltaképpen mind a gyümölcsfákon termett. Ezt különben a megboldogult Daru István is így mondogatta.

Mert hát szó, ami szó: szegényen kezdték az életet. Küzdelmes volt az élet. De lassan-lassan a kertben megnőttek a fák. És hova-tovább jobban fizetett a gyümölcszüret.

S a gyümölcsös kert amint hozta a pénzt, nyomban földet vettek. Ahogy telt, hol egy holdat, hol kettőt s ha úgy esett többet is. S alig telt el néhány esztendő, hat ökörrel járt ki Daru uram a mezőre szántani.

A vagyon az özvegyasszony kezén is szaporodott. De az is igaz, hogy Daru Istvánné asszonyom is előbb a fogához verte a garast s csak úgy eresztette ki kezéből vándorútjára.

Pedig élhette volna világát kedve szerint, mert ha valamikor eljő érte a kaszásemlő, nem sír utána senki.

*

Bimbó Maron azonban most is el-ellátogat hozzá. Éppen úgy, mint a gazda életében.

Tavasszal most is megnézi a kertet. Tanácsolgat is egyet-mást. Az öregasszony is el-elbeszélget a régi jó időkről.

A tanító hébe-hóba tréfászót is mondogat, amikor jókat nevet az özvegyasszony.

És ha az özvegynek ügyes-bajos dolga akad, a tanítónál készen van a jó tanács, nem jár érte fizetés.

Most is éppen ott van. A kertet már megnézték, a házi dolgot már megbeszélték s a tanító éppen indulófélben van. De Daruné asszony ülással kínálja s nyájasan marasztalja.

— Ne siessen, édes öcsémuram!

— Szívesen maradok, ha úgy akarja, kedves néném-asszony.

— Mondanék valamit, lelkem öcsém.

— Szívesen meghallgatom.

S aztán elhallgattak. A tanító várta a mondanivalót. Az asszony tett-vett a szobában. Teltek a percek. Az öreg falióra csendesen ketyegett.

— Valami tán nyomja a lelkét, nénémasszony? — szólal meg végre a tanító.

— Nem. — Nem . . . semmi . . . Nem is tudom, mit akartam mondani, dehát . . .

— Dehát?

— Hát tudja lelkem, eszembe jut némelykor, hogy a jó Isten eléggé megáldotta két kezemnek minden munkáját.

— Áldassék szent neve! — szólt közbe a tanító.

— Áldassék! Én nem is zúgolódom szent felsége ellen, de . . .

Megint elhallgatott.

— De kinek sanyarogtam egész életemben? Ki köszöni meg nekem, hogy ezt a vagyont összegyűjtöttem?

— A jó Isten ezt is elintézi, — felelte rá a tanító. Az asszony arcán egy könnycsepp szaladt végig. A tanítót is fojtogatta az elérzékenyülés. Érezte, hogy

nagy lelki harc dúl az asszony lelkében. Hallgattak.

— Kár ezen most tépelődni nénémasszony. Ott vannak az atyafiak. Aki hátul marad ... tegye be az ajtót.

— Ez a bajom éppen. Hiszen öcsémuram tudja legjobban, milyen ember az én édes atyámfia, jó uram bátyjának egyetlen fia, Daru Áron. Elinná ez a Dárius kincsét is. El az. S aztán hallottam-e bár egyetlen jó szót is tőle! Nem csúfol-e engem úton útfélen fukarnak, zsugorinak! Nem ő terjeszti-e rólam, hogy felvet a pénz, már olyan sok s neki semmit sem adok. Pedig adtam eleget. Ilyen emberért dolgozzak én egy hosszú életen át? Ez az én bánatom.

Elhallgattak újra.

Nagy későre a tanító szólalt meg. Mintha másfelé akarná fordítani a beszédet, azt kérdezi:

— Nénémasszony ivott-e a mezőn a Fodor kútjából?

— Milyen kérdés. Hát hogyan ittam volna, hiszen az én legszebb búzaföldem éppen a kútra jó ki.

— Hát az írást olvasta-e a kútágas oldalán?

— Olvastam biz' én. Akár mintha most is látnám: „Ezt a kutat saját költségén ásatta Fodor Antal falus felei javára.”

— No látja kegyelmed, Fodor Antalnak egyetlen barázda földje sem volt abban a határban.

— Igaz, én is tudom, hogy nem volt.

— S ha kegyelmed abból, amit Isten a szorgalma után adott, Egerhátnak iskolát építtetne, olyan aranyos betűkkel íratnók rá: „Isten kegyelméből építtette özvegy Daru Istvánné”, hogy a napsugár is táncot járja rajtuk.

— Ugyan-ugyan, öcsémuram, minek tart maga en-

gem, hogy ilyeneket beszél? Felkelt a helyéről s a beszélgetésnek vége szakadt.

Bimbó Márton is vette a kalapját és távozott. Mikor kilépett a kiskapun, akkor is hallotta az öregasszony duzzogását:

— Nem bolondultam meg még egészen!

*

Teltek-múltak a napok. Akár virradt, akár alkonyult, Daru Istvánné eszében csak a Fodor kútja volt. Ennek vize kívántatta magát.

A többi kút vize nem csillapította a szomját. S hogyha szerét ejthette, kezébe vette zörgős korsóját, kiment vízért a Fodor kútjára.

Ilyenkor ott felejtette rendesen a szemét azokon az elfakult fekete betűkön. S ha valaki arra tévedt, úgy megrezzent, mintha valami rossz cselekedeten érték volna.

Álmában is úgy látta, mintha imetten nézné, hogy azok az aranyos betűk ott . . . azon az iskolaházon be sokkal szebbek!

Akármihez kezdett, ezek az aranyos betűk ragyogtak. Ezeken táncolt a napsugár. És mennyivel szebbek ezek a Fodor Antalénál s aztán ... itt vannak a faluban.

És ezeket mindenki látja, mindenki megnézi . . .

*

Egy hónap múlt el, hogy a tanító nem jött hozzá. Talán bizony meg is haragudott. Egyebet nem is gondolhatott, hiszen akkor olyan félvállról felelt neki.

Máskor is megesett, hogy hónapokig nem látta. De ez akkor fel sem tűnt.

És most egyszerre érezte nagy hiányosságát. Szerette volna, ha mindennap beszélne azokról a szép aranyos betűkről, amelyek tündökölnek a napsugárban s amelyeket olyan sokan meglátnak a falu járó-kelői.

A tanító csak nem jött.

Egy reggel aztán azt mondta a szolgálonak:

— Eredj fiam, szaladj a tanító úrhoz. Mondd meg, ha terhére nem esik, fáradjon el hozzám. De azt is tedd hozzá: tiszteltetem.

Egy óra sem telt el, Bimbó Márton már ott volt.

— Itt vagyok édes nénémasszony!

Az öreg asszony fűlig elpirult s mintha rosszat cselekedett volna, alig tudott beszédbe kezdeni. Hosszú gondolkozás után jutott csak szóhoz.

— Lelkem öcsémuram, azt szeretném tudni, . . . mit is írának arra az . . . iskolára!

Bimbó Márton szemét erre a szóra ellepte a könny. Némán nyúlt az asszonynak mind a két kezéhez s úgy csókolta hol az egyiket, hol a másikat.

— Tudja lelkem öcsém, a Fodor kútja miatt nincs egy percnyi nyugodalmam. S amit az Isten adott, juttatok abból én is.

*

Egy esztendő sem telt el, a falu közepén állott az iskola. Aranyos betűin megtört a napsugár és Daru Istvánné asszonyom édes meglelégedéssel olvashatta a fényes írást.

De tudja Isten, a szeme romlott-e meg, vagy valami más történt vele, most nem a fényes betűkben telik gyönyörűsége.

Az iskola megáldása fényes istentiszteleten történt.

Az esperes úr imádkozott, a tiszteletes úr beszélt és őt a templomban az úrasztala mellé állított díszes székre ültették. Az egész falu, az egész eklézsia ünnepelte.

De az ő lelkét, az ő jó szívének minden zegét-zugát mégis csak az a lármás sereg foglalta el, amelyik az ő pénzén épült iskolában tanulja azt a sok szépet és jót, ami a gyermeket emberré teszi.

Ha vasárnaponként a templomban megszólal a gyermekek kórusa, szívéhez hatol ennek minden hangja. Egy könnycsepp beszél csak a lélek boldogságáról.

Hát az exámen! Ahol övé az első hely!

Milyen boldog, mikor a legjobb tanuló őt köszönti s a többi rázengi:

Isten áldd meg a Magyart!

Azok az aranyos betűk ott a magasban ragyoghatnak. Ezeket nem nézi, nem is látja Daru Istvánné.

Az ő szíve egészen a gyermekeké. Akárhol lát iskolába siető fiút, vagy leánykát, a köszönésre csak ennyit felel:

— Oh, én édes kicsi csürkém!

A jó öregek

Fejes Sándor uramról és áldott emlékü feleségéről szól az énekem. Akkor élt ez a derék házaspár, mikor a szép Erdélyországnak délkeleti határát a székelyek védelmezték.

Abban az időben híre-helye sem volt a katonasorozásnak. De az is igaz, hogy Székelyföldön akkor sem fogták a katonát kötéllel. Ott ugyanis mindegyik família maga állította katonasorba a legderekabb fiát. Az öregek pihentek, a zsenge ifjak nőttek, de a javakorbei emberek mind katonák voltak.

Az Úrnak 1825-ik esztendejében a Fejes famíliában Sándoron volt a katonáskodás sora. Ő volt a família szemefénye s az egész falu legkiválóbb legénye.

Vasárnaponként — mikor megjelentek a rapporton — Fejes Sándoron akadt meg minden leány szeme. De nemcsak a külső szépségben, nemcsak a katonasorban volt ő az első, hanem a mezőn és a munkában is. Mikor a többi legény reggelenként még csak azon gondolkozott, vájjon felkeljen-e, Fejes Sándor már künn volt a mezőn s ekéje hasította a barázdát. Ő töltötte meg a hombárt

legelőbb tiszta búzával, de viszont az ő búzája fogyott el mindenkor legkésőbb.

Ilyen legénynek nem csoda, ha híre ment az egész környéken. A hat-nyolc ökrös gazdák is neki adták volna szívesen a lányukat, azonban Fejes Sándor azt gondolta: az egész világ leánya együttvéve sem éri meg Benke Klárikát.

Pedig Benke Klárinak az édesapja sem nagypénzű ember, sem hatökrös gazda nem volt, hanem olyan elszegényedett székely, akit — deákosan mondvá — a konskribció alkalmával kifelejtettek a kiváltságosak sorából.

Egy kicsit ezért a família is neheztelt Sándorra. A zokszavakra azonban Sándor rendesen azt felelte: Ki amit jókedvében adott, haragjában vegye vissza!

Hej, pedig kár volt Klárika miatt minden zokszó! Különb feleséget Sándor akkor sem talált volna, ha ezt a kerek földet körüljárja az asszonyért.

Sándor legénykorában is rendben tartotta gazdaságát, de az új asszony keze mégis meglátszott a portáján. Olyan volt az udvara, mintha kicserélték volna. Ragyogott ott a tisztaságtól minden. A háznak barátságos muskátlis tornáca hívta, csalta be a vendéget s az ablak alatt lévő virágos kertecske illatával betöltötte az egész utcát.

Ketten ha templomba mentek, utánuk nézett az egész falu. Az ilyen pár-embert meg kellett bámulni.

A szorgalmas munka gyarapította a vagyont s rendre-rendre Fejes Sándort a gazdag emberek sorában kezdték emlegetni. Pedig ő még messze volt a gazdagságtól, az igaz, hogy szegény sem volt.

A vagyon mindössze 15 hold földből állott. Egy magyar ennyi birtokkal nagyon szegény ember, de a székely azért székely, hogy ennyiből is jómódban tudjon élni.

Ez az a mesterség, amit még kevesen tudnak. Pedig a dolog nagyon egyszerű: a csikó, borjú felnő a jó legelőn egy kis utánlátás és jó ápolás mellett s akkor sok pénzt adnak érte. Az olcsón vett gyöngye ökök jótartással megépül, közben a kisgazdaságban elvégzi a munkát s ősszel jó nyereséggel tovább lehet adni.

Csirke, liba, réce, malac mind pénzt hoz a házhoz. A kender megterem a mezőn, a gyapjú megnő a juh hátán.

Az asszony a kendert, gyapjút megfonja, megszövi a téli napokon s az egész háznép alsó, felső ruhája ebből kerül ki. S míg egyért-másért folyton jön be a pénz, a kiadás vajmi kevés.

Így kezdették meg az életet Fejes Sándorék! S hogy szívükben a boldogság még sem volt tökéletes, ennek is megtudjuk az okát.

Mikor láttak ősszel a kollégiumba menő diákgyerekeket, fel-fel sóhajtottak:

— Édes jó Istenem, miért nem adtál nekünk is bár csak egyet, ha több nem jutott!

De a jó Isten mindig úgy intézte a dolgát, ahogy jónak látta. Gyermekeket sokszor sokat ad oda, ahova egy sem kell s némely ember szíve hiába epekedik, egy sem jut neki.

*

Teltek, múltak az esztendők. Fejes Sándor a faluban már nemcsak a jó gazda címet érdemelte, hanem tiszte-

lettel emlegették feleségével együtt a közélet mezején is.

Egyszer aztán olyasmi történt, ami nagyot változtatott Fejes uramék életén. A szomszédba egy izgága, házsártos ember került. Ez minden semmiséért lármát csapott.

Betelt rajtuk is: rossz szomszédság török átok! A sok pörpatvar a békeszerető emberek életét valósággal elkeserítette.

Fejes uram ezt hamar megunt a s elhatározta, hogy inkább eladja a házat, de nem tűri itt tovább ezt a cigányéletet. Alszegben kínálkozott is egy alkalmas csere.

S mikor éppen alkudozásba kezdett, egy írás érkezett a faluházára. Ebben azt hirdették, hogy a bodzai vámban egy vámszedőre van szükség. Évi fizetése háromszáz pengőforint, lakás fűtéssel és szép nagy kerttel.

Elolvasta Fejes Sándor is ezt az írást. S mi tűrés tagadás, a háromszáz pengős fizetés izgatta.

Otthon Klárikával megbeszélték a dolgot s jelentkezett a hivatalra.

Jelentkezését elfogadták s Fejes Sándorból a vámban hivatalnok lett. Itthon a szép házat bérbeadták s a kicsi kertben a virágok másnak illatoztak.

*

Künn a határszélen, az erdők közepében meglehetősen egyhangú az élet. Ráér az ember mindenről gondolkodni, de pénzt elkölteni nem tudja.

Fejes uramék birtokát felesek művelték. A fele termést ezek hozzá a vámba vitték.

Klára asszony itt sem ült ölhetett kézzel. Sertést hizlalt, csirkét, ludat, récét nevelt. Sándornak nagyszerű

méhese volt. Ezek után mind pénzt láttak s a vagyon évről-évre gyarapodott.

Így telt el kerek negyven esztendő. Fejes Sándorból öregember s a szép Klárikából vénasszony lett. Ennyi időt aki hivatalban tölt, elmehet nyugalomba. Elment hát Fejes Sándor is.

De ezalatt az a rossz szomszéd is elköltözött oda, ahol sohasem pörölnek, de örök békességben élnek. Fejesek tehát kezdhették az életet újra ott, ahol elhagyták.

Az öregek minden vasárnap elmentek a templomba. Templomozás után a gazda rendesen benézett a paphoz is. Eklézsia dolgában, falu bajaiban megtalálta a maga részét. Közdologban áldozott is, ha szükség volt rá.

Sok gazdagabb ember példát vehetett volna tőle! De ő nem sajnálta, hiszen a vagyont úgy sem lehet a másvilágra elvinni.

Hát ez bizony igaz. Dehát kié legyen, kire maradjon, amit olyan nagy szorgalommal gyűjtögettek össze?

Akinek gyermeke van s Isten vagyont is adott, ezt a gondot nem ismeri.

Fejesek hej, be sokat töprengettek ezen! Keresték a rokont, aki méltó lenne a vagyonra s aki gyermeki szeretettel édesítené meg öreg napjaikat. Nem találták.

Az eklézsia sem szorult rájuk. A templom költségeiről is gondoskodtak mások ő előttük elegen. Hegyre nem kell földet hordani, elég magas az úgy is.

Amint így töprengettek, egyszer csak odaszól Fejes uram a feleségének:

— Asszony, tudod-e mit gondoltam?

— Megtudom, édes jó uram, ha megmondja.

— Én azt, hogyha a jó Isten nem adott gyermeket életünkben, adhat eleget holtunk után.

— Hogy értsem azt, 30 gazdám Î

— Hát azt gondoltam, építettünk vagyonkánkból egy iskolát.

— De az iskolába tanító is kellene.

— Meg lehet az is, édes feleségem.

— Oh be jól gondolta, lelkem jó uram.

— Még egyebet is gondoltam, feleség.

— Meghallgatom azt is, édes uram.

— Hát azt is elgondoltam, hogy két öreg embernek kevés kell már az életre s ami kicsi még hátra van, édesítsük meg egészen.

— Hogyan érti ezt, jó gazdám I

— Én úgy, hogy megélünk mi jól a nyugdíjamból és az iskolát építtessük fel nyomban.

— Jaj, be jól mondja!

— A készpénzünk erre nem is kell mind. Ami ebből megmarad és az a külső birtok, amit eddig Isten segédelmével vellegettünk, ha nem is fényes úri módon, de eltart egy tanítót tisztességesen.

— Oh, be szépen beszél!

— Oh, be jó vagy, édes feleségem! Látod, milyen az öregember! Haszonleső lettem én is: úgy szeretnék naponként elmenni az előtt az iskola előtt . . .

— Úgy szeretném én is látni azokat az apró gyermekeket, kiket ha más ember nevelt is fel idáig, de nekem is jussom van szeretni őket.

— És aztán hátha megérvém még azt is, hogy a tudományban és Istenfélelemben felnevelt ifjúság a fáluban a mi örökünkbe lép!

— Lelkem, kicsikéim! . . . s az öregasszony a maga elé képzelt gyermeksereg felé kitérte karjait, ölelni, csókolni szerette volna valamennyit.

Egymás keblére borultak és sírtak, zokogtak sokáig a 30 öregek.

Mekkora bánat és milyen igazi boldogság fért el e percben a két öreg szívében . . .

*

Az iskola felépült. Az új tanító tanított. A falu gyermekei tudományban, Istenfélelemben gyarapodtak.

Fejes uramék éppen az iskola szomszédjában laktak. Házukat felverte a gyermekek lármája.

Ha reggel imádkoztak, behallatszott hozzájuk. Ha énekeltek, felderült a szívük. Klára asszony örömkönnyel szemeiben, sokszor mondta:

— Oh, édes gyermekeim ...

Így teltek az évek. De amint múltak az esztendők, a két öreg is közeledett a sír felé.

Csendes volt az életük. Nem féltek a haláltól. De azért szerették az életet. Mégis egy-egy aggodalmas kérdés hébe-hóba elé tolakodott:

— Melyik lesz az első?

— Édes jó uram, bízzuk azt a jó Istenre.

— Jó, jó. De mégis aggódnám, ha te maradnál özvegyen.

— Hát én magáért?! Oh, az asszony özvegyiségében sem olyan gyámoltalan, mint az öregember.

— Nem igaz, feleség. Szomorúbb az özvegyasszony sorsa. Senki a gyámola. Még egy öregember is több a semminél, úgy-e!

— Bizony, édes uram. Én is áldom a jó Istent, hogy kelmédet nekem megtartotta.

— Te asszony! A jó Isten mindenkor velünk van. Talán kárpótolni akart azért az egyért, amit nem teljesített. Én hiszem, hogy még egyet az égi jóságtól várhatunk.

— Mi az, édes öregem!

— Én hiszem, hogy egyszerre halunk meg!

— Oh, édes jó Istenem, ha ezt így rendeléd!

És imára kulcsolta kezét az öregasszony.

*

Szép őszi nap volt. A virágos kert még teljes pompájában árasztotta illatát s az érett gyümölcs terhe alatt meghajolt a fák ága.

A két öreg mégis többet ült már a szobában, mint addig. Hangjuk is meggyöngült, látásuk is megromlott. De a szív s a szívben a szeretet még mindig a régi.

Az öreg karosszékek sem adtak már elég nyugodalmat. Napról-napra tovább maradtak az ágyban . . .

Érezték, hogy az elmúlás közelget.

Az öregember odaszól hűséges élettársának:

— Ha nagyon eltalálnék aludni, ébressz fel feleség.

— Jó, jó, édes uram. De vigyázzon, mikor a gyermekek énekelnek. Én is szeretném hallani. Szóljon akkor jó gazdám.

Elcsendesedtek.

Nemsokára megszólalt a kórus az iskolában.

A gyermekek énekét a két Öreg boldogan hallgatta.

— Oh be édes, oh be kedves — mondotta Fejes uram.

— Az angyalok ... az angyalok . . .

— Feleség, mit beszélsz! . . . Mit hallasz!

— Hallom édes uram . . . hallom ... az angyalokat . . .

— Én is . . . csak fűjjátok ... „a nagy világon e kívül” . . . úgy, úgy . . . „áldjon vagy verjen sors keze” . . .

— Oh, édes uram, mit beszél!... soha sem vert... soha . . . csak áldott . . .

— Úgy, úgy ... Oh édes gyermekeim . . .

És amikor az ének utolsó hangja is elhangzott, megfagyott a szó is a két öreg ajakán.

Almavirág.

A pálya vége.

Még csobog a hólé az útszéleken s én már a kertben vagyok. Leszem a rügyek fakadását. Várom a bimbók nyílását.

Tele tüdővel szívom a tavasz üdítő illatát.

Az almafákon már piroslik az eleven zöld levélkék között a bimbó.

Másnap reggel újra nézem. És ime, ellepte a fákat az almavirág.

Tündérek jártak itt. Azok ékesítették fel így a fákat.

Te vagy a legszebb virág a világon, almavirág. Benned egyesül a két legszebb szín: a fehér és a rózsaszín.

Szépséged versenyez a legszebb asszonyéval. Nemes egyszerűséged felmagasztalná a világ legegyszerűbb teremtését is.

Ott, a sövény mellett virít egy terebélyes almafa. Ifjú voltam még, amikor ültettem.

Elmerengek előtte most is. Nézem a nyíló virágait, lehulló szirmait. Sokáig, sokáig . . .

Rég elnémult időknek apró-cseprő emlékei jelennek meg.

Egy örökifjú öregember áll a képzeletemben előtted. Redő arcán, homlokán soha sem volt, mert te voltál mellette, Almavirág.

Mint vidám őzike ugráltál mellette. Szép voltál. Szép, mint az igazi almavirág. Kedvence édesapádnak, mint ez az igazi almavirág.

Ezért is adta neked az Almavirág nevet. És ezen a néven ismert mindenki: Almavirág.

Jól emlékszem. Az almavirág illatát szíttuk. Talán attól részegedtünk meg. Én a kezedet megfogtam, apád elé állottunk és mondtam:

— Egyetlen vágyam, legyen enyém Almavirág.

— Inkább legyetek enyém mind a ketten — felelé az öregember.

A fülemile dalt zengett a bokor alól. Oda hallatszott a nádibika bömbölése a rétről. A méhek zümmögtek az almavirágok között s mi ketten, mint felfutó indák, karoltuk át — apánkat.

*

Édesapánk már rég alussza a boldogok álmát. Be-lőled is öreg anyóka lett Almavirág. És íme rokkant bácsi vagyok én is.

És már nemcsak ebben a kertben, de az Úristen leg-édesebb kertjében, az iskolában is új kertészre vár a munka.

Minekünk már csak az emlékezés maradt.

Emlékszel-e te is Almavirág! Boldogságunk első napján ettük azt az almát, melynek magvából nőtt ki ez a fa.

A kis mag a földben kicsírázott. A csira sudarrá nőtt.

Emlékszel-e Almavirág, mikor ez a fácska első bimbóját megmutatta?

Te nyakamba borultál és megsúgtad azt az édes titkot, amit szíved alatt ápolgattál.

Örvendeztünk a jó Isten áldásának.

És ez az öröm sokszor ismétlődött. A kis fácska az első virág után minden tavasszal több-több virággal kedveskedett.

S minél hívebben ápoltuk a virágot, annál több alma húzta a hajlós ágat.

Így nőtt a fa. így gyarapodott körülöttünk a család. Sok esztendő telt el azóta. Az egykor kis fácska ma mennyivel erősebb, mennyivel hatalmasabb. S íme, a kertész válla mennyivel gyengébb, mint akkor vala!

A hajdani kis fa ma élete delén pompázik. Mi lombos koronája alatt életünk alkonyát várjuk.

Az enyhe szellő minden tavasszal elhozza a várva-várt almavirágot. És ez ma is éppen olyan szép, mint a legelső volt.

A fülemile a bokrok között ma éppen oly édesen zengi dalát, mint hajdan.

A susogó szellő, a békabrekegés, bogárzümmögés a madárdallal ma is csak úgy összeolvad, mint régen.

És ez isteni zene mellett ma is oly lánggal ég szerelmünk, mint akkor.

A mi almafánk körül a többi is szétszórja illatát. Azokat is ellepi a virág.

Nézd, a szellő legyintésére csendesen bólongatnak. Feléd hajlik valamennyi ágacska. Téged üdvözölnek.

Nézd, nézd, Almavirág, a kis virágcsokrok hogyan mosolyognak !

Apánk lelke kacsintgat ki belőlük. Én látom. Hallom a szavát is.

Nézd, a kis méhek felkeresik azt is. Innen, a mi fánkról mentek át. A két fa méze összegyűl a köpükben. Ne csodáld hát, ha olyan édes az a méz!

A hold fénye szemedbe süt. Én beletekintek a mosolygó szemekbe, melyekben olyan sokszor láttam a mennyországot ...

De íme, már hullatja szirmát az almavirág. Még tart a tavasz s már itt van számára az enyészet.

Almavirág, a te arcodon is egyre több a redő. Az én telt vállamat is jobban-jobban elrejtí a görbülő hát.

Közeledik az enyészet nekünk is, Almavirág.

És ez — úgy-e — nem bánt minket. Világi kincsekért nem rajongtunk soha. Kertünk fáí nyáron elég dolgot, télen elég gyümölcsöt adtak.

Ápoltuk őket híven, kitartással, igaz szeretettel. És ők ezért mindig hálásak voltak.

És ahogy nőttek, fejlődtek a kert fáí a gondos ápoló kéz munkája alatt, úgy nőttek, fejlődtek a falu apró csemetéi az iskolámban.

Legyen áldott az Úr, ott is szeretettel találkozunk.

Kertünk fáí minden tavasszal virágdíszít öltöttek magukra. Mi velük ünnepeltük boldogságunk évfordulóját.

Szép volt az élet minden napja. Kedves a múltnak minden emléke.

És mi mégsem sirattuk soha a múltat, mert pótolta mindig a jelen.

A jövendőt sem vártuk epekedve, hisz a jelennél
többet az sem adhat.

A mi fánk lehullott virágai összevegyülnek az apán-
kéval.

Nézd, nézd, milyen játszi örömmel ugrándoznak.

A szél kavarja, kavarja és elviszi. Elviszi messzire.

Mi némán nézzük a szél e játékát és egymást át-
ölelve egyszerre sóhajtunk fel:

— Csak még egyszer jöjj el almavirág! Bár még
egyszer, almavirág!

TARTALOM.

	Lap
Az Olvasóhoz	3
Kezdődik ez iskola!	8
Az utolsó egzámen	18
Higiénikus padok és tanítóképesítés.....	23
A fuszulykások	33
Báró Eötvös József látogatás	45
Fát veszünk	50
A mi nevelőnk	59
A nagy jubileum	69
Iparpártolás és diákbál	86
A huszárpap	97
Emlékezés Udvarhelyre.....	104
Búcsú a cipótól	109
Pályaválasztás	119
Milyen a magyar ember?.....	122
A példa ragadós	128
Az aranyos betűk	131
A jó öregek.....	139
Almavirág	148